

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ & ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΙΚΕΣ –ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ :
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ –ΙΣΤΟΡΙΑ &ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΙΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ ΣΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ

ΟΝΟΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΠΑΝΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
ΑΜ: 1566012014005

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:
ΖΩΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ
ΣΓΟΥΡΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	3
Επτανησιακή Σχολή	5
Οι φιλολογικές επιδράσεις που διαμόρφωσαν την Επτανησιακή Σχολή	6
Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής	8
Βιογραφία του Ανδρέα Μουστοξύδη	12
Ο Ύμνος του Ανδρέα Μουστοξύδη	15
Βιογραφία του Ιούλιου Τυπάλδου	24
<i>Il Desiderio</i>	27
<i>I Due Fiori</i>	32
Βιογραφία του Γεωργίου Μαρτινέλη	35
<i>Il Raja</i>	38
Επίλογος	49
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ	51
Ο Ύμνος του Ανδρέα Μουστοξύδη	52
<i>Il Desiderio</i>	54
<i>I Due Fiori</i>	57
<i>Il Raja</i>	59
Βιβλιογραφία	64
Ελληνικές Πηγές	64
Ξένες Πηγές	66
Άρθρα Ελληνικών Περιοδικών	67

Πρόλογος

Το κύριο λογοτεχνικό είδος που καλλιέργησε η επτανησιακή σχολή ήταν η ποίηση και πυρήνας της ποιητικής παραγωγής το έργο του Διονύσιου Σολωμού. Ελάσσων υπήρξε η παραγωγή κειμένων δημιουργικής πεζογραφίας παρόλο που γράφτηκαν πολλά ιστορικά αφηγήματα, βιογραφίες και απομνημονεύματα.

Τα Επτάνησα δεν υπέστησαν την οθωμανική κατάκτηση, με εξαίρεση τη βραχεία περίοδο τουρκοκρατίας στη Λευκάδα, και έτσι συνδέθηκαν με τη Δύση από τον 14^ο αιώνα, με αποτέλεσμα οι πνευματικές και πολιτικές εξελίξεις του ευρωπαϊκού χώρου να μην αφήσουν ανεπηρέαστη την επτανησιακή κοινωνία καθώς μεταλαμπαδεύτηκαν με μεγαλύτερη ευκολία, συγκριτικά με την ηπειρωτική Ελλάδα.

Η Γαλινοτάτη Δημοκρατία, αργότερα η Γαλλική Αυτοκρατορία και τέλος η Βρετανική Αυτοκρατορία προστάτησαν τα Επτάνησα από τους Οθωμανούς, διευκολύνοντας τις μετακινήσεις των εμπόρων και των διανοούμενων και ως εκ τούτου τη διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού, της Δημοκρατίας και των πνευματικών ρευμάτων. Η έντονη κινητικότητα των ελληνικών πληθυσμών στη Δύση και η μαζική μετανάστευση του κρητικού πληθυσμού μετά το άδοξο τέλος της κρητικής επανάστασης (1669) ενίσχυσαν την πνευματική δραστηριότητα στα Ιόνια Νησιά.

Μνεία οφείλεται να γίνει στην πρωτοπορία του επτανησιακού πνεύματος σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ελλάδα, αφού στο νησί των Φαιάκων ιδρύεται το 1824 και λειτουργεί για σαράντα περίπου χρόνια το πρώτο ουσιαστικά ελληνικό Πανεπιστήμιο, η Ιόνιος Ακαδημία. Από το 1805 εξάλλου στα Επτάνησα λειτούργησαν τυπογραφεία ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο της άνθιση της τοπικής λογοτεχνίας.

Η επτανησιακή ποίηση του 19^{ου} αιώνα διαμορφώθηκε με την επίδραση της λογοτεχνίας της κρητικής αναγέννησης και του δημοτικού τραγουδιού. Η ελληνική γλώσσα ομιλείτο μονάχα από τον αγροτικό κόσμο, ενώ η άρχουσα τάξη εξαιτίας της μακρόχρονης ενετικής κατοχής των Επτανήσιων επέλεγε την ιταλική. Οι περισσότεροι από αυτούς είχαν σπουδάσει σε ιταλικά πανεπιστήμια και τους ήταν πιο οικεία η χρήση της ιταλικής γλώσσας καθώς ο γενάρχης της Σχολής, Διονύσιος Σολωμός, την είχε χρησιμοποιήσει για την επιλογή των πρωτολείων του.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξετάζεται ο ορισμός της επτανησιακής σχολής και προσεγγίζονται αναλυτικά οι φιλολογικές επιδράσεις που δέχτηκε σταδιακά η επτανησιακή σχολή. Αναλύονται οι κατηγορίες των εκπροσώπων της σχολής καθώς και συνοπτικά τα κοινά χαρακτηριστικά τους κατά κατηγορία.

Τα επόμενα τρία κεφάλαια χωρίζονται αντιστοίχως σε τρία υποκεφάλαια, όπου στο καθένα από αυτά γίνεται παρουσίαση των βιογραφικών στοιχείων του καθενός ποιητή και στη συνέχεια η ανάλυση του ποιήματός του.

Οι τρεις εξεταζόμενοι ποιητές Ανδρέας Μουστοξύδης, Ιούλιος Τυπάλδος, Γεώργιος Μαρτινέλης αναλύονται ξεχωριστά, γιατί οι επιρροές που δέχτηκε ο καθένας είναι διαφορετικές. Συγκεκριμένα, ο Ανδρέας Μουστοξύδης είναι εμφανές ότι επηρεάστηκε, όπως εξάλλου κι ο Σολωμός, από τον Ugo Foscolo, όσον αφορά στα θέματα της πατρίδας και της ελευθερίας. Ο Ιούλιος Τυπάλδος δέχθηκε επιδράσεις από τον Dante και τον Petrarca για την γυναίκα και τον έρωτα. Τέλος, ο Γεώργιος Μαρτινέλης στο μεν θέμα της θρησκείας φαίνεται να επηρεάστηκε από τον Dante, ενώ ενστερνίστηκε τις απόψεις του Ugo Foscolo για την εθνεγερτική αποστολή των ποιητών.

Στην παρούσα εργασία, το κριτήριο βάσει του οποίου θα εξεταστούν οι ανωτέρω ποιητές θα είναι ανάλογο με το έτος συγγραφής του έργου τους.

Στο κεφάλαιο όπου αναλύεται ο Ύμνος του Μουστοξύδη, ο κερκυραίος ιστοριογράφος και πολιτικός εξυμνεί τις αρετές των αρχαίων Ελλήνων και εμψυχώνει τους υποταγμένους ραγιάδες να επαναστατήσουν ενάντια στον τουρκικό ζυγό.

Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στις αναλύσεις των δυο ποιημάτων του Ιούλιου Τυπάλδου, πιστού μαθητή του Διονύσιου Σολωμού, *Il Desiderio* και *I Due Fiori* παρατηρούμε πως και στα δυο ποιήματα απουσιάζουν τα θέματα ανδρείας και πατριωτισμού. Η ευαισθησία και η φυσική ομορφιά κατακτά τους στίχους και ο ρομαντισμός συμπορεύεται με τη θλίψη και τη μελαγχολία, ενώ ο ποιητής χρησιμοποιεί στοιχεία της φύσης για να απεικονίσει τη ζωή και τη ψυχροσύνθεση του ήρωα.

Το τρίτο κεφάλαιο αφιερώνεται στον κερκυραίο ποιητή Γεώργιο Μαρτινέλη, ο οποίος έγραψε πολλά ποιήματα, κυρίως πατριωτικά. Είναι αξιοπρόσεκτο το εύρος της θεματολογίας του εξεταζόμενου ποιήματος *Il Raja* όπως η θρησκεία, η πατρίδα, η οικογένεια. Ο ποιητής ακολουθεί το ιδεολογικό κλίμα της εποχής του, τον μεγαλοϊδεατισμό και την προβολή του Αγώνα για ανεξαρτησία των ελλαδικών περιοχών που βρίσκονται ακόμη υπό τουρκική κατοχή.

Επτανησιακή Σχολή

Επτανησιακή Σχολή ονομάζουμε τη λογοτεχνική σχολή που αναπτύχθηκε στα Επτάνησα κατά τον 19^ο αιώνα. Ο όρος επτανησιακή σχολή¹ εισήχθη από τον Ροΐδη και τον Ασώπιο στο β' μισό του 19^{ου} αιώνα και τον υιοθέτησε αργότερα ο Κωστής Παλαμάς στα κριτικά του δοκίμια για τους επτανήσιους ποιητές.

Τα Επτάνησα πρόσφεραν τις κατάλληλες προϋποθέσεις, ώστε να σημειωθεί εκεί μεγάλη πνευματική άνθηση, καθώς επίσης και ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών. Τα Επτάνησα από τον 13^ο αιώνα και μέχρι το 1797 (συνθήκη Campoformio) περιήλθαν στην κατοχή της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Τους Βενετούς διαδέχθηκαν αργότερα οι Γάλλοι δημοκρατικοί, οι Ρώσοι, οι Γάλλοι αυτοκρατορικοί και τέλος οι Άγγλοι που παρέμειναν έως την Ένωση με την Ελλάδα, το 1864.

Μέσα σε αυτήν την μακρότατη περίοδο της ξενικής κατοχής διαμορφώθηκε μια ξεχωριστή πολιτική, κοινωνική και πνευματική κοινότητα, αποτελούμενη από στοιχεία, που επέβαλλαν ή επέτρεπαν κάθε φορά οι περιστάσεις, οι ενέργειες των κοινωνικών ομάδων και ο βαθμός λειτουργίας των διάφορων θεσμών.

Τα Επτάνησα δεν γνώρισαν ποτέ την Οθωμανική κυριαρχία, σε αντίθεση με την ηπειρωτική Ελλάδα, η οποία στερήθηκε οποιανδήποτε πνευματική ανάπτυξη. Τα Επτάνησα μη γνωρίζοντας την κατοχή των τούρκων, λαού πνευματικά και πολιτιστικά κατώτερου, ακολούθησαν μια άλλη πορεία στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών σε σχέση με την τουρκοκρατούμενη ηπειρωτική Ελλάδα.

Μνεία ωστόσο αξίζει να γίνει και στην άποψη πως οι Βενετοί προσπάθησαν ανεπιτυχώς να κρατήσουν χαμηλά το πνευματικό επίπεδο των Επτανήσων με σκοπό να παγιώσουν την κυριαρχία τους. Αντλώντας πληροφορίες² από ένα υπόμνημα του Ιωάννη Καποδίστρια, μαθαίνουμε πως η Γαληνοτάτη Δημοκρατία, φοβούμενη την υπεροχή του ελληνικού πνεύματος, απαγόρευσε την ίδρυση των δημόσιων σχολείων στα Ιόνια νησιά. Οι Επτανήσιοι³ είχαν το δικαίωμα να σπουδάζουν νομική ή οποιαδήποτε άλλη επιστήμη μόνο στα ιταλικά πανεπιστήμια. Έτσι ολοκληρώνοντας τις σπουδές τους στα ιταλικά σχολεία και πανεπιστήμια της Δύσεως, κάτοχοι πλέον της δυτικής και ιταλικής λογοτεχνίας, κατόρθωσαν να περάσουν ορισμένα στοιχεία της στα επτανησιακά γράμματα.

Η ίδρυση της Ιονίου Ακαδημίας⁴ το 1808 συνέβαλε στη διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού, που βασίζονταν σε πρόσωπα και αξίες του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Η λειτουργία των ιδιωτικών και δημόσιων εκπαιδευτήριων αποσκοπούσαν στη διατήρηση της ιστορικής συνέχειας και της εθνικής μνήμης του λαού. Σημαντικό ρόλο για την βελτίωση των πνευματικών συνθηκών στα Επτάνησα διαδραμάτισε και ο κλήρος. Επίσης καθοριστικό ρόλο στη πνευματική διαμόρφωση των Επτανήσιων έπαιξε και η ίδρυση των τυπογραφείων⁵, τα οποία εξέδιδαν βιβλία Ιταλών λογοτεχνών και έργα της αρχαίας ελληνικής και λατινικής λογοτεχνίας.

¹ Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, Σπουδαστήριο Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1960, Τόμ. 1^{ος}, σελ.114

² Γεώργιος Ζώρας, ό.π., σελ.29

³ Γεώργιος Ζώρας, ό.π., σελ.29

⁴ Φαίδωνας Μπουμπουλίδης, *Ιούλιος Τυπάλδος 1814-1883*, Αθήνα, 1953, σελ. 9

⁵ Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.37

Οι Έλληνες⁶, λοιπόν, ενωμένοι υπό την σκέπη της Ορθοδοξίας και των εθνικών παραδόσεων κατόρθωσαν να κρατήσουν την εθνική τους γλώσσα ανόθευτη και να την μετατρέψουν σε εργαλείο συγγραφής αξιόλογων λογοτεχνικών και άλλων κειμένων .

Ο ελληνισμός με ήρεμη και σταθερή στρατηγική αντιτάχθηκε στην επικράτηση του δυτικού πολιτισμού, χάρη στις μεταναστεύσεις Ελλήνων από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές, με τις τακτικές επικοινωνίες των Επτανήσιων με τα ελληνικά παράλια και με την απευθείας επαφή με τους αγωνιστές της Επανάστασης που διέδιδαν τα δημοτικά πατριωτικά τραγούδια.⁷ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως πολλοί Επτανήσιοι συμμετείχαν σε διάφορες φάσεις του Αγώνα.

Ο συνδυασμός της Δυτικής παιδείας μαζί με τον ελληνικό εθνισμό αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία της Επτανησιακής Σχολής. Η Επτανησιακή Σχολή⁸, με ηγέτη κυρίως τον Διονύσιο Σολωμό, ορίζεται χρονικά από το β΄ μισό του ΙΗ΄ αιώνα έως τα τέλη του ΙΘ΄ αιώνα.

Στην Επτανησιακή Σχολή αναπτύχθηκε κυρίως η ποίηση, λυρική και σατιρική, το επίγραμμα έως και η ωδή αλλά και άλλα λογοτεχνικά είδη: κριτικό δοκίμιο, μεταφράσεις και θέατρο. Στη συγκεκριμένη σχολή⁹ με βάση την ποίηση, οι μελετητές μπόρεσαν να διακρίνουν τους εκπροσώπους της σε επιμέρους κατηγορίες (Προσολωμικοί- Σολωμικοί- Μετασολωμικοί- Εξωσολωμικοί – Ήσσοι). Οι μελετητές¹⁰ της Επτανησιακής Σχολής βασίστηκαν σε ορισμένα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη θεματική, όπως η φιλοπατρία, η εξιδανικευμένη μορφή της γυναίκας και το θρησκευτικό στοιχείο.

Οι εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής εξέδωσαν αυτοτελώς ορισμένα λογοτεχνικά τους κείμενα, κάποια καταχωρήθηκαν ανώνυμα σε περιοδικά, άλλα παρέμειναν ανέκδοτα και πολλά έγιναν αντικείμενα μελέτης από ερευνητές μετά το θάνατο του συγγραφέως.

Οι φιλολογικές επιδράσεις που διαμόρφωσαν την Επτανησιακή Σχολή

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι Επτανήσιοι ποιητές καλλιέργησαν όλες τις ποιητικές μορφές. Μελετώντας το έργο¹¹ τους παρατηρούμε πως ήταν σπουδαίοι γνώστες της ελληνικής και της λατινικής φιλολογίας. Πολλοί Επτανήσιοι λογοτέχνες σπούδασαν στα ιταλικά πανεπιστήμια και γνώρισαν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς όπως τον Όμηρο. Έχει διατυπωθεί μάλιστα η άποψη πως το ιταλικό θέατρο αναδιαμόρφωσε την αρχαία ελληνική τραγωδία. Οι Επτανήσιοι θεατρικοί συγγραφείς¹² μιμήθηκαν τα έργα του Alfieri και του Foscolo, εμπνεόμενοι από τα αρχαία πρότυπα όχι μόνο από άποψη περιεχομένου αλλά και από μορφική και τεχνική άποψη.

⁶⁶ Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.70

⁷ Φαίδωνος και Γλυκερίας Μπουμπουλίδου, *Η Νεωτέρα Ελληνική Λογοτεχνία, Γραμματολογικό Διάγραμμα*, Αθήνα, 1984, Τόμ. 1^{ος}, σελ.127

⁸ Φαίδωνος και Γλυκερίας Μπουμπουλίδου, ό.π., σελ. 114

⁹ Φαίδωνος και Γλυκερίας Μπουμπουλίδου, ό.π.σελ.127

¹⁰ Ευρυπίδης Γαραντούδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός, Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σελ.49-50

¹¹ Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.52

¹² Γεώργιος Ζώρας, ό.π.σελ.53

Οι Επτανήσιοι ποιητές¹³ ήταν εξάλλου γνώστες της Αγίας Γραφής. Έτσι, συχνά δανείζονταν φράσεις, εικόνες, επεισόδια από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Την Αγία Γραφή την γνώριζε καλά ο Σολωμός, Κάλβος και Μαρτελάος.

Η σύνδεση των Ιόνιων νησιών με τη Δύση ασκούσε έλξη από τους υπόλοιπους Έλληνες. Έτσι μετά την κατάκτηση της Κρήτης το 1669 από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μεγάλος αριθμός της Μεγαλονήσου κατέφυγαν στα Επτάνησα, φέρνοντας μαζί τους τα κυριότερα λογοτεχνικά έργα¹⁴ του νησιού. Μέσω της προφορικής παράδοσης διαδόθηκαν από γενιά σε γενιά τα έργα της *Ερωφίλης*, του *Ερωτόκριτου*, της *Θυσίας του Αβράαμ* και της *Βοσκοπούλας*.

Καταλυτική ήταν και η επίδραση που άσκησαν στους Επτανήσιους ποιητές τα προεπαναστατικά ποιητικά έργα του Φεραίου, Χριστόπουλου, Βηλαρά. Συγκεκριμένα ο Φεραίος¹⁵ άσκησε τεράστια επιρροή στους Προσολωμικούς ποιητές λόγω των επαναστατικών του ιδεών που πρέσβευαν ο *Θούριος* και τα άλλα έργα του μαρτυρικού του θανάτου.

Αναμφίβολα η μεγαλύτερη επίδραση που καθόρισε την διαμόρφωση της Επτανησιακής Σχολής ήταν το δημοτικό τραγούδι. Πρώτα ο Σολωμός, αργότερα ο Τυπάλδος και ο Πολυλάς, εκθείασε τη χρήση του δημοτικού τραγουδιού στην καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας. Οι Επτανήσιοι ποιητές υιοθέτησαν ως μέτρο από το δημοτικό τραγούδι, τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο ανομοιοκατάληκτο ή με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία.¹⁶

Κατά την Ενετική εποχή, ωστόσο, όλες οι διοικητικές πράξεις συντάσσονταν στη ιταλική γλώσσα, την επίσημη γλώσσα του κράτους. Η ελληνική γλώσσα εξακολούθησε να ομιλείται από τον αγροτικό κόσμο¹⁷. Η μακροχρόνια κατοχή των Ιονίων Νήσων από τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία είχε ως συνέπεια η άρχουσα τάξη να χρησιμοποιεί στην καθημερινότητά της την ιταλική γλώσσα¹⁸. Έτσι αρκετοί Επτανήσιοι είχαν την δυνατότητα να έρχονται σε επαφή με τα πρωτότυπα κείμενα της ιταλικής λογοτεχνίας. Ακόμη και μετά την αποχώρηση των Βενετών οι άνθρωποι των γραμμάτων επέλεξαν να γράφουν τα εκάστοτε έργα τους στα ιταλικά. Σίγουρα η επιλογή τους έγκειται στο γεγονός ότι πολλοί από αυτούς είχαν σπουδάσει σε Ιταλικά Πανεπιστήμια όπως στην Παβία, Πίζα και Μπολόνια, όπου είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν τα λογοτεχνικά έργα του Manzoni, Alfieri, Monti, Leopardi και Foscolo.¹⁹

Οι Επτανήσιοι λόγιοι, πιστοί στο φροκονικό παράδειγμα χρησιμοποίησαν για τη συγγραφή των έργων τους, εκτός από την ελληνική και την ιταλική γλώσσα²⁰. Μην λησμονούμε πως ο γενάρχης της Επτανησιακής Σχολής, Διονύσιος Σολωμός²¹, είχε χρησιμοποιήσει για τη συγγραφή των πρωτολείων του την ιταλική γλώσσα. Απ' ευθείας στην ιταλική γλώσσα²² εξάλλου θα συγγράψουν τις λογοτεχνικές τους μελέτες τους και έργα τους, ο Κάλβος, ο Μαρτζώκας, ο Μαρκοράς, ο Τυπάλδος, ο Μαβίλης κ.α.

Οι κυριότερες πηγές από τις οποίες οι Επτανήσιοι λογοτέχνες αντλούν τα ευγενικά και ηθικά ιδεώδη και με αυτά κοσμούν τα έργα τους, είναι οι Dante, Petrarca, Alfieri,

¹³ Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2003, σελ.68

¹⁴ Παναγιώτης Μαστροδημήτρης, *Επτανησιακά, Μελετήματα για την Επτανησιακή Λογοτεχνία και Κριτική (1960- 2005)*, εκδ. Πορεία, Αθήνα, 2006,σελ.18

¹⁵ Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.46

¹⁶ Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, ό.π., σελ.72

¹⁷ Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.70

¹⁸ Γεώργιος Ζώρας, ό.π., σελ.70

¹⁹ Γεώργιος Ζώρας, , ό.π., σελ.66

²⁰ Gerasimos Zoras, *Risonanze Italiane nel mare Ionio*, editore Vecchiarelli, Roma, 2001,σελ.16

²¹ Gerasimos Zoras, ό.π.,σελ.19

²² Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.65

και Manzoni. Μελετώντας τα έργα του Σολωμού²³, είναι εμφανές ότι είχε ασκήσει μεγάλη επίδραση ο Dante, Petrarca και ο Manzoni. Ο άλλος σπουδαίος Επτανήσιος ποιητής, ο Κάλβος, είχε μιμηθεί στα έργα του τον Foscolo και τον Alfieri.²⁴

Μπορεί η ιταλική επίδραση να πρωταγωνίστησε στη διαμόρφωση της Επτανησιακής Σχολής, αξίζει όμως να γίνει αναφορά και στη γαλλική επιρροή που δέχτηκε, καθώς συχνά αντικατοπτρίζονται στα έργα της οι φιλελεύθερες ιδέες που πρόσβευε η Γαλλική Επανάσταση²⁵. Αισθητή ήταν και η επίδραση στην επτανησιακή ποίηση από το Γαλλικό Ρομαντισμό²⁶.

Την περίοδο που τα Επτάνησα²⁷ βρισκόντουσαν υπό αγγλική κατοχή, οι ανώτερες τάξεις διδάχθηκαν την αγγλική γλώσσα και γνώρισαν την αγγλική λογοτεχνία. Επίσης σε μικρότερο βαθμό η γερμανική φιλολογία άσκησε επιρροή στους Επτανήσιους λογίους, καθώς αρκετοί Επτανήσιοι λόγιοι είχαν ολοκληρώσει τις ανώτατες σπουδές τους στα Γερμανικά Πανεπιστήμια. Ακόμη το αναγνωστικό κοινό της Επτανήσου ήρθε σε επαφή με τη γερμανική ποίηση και μέσω των μεταφράσεων.

Από άποψη περιεχομένου οι Επτανήσιοι λογοτέχνες στις ποιητικές τους συνθέσεις έχουν τρεις πάγιες θεματικές²⁸: την αγάπη για την πατρίδα της οποίας υμνούν τους ένδοξους ηρωισμούς ή θρηνούν τα τραγικά συμβάντα, το θαυμασμός για τη φύση, την πίστη στο θεό και την εξύμνηση του έρωτα στην πιο αγνή και αυθεντική του μορφή.

Όσον αφορά στη μορφή των επτανησιακών ποιητικών έργων το κυριότερο γνώρισμα είναι η δημοτική γλώσσα²⁹ την οποία οι Επτανήσιοι λογοτέχνες³⁰ όχι μόνο υιοθετούν και καλλιεργούν με μουσικό και εκφραστικό τρόπο, αλλά την υποστηρίζουν και θεωρητικά με διάφορες μελέτες και άρθρα τους. Οι Επτανήσιοι ποιητές³¹ υιοθέτησαν μέτρα, στροφές και στίχους καθαρά ιταλικές, καλλιέργησαν με δεξιοτεχνία το δαντικό τρίστιχο και το σονέτο, για να καταλήξουν στον δεκαπεντασύλλαβο στίχο τον ανομοιοκατάληκτο, τελειοποιημένο όμως τεχνικά.

Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής

Εμβληματική φιγούρα της Επτανησιακής Σχολής είναι ο Σολωμός. Με βάση τον Σολωμό η Σχολή χωρίζεται σε 6 κατηγορίες:

²³Domenica Minniti – Γκώνια, « Γλωσσικές παρατηρήσεις στα ιταλικά ποιήματα του Σολωμού », *Επιστημονικές Επετηρίδες Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τεύχος 32, 1998-2000, σελ.363

²⁴Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.66

²⁵Γεώργιος Ζώρας, ό.π., σελ.67

²⁶Ευρυπίδης Γαραντούδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός, Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σελ.97

²⁷Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.67

²⁸ Gerasimos Zoras, *Risonanze Italiane nel mare Ionio*, ό.π.,σελ.115

²⁹Ευρυπίδης Γαραντούδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός, Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σελ.100

³⁰Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ.73

³¹ Φαίδωνας Μπουμπουλίδης, *Ιούλιος Τυπάλδος 1814-1883*, Αθήνα, 1953, σελ.11

Προσολωμικοί: Προετοίμασαν το έδαφος και ανήκουν στην εποχή του Διαφωτισμού. Έδρασαν στην Ζάκυνθο³² κυρίως. Ξεχωρίζουν οι μορφές του Αντώνιου Μαρτελάου (1754-1818), δάσκαλος του Σολωμού και του Foscolo και φιλελεύθερος επαναστάτης που έγραψε ένα Θούριο, και ο Νικόλαος Κουτούζης (1741- 1813), ο αντίπαλός του, που έγραψε σατιρικά ποιήματα. Άλλοι Ζακυνθinoί ποιητές ήταν ο Στέφανος Ξανθόπουλος (μέσα του 18^{ου} αιώνα), ο Ανδρέας Σιγούρος (1665-1747), ο Ανδρέας Μαρτελάος (1754-1819) και ο Δημήτριος Γουζέλης (1774-1843).

Σολωμικοί: Η δεύτερη κατηγορία αποτελείται από τους σολωμικούς ποιητές που είναι σύγχρονοι ή μεταγενέστεροι από τον γενάρχη της Επτανησιακής Σχολής, Διονύσιο Σολωμό, οι οποίοι τον είχαν ως πρότυπο. Η ποίηση³³ του Διονύσιου Σολωμού (1798-1857) επικεντρώθηκε στα μεγάλα θέματα που απασχόλησαν φιλοσόφους και ποιητές στο πέρασμα των αιώνων: ελευθερία, φύση, θρησκεία, θάνατος και έρωτας. Στα ποιητικά του έργα η ελευθερία θριαμβεύει ενάντια στις προκλήσεις της φύσης και η θρησκεία ενάντια στο θάνατο.

Ο Σολωμός³⁴ ήταν ο πρώτος που ανέδειξε τη δημοτική γλώσσα ως μοναδική για την έμμετρη δημιουργία. Στο ποιητικό του έργο επίσης θαυμάζουμε τον λυρισμό, τις ποιητικές του εικόνες και την εξύψωση του λαϊκού αισθήματος. Ο Σολωμός συνέθεσε από τα σημαντικότερα ποιήματα, με τα οποία γαλουχήθηκαν ολόκληρες γενιές Ελλήνων ποιητών³⁵: «Ύμνος εις την Ελευθερίαν», « Ελεύθεροι Πολιορκημένοι », « Ο Κρητικός, Λάμπρος».

Άξιος διάδοχος του Σολωμού και ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της νεοελληνικής κριτικής ήταν ο Ιάκωβος Πολυλάς (1825-1896). Ο Πολυλάς ήταν βαθιά επηρεασμένος από την γνωριμία του με το Σολωμό. Εξέδωσε το 1859 τα *Ευρισκόμενα* του Σολωμού , ενώ διέπρεψε και ως μεταφραστής του Shakespeare και του Ομήρου.

Σημαντική θέση στη λογοτεχνία της εποχής κατείχε και ο Ζακυνθινός Αντώνιος Μάτεσις (1794-1875), ο οποίος υπήρξε στενός φίλος του Σολωμού. Το δραματικό έργο του *Ο Βασιλικός* θεωρείται το πρώτο νεοελληνικό πεζό δράμα ρεαλιστικής τεχνοτροπίας.

Ο Κεφαλονίτης Ιούλιος Τυπάλδος (1814- 1883) ήταν ο τυπικότερος συνεχιστής του σολωμικού πνεύματος. Συνέθεσε λυρικά και επικούρικα ποιήματα και μετέφρασε ένα μεγάλο μέρος της *Gerusalemme Liberata* του Tasso.

Πρότυπο και του Ζακυνθινού Γεώργιου Τερτσέτη (1800-1874) ήταν η ποίηση του Σολωμού και τα δημοτικά τραγούδια. Ήταν ένας από τους δικαστές που αρνήθηκε να καταδικάσει τον Κολοκοτρώνη. Συνέθεσε ορισμένα όμορφα ποιήματα όπως το *Φίλημα*, οι *Γάμοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου* και *Κορίνα και Πίνδαρος*.

Ένας άλλος σπουδαίος ποιητής που εκπροσωπεί τους σολωμικούς ήταν ο Κεφαλλονίτης Γεράσιμος Μαρκοράς (1826- 1911). Έγινε γνωστός με το επικούρικό ποίημα ο *Ορκος*.

Μετασολωμικοί ποιητές: Στον κύκλο αυτό ανήκουν όσοι εμφανίζονται μετά το θάνατο του Σολωμού ιδίως στην Κέρκυρα. Δέχονται την επίδραση των κριτικών απόψεων του Πολυλά και εφαρμόζουν το φιλόδοξο μεταφραστικό του σχέδιο να εμπλουτιστεί η επτανησιακή λογοτεχνία με νεοελληνικές αποδόσεις των σημαντικότερων έργων της αρχαίας ελληνικής και της σύγχρονης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας.³⁶ Στον συγκεκριμένο κύκλο ανήκουν ο Στυλιανός

³²Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2003, σελ.19

³³Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, ό.π. σελ.58,61

³⁴Ευρυπίδης Γαραντούδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός, Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*, ό.π.σελ.100

³⁵Ευρυπίδης Γαραντούδης, ό.π.σελ.60

³⁶Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, ό.π., σελ.28

Χρυσομάλλης (1836-1918), Νίκος Κογεβίνας (1856-1897) και Γεώργιος Μαρτινέλης (1836-1896) .

Από τους κυριότερους εκπρόσωπους της συγκεκριμένης περιόδου είναι και ο Γεώργιος Καλοσγούρος (1826-1911), ο οποίος μετέφρασε ιταλικά ποιήματα του Σολωμού και τα έργα της κλασσικής και ιταλικής λογοτεχνίας. Ο Καλοσγούρος επίσης είχε καταπιαστεί και με την κριτική, η οποία χαρακτηρίζεται από λεπτότητα και λιγότερη οξύτητα συγκριτικά με τον Πολυλά.

Εξωσολωμικοί: Στον κύκλο αυτό εντάσσονται οι ποιητές που δεν ανήκουν στη σφαίρα επιρροής του Σολωμού.

Μια ξεχωριστή περίπτωση της Επτανησιακής Σχολής αποτελεί ο Ζακυνθινός Ανδρέας Κάλβος³⁷. Σταθμός για την πνευματική του εξέλιξη στάθηκε η γνωριμία του με τον Ελληνοϊταλό ποιητή Ugo Foscolo του οποίου υπήρξε γραμματέας. Η ποίηση³⁸ του Κάλβου ήταν και εξακολουθεί να αποτελεί μια εντελώς ιδιόμορφη περίπτωση του νεοελληνικού λυρισμού. Ως προς την τεχνοτροπία ο Κάλβος ακολούθησε το ρεύμα του κλασικισμού. Η γλώσσα³⁹ του είναι ιδιότυπη και θεωρήθηκε αντιποιητική. Η στιχουργία του είναι η πεντάστιχη στροφή, οι τέσσερις πρώτοι στίχοι επτασύλλαβοι, ο πέμπτος πεντασύλλαβος. Ο ποιητής συνέθεσε ποιητικά έργα όπως η *Λύρα* και τα *Λυρικά* που εξυμνούσαν την Ελληνική Επανάσταση και την επάνοδο της ελευθερίας στην Ελλάδα.

Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης⁴⁰ (1824-1879) υπήρξε ο διαμεσολαβητής ανάμεσα στην επτανησιακή και αθηναϊκή λογοτεχνία του 19^{ου} αιώνα. Ο ποιητής αντιλαμβανόταν την ποίησή του ως ένα έντεχνο τρόπο για να γίνει γνωστή η νεότερη ελληνική ιστορία (ενετοκρατία, τουρκοκρατία, αγώνας κλεφτών, ελληνική επανάσταση) η οποία αποτυπώνεται μέσα από τα έργα του *Η κυρά Φροσύνη*, *Αθανάσιος Διάκος*, *Αστραπόγιαννος και Φωτεινός*. Στα ποιητικά του έργα συνδυάζονται η δημοτική γλώσσα και το δημοτικό τραγούδι.

Ξεχωριστή ήταν η παρουσία στην Επτανησιακή Σχολή του Κεφαλλονίτη Ανδρέα Λασκαράτου (1856-1886), με τις σατιρικές και ποιητικές του συνθέσεις. Ο Λασκαράτος⁴¹ κατέγραψε τα ήθη της τοπικής κοινωνίας και διακρίθηκε για τις ρηξικέλευθες, ως προς τα κοινωνικά ήθη, ιδέες του. Τα δηκτικά έργα του *Τα μυστήρια της Κεφαλονιάς* και *Ιδού ο άνθρωπος* τον οδήγησαν σε σύγκρουση με τον κλήρο κα τελικά στον αφορισμό του παρά την καλλιτεχνική τους αξία.

Ελάσσονες: Εντάσσονται ποιητές όπως ο Ιωάννης Πετритσόπουλος, Σπυρίδων Μελισσηνός, Παναγιώτης Πανάς, Στέφανος Μαρτζώκης.

Επίγονοι: Ως επίγονοι χαρακτηρίστηκαν ορισμένοι Επτανήσιοι ποιητές που δέχθηκαν εξωεπτανησιακές επιδράσεις κυρίως της Αθηναϊκής Σχολής. Μετά από τους συγκεκριμένους δημιουργούς, η Επτανησιακή Σχολή ολοκληρώνεται ή προεκτείνεται μέσα στον 20^ο αιώνα. Στους τελευταίους εκπροσώπους της Επτανησιακής Σχολής εντάσσονται οι Σπυρίδων Μελισσηνός (1833-1887), Παναγιώτης Πανάς (1832-1896), Γεράσιμος Σπαταλάς (1877-1971) , Λορέντζος Μαβίλης (1860-1912) , Μαρίνος Σιγούρος (1885-1913).

³⁷ Ενδεικτικά για το έργο και τη ζωή του Κάλβου δεσ: Γεώργιος Ζώρας « Κάλβος και Φώσκολος, ο χωρισμός και τα αίτια», *Νέα Εστία* , τεύχος 318, 1940, σελ. 345-352 και Γεώργιος Ζώρας « Ανδρέας Κάλβος και Σύλβιο Πέλλικο, μια άγνωστη επιστολή διά τον ποιητή των ωδών», *Νέα Εστία*, τεύχος 788, 1960, σ. 575-578

³⁸ Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, ό.π., σελ.35

³⁹ MarioVitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα, 1992,σελ.192

⁴⁰ MarioVitti, ό.π.,σελ. 259

⁴¹ MarioVitti, ό.π., σελ.257

Ο Λορέντζος Μαβίλης είναι μια από τις πιο ενδιαφέρουσες μορφές που εντάσσονται στην Επτανησιακή Σχολή. Ήταν ολιγογράφος αλλά ιδιαίτερα καλαίσθητος ποιητής σονέτων. Γνώριζε πολλές γλώσσες και μετέφρασε Βιργίλιο, Dante, Goethe και ένα επεισόδιο από το ινδικό έπος *Μαχαβαράτα*. Ο Μαβίλης έλαβε μέρος στο Βαλκανικό Πόλεμο του 1912 ως εθελοντής στο ελληνικό σώμα των Γαριβαλδινών και σκοτώθηκε στο Δρίσκο. Ο ηρωικός του θάνατος αποτέλεσε την επισφράγιση της αγωνιστικής του ζωής και ιδεολογίας.

Βιογραφία του Ανδρέα Μουστοξύδη

Ο Ανδρέας Μουστοξύδης γεννήθηκε στις 6 Ιανουαρίου 1785 στην Κέρκυρα. Οι γονείς του ήταν ευγενείς και όπως μας πληροφορεί ο Μαρμόρας⁴², ήταν εγγεγραμμένοι στο Libro d' Oro. Οι πρόγονοι του Μουστοξύδη είχαν καταγωγή από την Κύπρο αλλά δεν έχουμε πληροφορίες για το πότε έγινε η εγκατάστασή τους στην Κέρκυρα.

Την καλή ανατροφή και μόρφωσή του ο Μουστοξύδης την έλαβε από τη μητέρα του, η οποία χήρεψε σε πολύ μικρή ηλικία. Αφού ολοκλήρωσε ο νεαρός Μουστοξύδης τις εγκύκλιες σπουδές του στην Κέρκυρα το 1802⁴³, σε ηλικία 17 ετών θα μεταβεί στην Ιταλία και θα γραφτεί στη Νομική Σχολή της Παβίας.

Το 1804 σε ηλικία 14 ετών ο Μουστοξύδης θα δημοσιεύσει την ιστορική μελέτη με τον τίτλο *Notizie per servire alla storia Corcirese dai tempi eroici fino al secolo XII*. Το πρωτότυπο αυτό δοκίμιο, το οποίο αναφέρεται στην ιστορία της Κέρκυρας, άρεσε πολύ και μόλις δημοσιεύτηκε η Γερουσία της Επτανήσου Πολιτεία τον αναγόρευσε Ιστοριογράφο των Ιόνιων Νήσων με μισθό 30 τάλληρα.

Η άριστη επίδοση του Μουστοξύδη στη φιλολογία, αρχαιολογία και ιστορία απέσπασε την προσοχή και προκάλεσε το θαυμασμό των διασημότερων λογίων της εποχής. Μάλιστα, όπως μας ενημερώνει ο Ευάγγελος Μάνης⁴⁴, ένας καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Τορίνο αποκαλούσε τον τότε φοιτητή Μουστοξύδη Πλούταρχο.

Το 1805 ο Μουστοξύδης ανακηρύσσεται διδάκτωρ της Νομικής του Πανεπιστημίου της Παβίας και με τη δημοσίευση του προαναφερόμενου έργου γίνεται μέλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Φλωρεντινής Ακαδημίας.

Στις 8 Ιουνίου 1807 με τη συνθήκη του Tilsit⁴⁵, η Επτάνησος επανέρχεται για ακόμη μια φορά στα χέρια των Γάλλων. Ο Μουστοξύδης μεταβαίνει στην Ιταλία, όπου θα μείνει στη γειτονική χώρα αρκετά έτη. Τόποι διαμονής του ήταν το Μιλάνο, Τορίνο, Βενετία και Φλωρεντία. Στο Μιλάνο ο Μουστοξύδης κατά τα έτη 1811 και 1814 εξέδωσε δυο τόμους των ιστορικών μελετών του με τον τίτλο *Illustrazioni Corcisesi*. Επίσης ανακάλυψε και δημοσίευσε αποσπάσματα του *Περί Αντιδόσεως Λόγου* του Ισοκράτους. Εκείνη την περίοδο ο Μουστοξύδης διορίζεται μέλος της Ακαδημίας του Βερολίνου, του Τορίνο και της Βίλνας. Τότε η ιταλική κυβέρνηση του χορηγεί άδεια, ώστε να ερευνήσει τη διπλωματική αλληλογραφία μεταξύ της Ενετικής Πολιτείας και των Ενετών πρεσβευτών στα ξένα κράτη. Το 1814 τιμήθηκε από τον Αυτοκράτορα της Ρωσίας Αλέξανδρο Α΄ με το παράσημο του Αγίου

⁴² Ευάγγελος Μάνης, *Ανδρέας Μουστοξύδης 1785-1860, Ο Επιστήμων, ο Πολιτικός, ο Εθνικός Αγωνιστής*, Αθήνα, 1960,σελ. 16

⁴³ Το ίδιο έτος ο Μουστοξύδης θα εκδώσει στην Κέρκυρα με το Μάριο Πιερή την εφημερίδα *Gazetta Urbana*.

⁴⁴ Ευάγγελος Μάνης, *Ανδρέας Μουστοξύδης 1785-1860, ό.π.*,σελ.9

⁴⁵ Με την ονομασία Συνθήκη του Tilsit η συνθήκη του Tilsit φέρονται οι δυο διμερείς ιστορικές συνθήκες ειρήνης που συνομολογήθηκαν, μετά τη σύναψη ανακωχής (22 Ιουνίου 1807) μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας, που αποδέχθηκε και η Πρωσία στην πόλη Tilsit. Οι συνθήκες αυτές, ως άμεση εξέλιξη μετά τη νικηφόρα για του Γάλλους μάχη του Friedland, κατά την πρωσική εκστρατεία των ναπολεόντειων πολέμων, με την οποία και επήλθε η διάλυση του λεγόμενου Δ΄ Συνασπισμού των ενάντιων χωρών, χαρακτηρίστηκαν από τους ιστορικούς ως το αποκορύφωμα της δόξας του Μεγάλου Ναπολέοντα. Η Γαλλορωσική συνθήκη ειρήνης του Tilsit, που συντάχθηκε μόνο στη γαλλική γλώσσα περιελάμβανε επίσημα 29 λατινισθούμενα άρθρα, καθώς επίσης και 2 μυστικά κατόπιν μακρών διαβουλεύσεων. Τα τελευταία αφορούσαν περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επί της Βαλκανικής και την Επτάνησο Πολιτεία. Βλ. σχετικά Οδυσσέας- Κάρολος Κλήμης, *Ιστορία Νήσου Κέρκυρας*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, 2002, σελ.181-83

Βλαδίμηρου. Το ίδιο έτος επισκέπτεται ο Μουστοξύδης τη Ζυρίχη και το 1815 το Παρίσι όπου και στις δυο αυτές πόλεις θα συναντηθεί με τον Ιωάννη Καποδίστρια.

Ο Μουστοξύδης το 1826 δημοσίευσε το σπουδαίο έργο του *Su Quattro Cavalli della Basilica di S. Marco in Venezia, Lettera di Andrea Mustoxidi Corcirese*. Μεταξύ 1816- 1817 ο Μουστοξύδης θα δημοσιεύσει μαζί με τον Δημήτριο Σχινά μια συλλογή με το ανέκδοτο έργο επτά διαφόρων Ελλήνων συγγραφέων του μεσαιωνικού ελληνισμού. Το 1817 ο Μουστοξύδης αποφασίζει να εκδώσει τους βίους του Ανακρέοντος και του Αισχύλου, τους οποίους το 1821 θα τους συμπεριλάβει στο έργο του με την ονομασία *Prose Varie del Cavaliere A. Mustoxidi, con Aggiunte di Alcuni Versi*.

Το πρωτάκουστο γεγονός που έλαβε χώρα το 1819, δηλαδή αυτό της πωλήσεως της χριστιανικής Πάργας⁴⁶ από τους Άγγλους στον Αλή Πασά, προκάλεσε αναστάτωση στο φιλελεύθερο πνεύμα του Μουστοξύδη. Τότε αποφασίζει και εκδίδει ανώνυμα στο Παρίσι το έργο του *Expose des Faits Qui ont Procédé et Suivila Cession de Parga*.

Το 1820 ο Μουστοξύδης θα τιμηθεί για το έργο του μια ακόμη φορά, η Αγγλική Κυβέρνηση του απονέμει το παράσημο του Ιππότη των Αγίων Μιχαήλ και Γεωργίου.

Το 1821 ξεσπά η Ελληνική Επανάσταση και ο Μουστοξύδης⁴⁷ έδειξε την αμέριστη συμπαράσταση προς τους επαναστατημένους Έλληνες μέσω υπομνημάτων, τα οποία συνέτασσε και δημοσίευε στην Ευρώπη, γραμμένα στα ιταλικά, όπως για παράδειγμα το ποίημά του *Ύμνος προς τους Έλληνες*⁴⁸.

Το 1822 η Ελληνική Επανάσταση έχει ήδη θέσει τις βάσεις της. Ο Μουστοξύδης γράφει συνεχώς στην Ευρώπη τα κατορθώματα των ηρώων της Επανάστασης, γράφοντας ανωνύμως στα γαλλικά στο Παρίσι το έργο του *Precis des Operations de la Flotte Grecque Durant la Revolution de 1821 et 1822*.

Το 1826 ο Μουστοξύδης νυμφεύεται την Πεζούναν Χάρτα, κόρη του Κύπριου μεγαλοεμπόρου Παύλου Χάρτα, ο οποίος καταδικάστηκε σε απαγχονισμό από τους Τούρκους το 1821, λόγω της εθνικής του δράσης.

Το 1829 ο Μουστοξύδης λαμβάνει πρόσκληση από τον Κυβερνήτη του τότε νεοσύστατου ελληνικού κράτους, Ιωάννη Καποδίστρια για να αναλάβει την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Στις 21 Οκτωβρίου 1829 ο Ανδρέας Μουστοξύδης ξεκινά τη δημιουργική και γόνιμη δράση του για τη θεμελίωση και την οργάνωση της παιδείας. Από εκείνη την ημέρα αφοσιώνεται ψυχή τε και σώματι στην υπηρεσία της πατρίδας και συμβάλλει τα μέγιστα στην οργάνωση του κράτους και ιδιαίτερα στον τομέα της Παιδείας, Αρχαιολογίας, Μουσείων, Βιβλιοθηκών και Τυπογραφίας.

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας πέφτει νεκρός από δολοφονικές σφαίρες στο Ναύπλιο μπροστά στο Μητροπολικό Ναό. Ο Μουστοξύδης μετά το

⁴⁶Το 1819 οι Άγγλοι θα πουλήσουν την Πάργα στον Αλή Πασά. Η ήττα των Γάλλων άλλαξε για άλλη μια φορά το κατοχικό καθεστώς των Επτανήσων που έγιναν αγγλικό προτεκτοράτο, πλην της Κέρκυρας που παρέμεινε υπό γαλλική κατοχή. Ο Αλή Πασάς υποσχέθηκε να βοηθήσει τους Άγγλους κατά των Γάλλων, εάν του παραχωρούσαν τη Λευκάδα και την Πάργα. Ο Άγγλος φιλότουρκος Αρμοστής Tomas Maidlant διαπραγματεύτηκε την πώληση της Πάργας στον Αλή Πασά, έναντι του ποσού των 150.000 λιρών. Η συμφωνία πωλήσεως υπογράφηκε στις 17/5/1817 και παρ' όλες τις υποσχέσεις του Αλή ότι θα σεβόταν τις ζωές και τις περιουσίες των κατοίκων, οι Παργινοί επέλεξαν να εγκαταλείψουν τα πατρογονικά εδάφη στις 15 Απριλίου 1819. Η αισχρή πράξη ξεπουλήματος των Άγγλων κατηγορήθηκε σχεδόν σε όλη την Ευρώπη και έδωσε αφορμή σε Ευρωπαίους καλλιτέχνες να απεικονίσουν τη φυγή των προσφύγων. Βλ. σχετικά : στο Βασίλειος Σφυροέρας, « Σταθεροποίηση της Επανάστασης 1821- 1823», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, 1947, Τόμ. 12^{ος} σελ.260-62.

⁴⁷N.B. Μάνεσης « Ανδρέας Μουστοξύδης», *Πανδώρα*, τόμ.11, . 1/ 09/1860,

⁴⁸ Ο Ύμνος του Μουστοξύδη για την ελληνική επανάσταση, γραμμένος το 1821, έμεινε αδημοσίευτος μέχρι το 1858. Στις 10 Μαρτίου 1858 ο Ύμνος δημοσιεύτηκε στην κερκυραϊκή εφημερίδα *Παρατηρητής* και στη συνέχεια αναδημοσιεύεται στο περιοδικό του Niccolo Tommaseo *L' Istitutore*. Βλ. Σχετικά: M.Lascaris, « Tommaseo ed A. Mustoxidi», *Atti e Memorie della Societa Dalmatia di Storia Patria*, 1934, Vol.3, σελ. 17

αποτρόπαιο γεγονός θα υποβάλει την παραίτησή του και επιστρέφει κατά τις αρχές Απριλίου ή αρχές Μαΐου του 1832 βαθιά λυπημένος για την απώλεια του αγαπημένου του φίλου, Ιωάννη Καποδίστρια, στην Κέρκυρα.

Ο Μουστοξύδης εκεί δεν εφησυχάζει αλλά αφιερώνεται ολοκληρωτικά στην υπηρεσία της πατρίδας, της κοινωνίας, των Γραμμάτων και της Επιστήμης.

Το 1833 θα εκλεγεί στην Κέρκυρα αντιπρόσωπος και αμέσως γερουσιαστής του Τέταρτου Κοινοβουλίου. Από την πρώτη στιγμή της αφίξεώς του στην Κέρκυρα ο Μουστοξύδης ίδρυσε έναν πυρήνα διανοούμενων και διορίζεται άμεσα μέλος μεγάλης επιτροπής λογίων προεδρευομένης από τον Ύπατο Αρμοστή Nugent και με σκοπό την μηνιαία έκδοση του περιοδικού *Ιόνιος Ανθολογία* για τη διάδοση των Γραμμάτων και των Επιστημονικών γνώσεων. Ο Μουστοξύδης τιμώμενος από το φιλελεύθερο Nugent για το ήθος του και τις επιστημονικές του γνώσεις αναγορεύεται την 1^η Σεπτεμβρίου του 1834, Αρχών της Παιδείας της Ιονίου Πολιτείας, δηλαδή Υπουργός με βαθμό και μισθό Γερουσιαστή, ο Μουστοξύδης μέσω του συγκεκριμένου αξιώματός του προσπαθεί να εισαγάγει την ελληνική γλώσσα σ' όλο το φάσμα της κοινωνικής και κρατικής ζωής στην Ιόνιο Πολιτεία. Ο Μουστοξύδης μάλιστα θα κατηγορηθεί από το φίλο του Niccolo Tommaseo⁴⁹ ως αγνώμων για την προσφορά της ιταλικής γλώσσας, την οποία παραγκωνίζει για χάρη της ελληνικής που την εισάγει ως επίσημη γλώσσα των Επτανήσων.

Λόγω των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων του 1849 στα Επτάνησα, κηρύσσονται οι πρώτες ελεύθερες βουλευτικές εκλογές, στις οποίες ο λαός ψήφισε το Μουστοξύδη αντιπρόσωπο και η βουλή τον ανακήρυξε ομόφωνα πρόεδρο. Ο Μουστοξύδης όμως αρνήθηκε λόγω της μετριοφροσύνης του.

Από το Σεπτέμβρη του 1857 μέχρι τον Ιούλιο του 1860 ο Μουστοξύδης διετέλεσε Άρχων (δηλαδή Υπουργός) της Παιδείας.

Ο Μουστοξύδης προσπάθησε με μεγάλο ζήλο να εργασθεί για την πνευματική ανάπτυξη των Επτανήσων, προστάτευσε κάθε προοδευτική πρωτοβουλία, ίδρυσε διάφορα πνευματικά και μορφωτικά σωματεία και σε ορισμένα διετέλεσε και πρόεδρος. Ο Ανδρέας Μουστοξύδης απεβίωσε στις 17/29 Ιουλίου 1860, μέσα σε ένα κλίμα γενικής εκτιμήσεως και αγάπης.

⁴⁹Ιταλός φιλέλληνας (1802- 1874). Ήταν γλωσσολόγος και συγγραφέας. Το όνομα του είναι συνδεδεμένο με το *Dizionario della Lingua Italiana*, *Il Dizionario dei Sinonimi* και το μυθιστόρημα *Fedee Bellezza*. Η μακροχρόνια φιλία ανάμεσα στον Μουστοξύδη και τον Tommaseo κλονίζεται κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου της παραμονής του Tommaseo στην Κέρκυρα εξαιτίας του έργου που δημοσίευσε με τίτλο *Supplizi di un Italiano a Corfu*. Αρκετοί διέκριναν εχθρικά αισθήματα έναντι των Κερκυραίων. Ο Μουστοξύδης κατέκρινε το έργο του φίλου του. Πολλά βιογραφικά στοιχεία για τον Ανδρέα Μουστοξύδη και το Niccolo Tommaseo αντλούμε από έργο του Γεωργίου Ζώρα, *Επτανησιακά Μελετήματα, Θωμαζαίος και Επτανήσιοι, Ανέκδοτος Αλληλογραφία, Σπουδαστήριο Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα, 1960, Τόμ.3^{ος}, σελ. 290 - 360

Ο Ύμνος του Ανδρέα Μουστοξύδη

Ο Ανδρέας Μουστοξύδης, όπως και ο Ιωάννης Καποδίστριας, δεν έλαβε άμεσα μέρος στον Αγώνα του '21 αλλά πρόσφερε τις πολύτιμες υπηρεσίες του ευρισκόμενος στη Δύση. Η πατριωτική του δράση ξεκίνησε πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, δημοσιεύοντας το *des Faits Qui ont Procédé et Suivila Cession de Parga* που στηλίτευε την παραχώρηση της Πάργας από τους Άγγλους στην τυραννία του Αλή Πασά. Το συγκεκριμένο έργο⁵⁰ ο Μουστοξύδης αποφασίζει να το δημοσιεύσει με το όνομα του Γάλλου δημοσιογράφου Amaury Duval το 1820 στο Παρίσι. Τα Επτάνησα τότε βρίσκονταν κάτω από την αγγλική κατοχή και προστασία και τη διοικούσε τυραννικά ο Άγγλος Αρμοστής Maitland και για αυτό το λόγο δεν ήταν δυνατή σ' ένα Επτανήσιο, χωρίς επιζήμιες συνέπειες, η δημοσίευση ενός αντιαγγλικού έργου.

Μετά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, ο Μουστοξύδης διεκήρυξε τα κατορθώματα του ελληνικού στόλου με την πραγματεία του *Precis des Operations de la Flotte Grecque*, γραμμένη στα γαλλικά, που τυπώθηκε στο Παρίσι το 1822.

Μεταξύ των δυο πατριωτικών έργων του Μουστοξύδη περιλαμβάνεται και ο Ελληνικός Ύμνος⁵¹ (Π1) που γράφτηκε το 1821 στο Μιλάνο και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ape* για να αναγνωσθεί από τους ξένους αλλά και να διεγείρει τα συναισθήματα των φιλελλήνων. Όπως πληροφορούμαστε από τον Σπυρίδωνα Λάμπρο⁵², ο Μουστοξύδης συνεργάστηκε για τη συγγραφή του ποιήματός του με τον Κοραή, καθώς και οι δυο ονειρεύονταν μια ελεύθερη Ελλάδα. Το 1858, δυο χρόνια πριν το θάνατο του Μουστοξύδη, ο Ύμνος θα δημοσιευτεί στην κερκυραϊκή εφημερίδα *Παρατηρητής* και στο περιοδικό *L'Istitutoire* του Δαλματού λογίου και Φιλέλληνα Niccolo Tommaseo⁵³.

Ο Ύμνος αυτός γράφτηκε στα ιταλικά. Είναι ο συνηθισμένος τρόπος⁵⁴ με τον οποίο ο Μουστοξύδης έγραφε τα έργα του εκτός από τις τελευταίες ιστορικές πραγματείες του στην περιοδική έκδοση του *Ελληνομνημόνωνος* που τις έγραφε στα ελληνικά. Η αιτία της χρήσης της ιταλικής γλώσσας ήταν η επιθυμία της πλατύτερης κυκλοφορίας και διάδοσης των έργων του σε μια γλώσσα που ο Μουστοξύδης χειριζόταν τόσο αριστοτεχνικά, ώστε να θεωρείται κλασσικός στην Ιταλία για τη μετάφραση του Ηροδότου. Ο Ύμνος⁵⁵ συντάχθηκε στα ιταλικά με σκοπό, όπως και τα δυο προγενέστερα πατριωτικά έργα του, την ευρύτερη διάδοση των επαναστατικών του ιδεών του στην Ευρώπη σε μια γλώσσα περισσότερο προσιτή.

Η συγγραφή του Ύμνου του Μουστοξύδη τοποθετείται χρονικά μετά την κήρυξη της Επανάστασης, όπως γίνεται αντιληπτό και από τη χρονολόγησή του (1821) και από την έλλειψη κάθε μνείας πολεμικών κατορθωμάτων. Έτσι είναι ένα έργο παρορμητικό, ενώ ο Ύμνος του Διονύσιου Σολωμού, γραμμένος χρονικά το 1823, είναι ένα έργο με πανηγυρικό χαρακτήρα, εγκωμιάζοντας τις ηρωϊκές πράξεις των Ελλήνων, που στο μεταξύ είχαν πραγματοποιηθεί, προκαλώντας το θαυμασμό του κόσμου για την ξαναγεννημένη Ελλάδα.⁵⁶ Ο Ύμνος του Μουστοξύδη έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον για την πολεμική ορμή που διαπνέεται και για την πηγή έμπνευσής του, που εντοπίζεται κυρίως στην αρχαία Ελλάδα. Αρχίζει με

⁵⁰Θεόδωρος Σ. Μακρής, « Ο Ελληνικός Ύμνος του Ανδρέα Μουστοξύδη», *Νέα Εστία*, τ.965, σελ.1212

⁵¹ Ευάγγελος Μάνης, *Ανδρέας Μουστοξύδης 1785-1860, Ο Επιστήμων, ο Πολιτικός, ο Εθνικός Αγωνιστής*, Αθήνα, 1960,σελ.77

⁵²Ευάγγελος Μάνης, ό.π., σελ.210

⁵³Ο Tommaseoσυνέκρινε τον Ύμνο του Μουστοξύδη με τον Ύμνο του Σολωμού. βλ.Μ. Lascaris, *NiccoloTommaseoedAndreaMustoxidi, AttiememoriadellaSocietaDalmatadiStoriapatria, vol. III*,σελ. 17

⁵⁴Θεόδωρος Σ. Μακρής, « Ο Ελληνικός Ύμνος του Ανδρέα ΜουστοξύδηΘεόδωρος», *Νέα Εστία*, τ.965, σελ.1212

⁵⁵Θεόδωρος Σ. Μακρής, ό.π., σελ.1212

⁵⁶Διονύσιος Σολωμός, *Ύμνος εις την Ελεθυερίαν, Εις τον Θάνατον του Λόρδ Μπαϊρον, Εις Μάρκον Μπότσαρη*,επιμέλεια- εισαγωγή, Στυλιανός Αλεξίου, εκδ. Στιγμή, Αθήνα, 2014, σελ. 12

αναφορά στον Έλληνα, ο οποίος παρομοιάζεται ως αρχαϊκό λιοντάρι έτοιμο να σκοτώσει τον άπιστο Τούρκο.

*Il leone acheosi scosse
E spezzete ha le ritorte*

*Contra un barbaro Tiranno.
Chi non diede il gran comando!*

4

Μετά την αρχική προσφώνηση προς τον ξεσηκωμένο Έλληνα, από τη δεύτερη στροφή και έπειτα, παρατηρούμε μια έξαρση χρήσης αρχαίων ιερών ποταμών, Ιλισσός, Ισμηνός, Ευρώτας, όπως και τόπων, Πήλιο, Μαραθώνας, Σαλαμίνα, Ελικώνας, Ύδρα και Ψαρά. Στη Μάχη του Μαραθώνα εστιάζει εξάλλου και ο Foscolo στο ποίημά του *Sepolcri*⁵⁷ στίχους 198-206. Ο Foscolo αναφέρει το παράδειγμα του Μαραθώνα για να δείξει το υψηλό φρόνημα και τον ηρωϊσμό των Ελλήνων εναντίον στον πολυάριθμο στρατό των Περσών που απείλησαν να κατακτήσουν την πατρίδα τους το 490 π.Χ.. Η στάση τους αποτελεί κατά το Foscolo⁵⁸ διαχρονικό παράδειγμα αντίστασης κατά του κατακτητή, που αντίστοιχό του ουδέποτε εμφανίστηκε στην ιταλική ιστορία. Συγκεκριμένα στους στίχους 198 – 200, βασιζόμενοι στο περιηγητικό έργο του Πausανία, ο Ιταλός ποιητής αναπολεί τη μάχη του Μαραθώνα. Μας εξιστορεί πως οι ναυτικοί, όταν περνούν βράδυ από τον τόπο που έλαβε χώρα η ιστορική μάχη, βλέπουν τις σκιές των αρχαίων πολεμιστών που αναβιώνουν τη μάχη ενάντια στους Πέρσες. Ο Foscolo χρησιμοποιεί τη λέξη Nume (θεϊκή δύναμη) με σκοπό να προσωποποιήσει και να θεϊοποιήσει την ιδανική αγάπη για την πατρίδα. Είναι άξιο αναφοράς (στίχοι 203-206) πως ο Ιταλός ποιητής επιτυγχάνει μέσα από τα μάτια του ποιητή φίλου του Piemonte να μας περιγράφει σκηνές από τη μάχη του Μαραθώνα. Με παραστατικό τρόπο τονίζει πόσο φωτεινές είναι οι φλόγες που τυλίγουν τους νεκρούς στρατιώτες και συγχρόνως πώς σπινθηροβολούν τα σιδερένια όπλα των πολεμιστών –φантаσμάτων κατά τη διάρκεια της μάχης. Το ποίημα του Foscolo τραγουδά τον αθάνατο – αιώνιο θάνατο καθώς και την ανάσταση της ζωής γύρω από τους τάφους. Κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει το δικαίωμα ενός ποιητή να κινείται χρονικά σε ασύνδετους χρόνους, όπως η ενατένιση του τάφου του Alfieri στην Sante Croce « E, a questi marmi / venne spesso Vittorio ad ispirarsi »⁵⁹ στο όραμα της μάχης του Μαραθώνα (στίχοι 198- 200) . Η επίκληση των θρύλων του Μαραθώνα αναδύει και προβάλλει τους

⁵⁷ Οι *Dei Sepolcri* (Μπρέσια, 1807), είναι ένα επικούριο ποίημα του Ugo Foscolo το οποίο αποτελείται από 295 ιαμβικούς εντεκασύλλαβους ανομοιοκατάληκτους στίχους. Οι *Sepolcri* έχουν τη μορφή μιας έμμετρης επιστολής. Ο ίδιος ο Foscolo χαρακτήριζε το έργο με τον όρο επιστολή. Ο τίτλος του ποιήματος, *Dei Sepolcri*, μας γνωστοποιεί, ότι ο παραλήπτης είναι ο ποιητής Ippolito Pindemonte. Γίνεται άμεσα αντιληπτό κατά την ανάγνωση του ποιήματος πως ο Pindemonte είναι ένα μεν αρχικά ο παραλήπτης αλλά ο πραγματικός αποδέκτης της επιστολής είναι ο αναγνώστης. Ο λόγος για τη συγγραφική ύπαρξη των *Sepolcri* πρέπει να αναζητηθεί στην ταφολική ποίηση που καλλιεργήθηκε κυρίως στην Αγγλία (Thomas Grey, *Elegy Written in a Country Churchyard*), στην Γαλλία αλλά και στην Ιταλία στα τέλη του 18^{ου} αιώνα αρχές του 19^{ου} αιώνα. Αφορμή για τη σύνθεση του ποιήματος στάθηκε το διάταγμα του Σεν – Κλου (1804) στο οποίο οριζόταν ότι τα λείψανα αδιακρίτως έπρεπε να θάβονται σε δημόσια νεκροταφεία για λόγους καθαρά υγειονομικούς όπως και για την αποφυγή διακρίσεων. Ο ποιητής αντιδρά και πραγματεύεται στο έργο του την λειτουργία του τάφου με όλες τις παραμέτρους: ιδιωτική, θρησκευτική, πολιτική, ποιητική. Ο ποιητής αντλεί την έμπνευση του από την φύση, τον ανθρώπινο πολιτισμό και την ποίηση ως ύψιστη έκφραση απελευθέρωσης. Βλ. σχετικά: Giovanni Bruni, Aldo Giudice, *Problemi e Scrittori della Lettera Italiana*, Torino, 1993, Vol. 3, σελ. 63-65, 127-129

⁵⁸ Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, Editore Zanichelli, Bologna, 2013, Vol. 3, σελ.78

⁵⁹ Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, ό.π. σελ. 75

αρχαίους μύθους και την αιώνια αλήθεια την οποία τραγουδά ο Foscolo όχι με τόνο ελεγειακό αλλά με την αναπαράσταση των ελληνικών ταφών. Στους στίχους 198-200 ο Ζακυνθινός ποιητής ενώνει τη φαντασία με τη λογική με αυθαίρετο, νοθογενή τρόπο.⁶⁰

*Dell' Illiso*⁶¹, al suo ruggito
*Fremon*⁶² l' onde, o dell' Ismeno⁶³ 6

Che sublime
*Tien dl Pelio*⁶⁴ l' ardue cime, 18

*Maratona*⁶⁵ e *Salamine*⁶⁶ 32 *religiosa pace un Nume parla: nutria contro*
a Persi in Maratona

⁶⁰ Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, ό.π. σελ. 75

⁶¹Ο Ιλισσός είναι ο ένας από τους δύο ποταμούς της Αθήνας που πηγάζει από τις βορειοδυτικές πλαγιές του Υμηττού και διερχόμενος νοτιοανατολικά της καταλήγει στο Φαληρικό όρμο. Στην αρχαιότητα θεωρούνταν ιερός ποταμός. Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, στις όχθες του πίστευαν πως διέμεναν οι Μούσες, προς τιμή των οποίων υπήρχε και βωμός με την ιδιαίτερη ονομασία «βωμός των Ιλυσιάδων». Επίσης, στον ποταμό αυτό ήρθε για να ξαποστάσει ο άνεμος Βορέας όταν αντελήφθη την όμορφη κόρη του Ερεχθέα Ωρείθυια, την οποία αρπάζοντας στις μεγάλες πτέρυγές του απήγαγε στο Σαρπηδόνιο ακρωτήριο της Θράκης. Κατά την παράδοση κοντά στο ποταμό αυτό τοποθετείται το μέρος όπου φονεύθηκε εκούσια ο φιλόπατρις Βασιλεύς της Αθήνας Κόδρος από τους Δωριείς. Βλ. σχετικά: Δημήτρης Θεοχάρης, « Το κλίμα και η Ελληνική Ιστορία» , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.1^{ος}, σελ. 26

⁶²Ο Ευρώτας είναι ποταμός της Πελοποννήσου.Είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιστορία της αρχαίας Σπάρτης, η οποία και είχε χτιστεί σε ύψωμα κοντά στη δεξιά όχθη του.Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Ευρώτας ήταν ο τρίτος μυθικός βασιλιάς της Λακωνίας. Είχε μία κόρη, την Σπάρτη από την οποία πήρε το όνομα της η ομώνυμη πόλη. Θέλοντας να δώσει διέξοδο στα λιμνάζοντα νερά γύρω από τη Σπάρτη, άνοιξε διώρυγα και διοχέτευσε τα νερά προς τη θάλασσα. Έτσι δημιουργήθηκε το ποτάμι, που πήρε το όνομα του, Ευρώτας. Μία άλλη όμως παράδοση αναφέρει ότι ο Ευρώτας, ύστερα από μια ήττα από τους Αθηναίους, έπεσε στο ποτάμι και πνίγηκε και έτσι πήρε το όνομα του.Βλ. σχετικά: Δημήτρης Θεοχάρης, « Το κλίμα και η Ελληνική Ιστορία» , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.1^{ος}, σελ. 21

⁶³Ο Ισμηνός είναι ποταμός της Βοιωτίας, που ρέει παρά την πόλη των Θηβών και εκβάλλει στην λίμνη Υλίκη.Σύμφωνα με τις παραδόσεις, ο Ισμηνός ήταν γιος του θεού Απόλλωνα και της Ωκεανίδας Μελίας, ή της Νιόβης και του Αμφίωνα. Ως γιο της Νιόβης, τον σκότωσε ο Απόλλων, οπότε το σώμα του Ισμηνού έπεσε στο ποτάμι που από τότε πήρε το όνομά του.Βλ. σχετικά: Δημήτρης Πετρόπουλος, « Ο Ιδιωτικός βίος των Ελλήνων» , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος, σελ. 448

⁶⁴Το Πήλιο είναι βουνό δίπλα στην πόλη του Βόλου. Κατά την Ελληνική μυθολογία ήταν η θερινή κατοικία των θεών και πατρίδα των Κενταύρων. Το βουνό συνδέεται επίσης με το μύθο του Ηρακλή, του Αχιλλέα και του Ιάσονα, καθώς επίσης και του Πάρη ο οποίος έδωσε στην πιο όμορφη το μήλο της έριδος, που έγινε η αιτία για τον Τρωικό πόλεμο.Βλ. σχετικά: Νικόλαος Παπαχατζής, « Ελληνική Μυθολογία»,*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος, σελ.147-149

⁶⁵Ο Μαραθώνας πήρε την ονομασία της από τον τοπικό ήρωα Μάραθο. Έγινε γνωστός από την ομώνυμη μάχη το Σεπτέμβριο του 490 π.Χ. μεταξύ Αθηναίων (Πλαταιών) και Περσών.Η Μάχη του Μαραθώνα αποτελεί ένα ορόσημο στην παγκόσμια ιστορία. Οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς οπλίτες, νικώντας τους Πέρσες δεν έσωσαν μόνο τις πόλεις τους από την καταστροφή, αλλά παράλληλα κατέρριψαν τον μύθο περσικού αήτητου και έθεσαν τις βάσεις για τις μεγαλειώδεις νίκες στη Σαλαμίνα και τις Πλαταιές.Βλ. σχετικά: Χρύσης Πελεκίδης, « Οι μεγάλοι εθνικοί πόλεμοι. Από τον Μαραθώνα στις Θερμοπύλες στην Σαλαμίνα και στις Πλαταιές» , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος, σελ. 294-295

⁶⁶Η Σαλαμίνα είναι η πατρίδα του ομηρικού βασιλιά Αίαντα του Τελαμώνιου και του τραγικού ποιητή Ευριπίδη. Έγινε διεθνώς γνωστή από την ομώνυμη Ναυμαχία που συνέβη το 480 π.Χ., ανάμεσα στους Έλληνες και στην Περσική Αυτοκρατορία, το αποτέλεσμα της οποίας ήταν η νίκη των Ελλήνων και το οριστικό τέλος στα σχέδια

*Saran forse uniche imprese? ...
Di te degno, allegri incina
I suoi lauri l' Elicon*⁶⁷ **46**

*Tutti all' armi, e fermo il cor
Idra⁶⁸ e Psarra⁶⁹, figlie al gose* **68**

ove Atene sacro` tombe a' suoi prodi **200**
*la virtù greca e l'ira. Il navigante
che veleggiò quel mar sotto l' Eubea,
vedea per l'ampia oscurità scintille
balenar d' elmi di cozzanti brandi,
fumar le pire igneo vapor, corrusche* **205**
*d' armi ferree vedea larve guerriere*⁷⁰

Στην τρίτη στροφή ακολουθεί η αναγγελία της εξέγερσης. Ο ποιητής λέει στους Έλληνες πως η Ελευθερία δεν ενδιαφέρεται για τον αριθμό των όπλων που έχουν για να αποτινάξουν το ζυγό του τυράννου, αλλά αν έχουν το κουράγιο στην καρδιά τους για να τη διεκδικήσουν. Ο αγώνας τους είναι κατάφωρα άνισος, ένας αγώνας ωστόσο που έχει όλα τα χαρακτηριστικά της βιβλικής μονομαχίας Δαβίδ και Γολιάθ με την απρόσμενη και αίσια έκβαση. Δεν είναι μόνο η Ελευθερία που παρακινεί τον Έλληνα να ξεσηκωθεί αλλά και η στοργή που τρέφει για την πατρίδα του. Η αισθητοποίηση του σπαθιού, όπλου – συμβόλου του εθνεγερτικού αγώνα κατά των Τούρκων, στον μεν Μουστοζύδη γίνεται στοιχείο παρόρμησης και παρακίνησης των Ελλήνων για την απελευθέρωσή τους, ανεξαρτήτως του αριθμού των πολεμιστών και της υλικοτεχνικής τους υποδομής, ενώ στο Σολωμό αποτελεί το επιβλητικό χαρακτηριστικό της προσωποποιημένης ελευθερίας που το κραδαίνει στον αέρα διατρέχοντας με βιασύνη την υπόδουλη Ελλάδα για να την ελευθερώσει μέσα από τον αγώνα και τη θυσία (*Σε γνωρίζω από την κόψη του σπαθιού την τρομερή*). Μνεία οφείλεται να γίνει και στην ωδή του Foscolo *A Bonaparte Liberatore*⁷¹, η οποία ήταν αφιερωμένη στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη⁷². Στους στίχους 1-11, ο Foscolo κάνει επίκληση στη θεά Ελευθερία, η οποία έχει απομακρυνθεί από τη Ρώμη από την περίοδο της τυραννίας και τώρα (στίχοι 38- 46) ξανεπιστρέφει στα ιταλικά

των Περσών να εξαπλωθούν στην Ευρώπη. Βλ. σχετικά: Χρύσης Πελεκίδης, « Οι μεγάλοι εθνικοί πόλεμοι. Από τον Μαραθώνα στις Θερμοπύλες στην Σαλαμίνα και στις Πλαταιές », *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος, σελ.333-335

⁶⁷ Ο Ελικώνας είναι βουνό της Βοιωτίας.Ο Ελικώνας είναι γνωστός από την Ελληνική μυθολογία διότι υπήρχαν σε αυτόν δύο πηγές αφιερωμένες στις Μούσες: η Αγανίππη και η Ιπποκρήνη. Βλ. σχετικά: Μιχαήλ Σακελλαρίου, « Εθνική και πολιτική ανασύνταξη » , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος, σελ.46

⁶⁸ Σημαντική ήταν η βοήθειά της Ύδρας στον εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1821. Η Επανάσταση βρίσκει την Ύδρα κάτοχο αμύθητου πλούτου από χρυσά νομίσματα της εποχής, αποτέλεσμα κυρίως της επιτυχημένης εμπλοκής της στο εμπόριο σίτου κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους.Κατά τον αγώνα της επανάστασης του 1821 η Ύδρα μαζί με τις Σπέτσες και τα Ψαρά έπαιξαν σημαντικό ρόλο, λόγω της μεγάλης ναυτικής δύναμης που διέθεταν. Βλ. σχετικά: Οδυσσέας Λαμψίδης « Επισκόπηση του ελληνισμού κατά περιοχές », *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.10ος, σελ.322-324

⁶⁹Τα Ψαρά ήταν από τα πρώτα νησιά που ξεσηκώθηκαν ενάντια στον Τούρκικο ζυγό, στις 10 Απριλίου 1821 και το Πάσχα ανύψωσαν την επαναστατική τους σημαία. Βλ. σχετικά: Οδυσσέας Λαμψίδης « Επισκόπηση του ελληνισμού κατά περιοχές », *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.10ος, σελ. 221

⁷⁰ Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, ό.π., σελ.76

⁷¹ Ugo Foscolo, *Poesie*, Introduzione e Note Bezzola Guido, Editori Rizzoli, Milano, 2000, σελ. 320

⁷² Ο Foscolo στην αρχή αισθανόταν μεγάλο θαυμασμό για τον Ναπολέοντα, επειδή ο τελευταίος ανέτρεψε τη βενετική ολιγαρχία. Γρήγορα όμως, απογοητεύθηκε, όταν ο Ναπολέων παραχώρησε τη Βενετία στους Αυστριακούς με τη Συνθήκη του Campoformio (17 Οκτωβρίου 1797). Κατήγγειλε με θάρρος αυτή την άποψη του στο έργο του *Le Ultime Lettere di Jacopo Ortis*. Βλ. σχετικά Mario Pazzaglia, ό.π. σελ. 25-27.

εδάφη υμνώντας την όλοι οι μαχητές. Ένας από αυτούς θα κρατάει το σπαθί και θα τον ακολουθεί η Δόξα, η Φήμη και η Νίκη, ώστε να δοθεί το έναυσμα για την έναρξη της μάχης.

*Greci, all' armi! E delle vostre
Spade il numer non chiedete .
Non domanda quanti siete.
Liberta, ma quanto e il cor
Contra un barbaro Tiranno.
Chi non diede il gran comando!
Della patria il santo amor.* **15**

*Dove tu, diva, da l'antica e forte
dominatrice libera del mondo
felice a l'ombra di tue sacre penne,
dove fuggivi, quando ferreo pondo
di dittatoria tirannia le tenne **5**
umil la testa fra servaggio e morte?
Te seguìr le risorte
ombre de' Brutì, ai secoli mostrando
alteramente il brando
del padre tinto e del figliuol nel sangue;
10
te, o Libertà, se per le gelid'onde*

*e guerrier veggo di fiorente alloro
cinto le bionde chiome
su cui purpuree tremolando vanno
candide azzurre piume; egli al tuo nome
40
suo brando snuda e abbatte, arde, devasta;
senno de' suoi corsier governa il morso,
ardir li 'ncalza, e de' marziali il coro
Genj lo irraggia, e dietro lui si stanno
in aer librate con perpetuo corso **45**
Sorte, Vittoria, e Fama.⁷³*

Στη συνέχεια ο ποιητής επιχειρεί μια αναδρομή στο εθνικό παρελθόν που οδηγεί σε πρόβλεψη του εθνικού μέλλοντος.

*Le paterne ombre famose,
che il valor de figli in guerra
Son venute ad infiammar* **23**

*Pugneran dal sacro nembo
Quelle eccelse ombre per noi,
Se l'ardir degli avi eroi
Mostremo e la virtù;* **27**

Η Ελευθερία, προσωποποιημένη, όπως είναι εξάλλου στον « Ύμνο εις την Έλευθερίαν » του Διονυσίου Σολωμού, θα εδραιωθεί πάλι στην Ελλάδα και θα δαφνοστεφανώσει τον Έλληνα.

⁷³ Ugo Foscolo, *Poesie*, ό.π., σελ. 322, 324

Τις δάφνες θα τις προμηθευτεί από το βουνό Ελικώνα και όπως τις είχε δώσει ο Ηρακλής, υπονοώντας τις νίκες που έχει προσφέρει στην αρχαία Ελλάδα.

*Sull' acciar di Liberta.
Liberta, fecondo germe
Di virtudi! La tua stella
Ricomparre, e una novella
Luce i campi rifiori
Per offrirti al crin corona* **44**

*Di te degno, allegri incina
I suoi lauri l' Elicon
Quel che Alceo⁷⁴ ti offense un di.* **47**

Ακολουθεί το όραμα της Ελευθερίας, εξαίρεται η αγάπη του Έλληνα για την ελεύθερη πατρίδα του, παρόλες τις προδοσίες που σχεδιάζονται από τις Μεγάλες Δυνάμεις εις βάρος του. Επίθεση εξάλλου ενάντια στην Ιερή Συμμαχία και τις Μεγάλες Δυνάμεις διατύπωσε με παρρησία και ο Διονύσιος Σολωμός στις στροφές 151-158 στον «Ύμνο εις την Έλευθερίαν».

*Sconosciuta a che t' aggiri
Tra discordi estranee genti
Dove han lode i tradimenti* **50**

151. Ὡ ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία !...
καταστήστε ἓνα σταυρό,
καί φωνάζτε μέ μία :
Βασιλεῖς , κυττάζτ' ἐδώ

152. Το σημεῖον πού προσκυνᾶτε
εἶναι τοῦτο , καί γι' αὐτό
ματωμένους μᾶς κυττᾶτε
στόν αγώνα τόν σκληρό

153. Ακατάπανστα τό βρίζουν ,
Τά σκυλιά, καί το πατοῦν,
και τά τέκνα του ἀφανίζουν,
καί τήν πίστη ἀναγελόν.

154. Δεν ἀκοῦτε, ἐσεῖς εἰκόνες
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες,
καί δέν ἔπαυσε στιγμὴ.

155. Δέν ἀκοῦτε ; Εἰς κάθε μέρος
σάν τοῦ Ἀβέλ καταβοᾷ
δέν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρος,
πού σφυρίζει εἰς τά μαλλιά.

⁷⁴Ο Ηρακλής ή Αλκαίος ήταν αρχαίος μυθικός ήρωας, θεωρούμενος ως ο μέγιστος των Ελλήνων ηρώων. Γεννήθηκε στη Θήβα και ήταν γιος του Δία και της Αλκμήνης. Βλ. σχετικά : Νικόλαος Παπαχατζής, « Ελληνική Μυθολογία», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος, σελ.111

156. Τί θα κάμετε ; Θ' άφήστε
νά άποκτήσωμεν έμείς
Λευθερίαν , ή θα την λύστε
έξ αίτίας Πολιτικής;

157. Τοῦτο άνίσως μελετᾶτε,
ίδού, έμπρός σας, τον Σταυρό
Βασιλεῖς ! έλᾶτε , έλᾶτε,
και κτυπήσετε κ' εδῶ '.

Στη συνέχεια ο ποιητής κάνει μνεία στους ήρωες του παρελθόντος και πιο συγκεκριμένα και στους Τρακόσιους του Λεωνίδα, οι οποίοι αγωνίστηκαν για την επίτευξη της εθνικής ελευθερίας. Στο Στενό των Θερμοπυλών, σύμφωνα με το Μουστοξύδη πρέπει να στηθεί βωμός για την λατρεία της θεάς Ελευθερίας. Οι Θερμοπύλες αποτελούν την πηγή έμπνευσης του Σολωμού από το *Θούριο*(1797) του δασκάλου του Μαρτελάου και ο ίδιος περιγράφοντας τη μάχη των Δερβενακίων καλεί τους Τριακοσίους να σηκωθούν από τους τάφους τους, για να καμαρώσουν τους απογόνους τους που τόσο μοιάζουν σε αυτούς.

*Riedim an riedi! O Santa Diva,
A tuoi templi abbandonati,
Alla terra tua nativa,
Che ti forti e mandre ancor 55
De' Trecentp⁷⁵ al duro stretto
Ergerem la tua grand' ara
E te Dea tremenda e cara
Tutto il mondo adorera 59*

77. Τρέχουν ἄρματα χιλιάδες,
σαν το κύμα είς το γιαλό
ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλληκαράδες
δενψηφούν τον αριθμό.

78. Ω τρακόσιοι! σηκωθῆτε
καί ξανάλεθε σ' εμᾶς
τά παιδιὰ σας θέλ' ἰδῆτε

⁷⁵ Το όνομα αυτό φαίνεται να το έχει πάρει από τον μυθικό ήρωα Ηρακλή, ο οποίος έπεσε στα νερά των πηγών για να απαλλαγεί από τους πόνους που του είχε δημιουργήσει ο δηλητηριασμένος χιτώνας του Νέσσου που είχε κολλήσει στο σώμα του. Από τότε βγαίνουν οι αναθυμιάσεις από τις πηγές. Για τους Αρχαίους Έλληνες ο χώρος αυτός ήταν ιερός. Εκεί υπήρχε και μια διπλή πηγή αφιερωμένη στην Περσεφόνη -η Σκυλλία πηγή, στους πρόποδες της χαράδρας, δίπλα στην Μεσαία Πύλη, το πιο στενό μέρος των Θερμοπυλών. Οι Θερμοπύλες είναι κυρίως γνωστές εξαιτίας της Μάχης των Θερμοπυλών, το 480 π.Χ. μεταξύ των ελληνικών και περσικών στρατευμάτων.

Οι Πέρσες έφθασαν στις Θερμοπύλες στα τέλη Αυγούστου ή στις αρχές του Σεπτεμβρίου. Εκείνη την περίοδο, οι Σπαρτιάτες γιόρταζαν τα Κάρνεια, ενώ ήταν επίσης η περίοδος των Ολυμπιακών Αγώνων - μια σύγκρουση εκείνη την περίοδο θεωρούνταν ιεροσυλία. Παρ' ολ' αυτά, οι Έφοροι της Σπάρτης θεώρησαν ότι η επείγουσα κατάσταση ήταν σοβαρή δικαιολογία για να στείλουν στρατό με αρχηγό τον Λεωνίδα. Ο Ηρόδοτος αναφέρει τον χρησμό της Πυθίας : είτε η Σπάρτη θα χαθεί είτε θα χάσει ένα βασιλιά.Ο Λεωνίδας πίστευε ότι έπρεπε να πεθάνει για να σωθεί η Σπάρτη, γι' αυτό και πήρε μονάχα 300 Σπαρτιάτες, οι οποίοι είχαν γιους.Όταν οι Πέρσες έφθασαν στην περιοχή, οι Πελοποννήσιοι έλεγαν ότι έπρεπε να κατεβούν στον Ισθμό της Κορίνθου και να αμυνθούν εκεί. Αλλά οι Φωκείς και οι Λοκροί έπεισαν τον Λεωνίδα να μείνει στο στενό.

Ο Ξέρξης έστειλε πρεσβευτή για να πείσει τον Λεωνίδα να καταθέσει τα όπλα. Η απάντηση του Λεωνίδα ήταν «Μολών λαβέ» (Έλα να τα πάρεις!).

Η μάχη των Θερμοπυλών αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές μάχες στην ελληνική και στην παγκόσμια ιστορία. Κυρίως όμως από ηθική άποψη είναι λαμπρό παράδειγμα αυταπάρνησης, αυτοθυσίας και υπακοής στην πατρίδα: Βλ. σχετικά : Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Οι μεγάλοι εθνικοί πόλεμοι. Από τον Μαραθώνα στις Θερμοπύλες στην Σαλαμίνα και στις Πλαταιές» , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος, σελ . 323-326

Στον Άδη γεννιέται η λυσσασμένη και απάνθρωπη τυραννία. Πόθος του Ραγιά είναι να εξαλειφθεί η τυραννία! Τα συγκεκριμένα αλληγορικά στοιχεία μας παραπέμπουν στο πρώτο Άσμα της *Θείας Κωμωδίας*⁷⁷. Η πολιτική αλληγορία των στίχων είναι έκδηλη. Η κοινωνία, σύμφωνα με τον Dante, είναι περιτριγυρισμένη από κακία και διαφθορά και την κυβερνούν τρία θηρία : η λεοπάρδαλη (φιληδονία), το λιοντάρι (αλαζονεία), και η λύκαινα (φιλαργυρία).

*E all' Averno d' onde uscìa
Arrabiata, diperata,
La feroce tirannia
Bestemmiano fuggira* 63

*Una lonza leggera e presta molto,
che di pel macolato era coverta; 33
e non mi sì patria dinanzi al volto,
anzi 'mpediva tanto il mio cammino*

*Con la test ' alta e con rabbiosa fame,
sí che pareo che l' aere ne tremesse. 48
ed una lupa, che di tutte brame
sembiava carca ne la sua magrezza*

*Tal mi fece la bestia senza pace,
che, venendomi ' ncontro, a poco a poco
mi ripingeva là dove 'l sol tace.⁷⁸ 60
Inferno, Canto I*

Ο Μουστοξύδης προτρέπει σε αγώνα όλους τους Έλληνες Πελοποννήσιους , Θεσσαλούς, Λοκρούς, Αιτωλούς, Ηπειρώτες, Υδραίους, Ψαριανούς και τους νησιώτες του Αιγαίου, να τρέξουν στη μάχη με γυμνό σπαθί και με την πολεμική κραυγή «Νίκη» ή «Θάνατος» να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό. Ανάλογη αφύπνιση για εθνική παλιγγενεσία παρατηρούμε στις στροφές 130-138 όπου στον « Ύμνο εις την Έλευθερίαν» » ο Σολωμός εξυμνεί το περίφημο κατόρθωμα του Ψαριανού Κανάρη. Τέλος, ο Μουστοξύδης χρησιμοποιεί το όργανο της έναρξης (*squillo la tromba*) της μάχης με τη Σάλπιγγα την οποία συναντούμε στο Σχεδιάσμα Β3 των « Ελεύθερων Πολιορκημένων» του Διονυσίου Σολωμού.

*' O Pelopi, all' armi, all' armi
Del gran Tessalo nepoti
Locri, Etoli e Epiroti,
Tutti all' armi, e fermo il cor* 67

*Idra e Psarra, figlie algose
Dell Egeo, levate un grido,*

⁷⁶ Διονύσιος Σολωμός, Ύμνος εις την Ελευθερίαν, Εις τον Θάνατον του Λόρδ Μπαϊρον, Εις Μάρκον Μπότσαρη, σελ. 33-59

⁷⁷ Dante Alighieri, *Tutte le Opere*, Introduzione di Borzi Italo, Commenti a cura di Fallani Giovaanni, Maggi Nicola, Zennaro Silvio, Editori Newton Compton, Roma

⁷⁸ Dante Alighieri, *Tutte le Opere*, ό.π., σελ. 33

*Tal che in braccio alle sue spose
Tremi il barbaro signor.
Che si tarda? Alla battaglia
Già nitriscono i destrieri,
Nudo il brando de' guerrieri
Brilla e chiede di ferir.
Già squillo la tromba, ed alto
Diede il segno della pugno
Vola, o Greco e nell' assalto
Grida: o vincere o morir.⁷⁹*

79

Επομένως παρατηρούμε ότι ο Μουστοξύδης παρουσιάζει έκδηλα τα χαρακτηριστικά της επτανησιακής σχολής εστιάζοντας, όπως ο Foscolo και ο Σολωμός, στην έννοια της πατρίδας, της ελευθερίας, της επίδρασης της αρχαίας Ελλάδας και της λατρείας της φύσης. Μπορεί να ενταχθεί επομένως στο νεοκλασσικό-προρομαντικό ρεύμα.

⁷⁹ M.Lascaris , « Tommaseo ed A. Mustoxidi» , *Atti e Memorie della Società Dalmatia di Storia Patria*, σελ.17

Βιογραφία του Ιούλιου Τυπάλδου

Ο Ιούλιος Τυπάλδος γεννήθηκε στο Ληξούρι το 1814. Πατέρας του ήταν ο Ιωάννης Τυπάλδος – Πρετεντέρης, γόνος της παλιάς αριστοκρατικής οικογένειας των Τυπάλδων,⁸⁰ που πρωτοεμφανίζονται τον 12^ο αιώνα ως Ιταλοί ευγενείς της Νεάπολης. Η μητέρα του Ιούλιου Τυπάλδου ήταν η Ιταλίδα ποιήτρια και ευγενής Τερέζα Ριγκέττι, από τη Βερόνα.

Ο Τυπάλδος οφείλει στην μητέρα του τις πρώτες ποιητικές του απόπειρες, την πνευματική του ολοκλήρωση και την ανθρωπιά του. Η μητέρα του ήταν εκείνη που τον παρακίνησε στις πρώτες σχέσεις με τον Σολωμό. Το 1836 ο Τυπάλδος συνοδευόμενος από τη μητέρα του θα μεταβεί στη Βερόνα και θα φοιτήσει στο περίφημο Λύκειο. Στην πατρίδα της μητέρας του γνώρισε και αγάπησε την ιταλική λογοτεχνία. Επιστρέφοντας στην Κέρκυρα θα παρακολουθήσει τα φιλολογικά μαθήματα του πρόσφυγα Ρ. Costa.⁸¹ Ο Costa θα τον διδάξει εκτός από τη φιλολογία την πολιτικοκοινωνική αρετή, ενώ θα του εμπνεύσει και την αγάπη για την λευτεριά. Έτσι η επίδραση του Costa θα αντικατοπτριστεί στη μετέπειτα φιλολογική, πολιτική και δικαστική δράση του Τυπάλδου.

Αργότερα ο Τυπάλδος ξαναπηγαίνει στην Ιταλία και σπουδάζει στα πανεπιστήμια της Παβίας, της Φλωρεντίας και της Πίζας, όπου και αναγορεύεται διδάκτωρ του Δικαίου. Επιστρέφοντας στην πατρίδα διορίζεται το 1839 ανακριτής Κεφαλονιάς, έπειτα πρωτοδίκης στην Κέρκυρα και αργότερα το 1852, πρόεδρος των πρωτοδικών Ζακύνθου. Το 1856 εκδίδει την πρώτη του ποιητική συλλογή .

Η Ζάκυνθος για τον Τυπάλδο έμελλε να γίνει τόπος ψυχικής ανάτασης ενώ ταυτόχρονα αποτέλεσε το σημαντικότερο σταθμού της ζωής του. Εκεί θα συναντήσει τον έρωτα στο πρόσωπο της Λουίζας Δε Ρώσση⁸², γυναίκας του ποιητή Γεώργιου Ρώμα. Η Λουίζα Δε Ρώσση ήταν για την εποχή της μια γυναίκα με σπάνια ομορφιά και πνευματική καλλιέργεια . Η ιδιαίτερη αυτή - για την εποχή της- γυναίκα δεν διστάζει να διαλύσει το γάμο της και να παντρευτεί το 1852 τον Τυπάλδο.

Η παραμονή του Τυπάλδου στην Ζάκυνθο συμπίπτει με το ξέσπασμα του ριζοσπαστικού αγώνα, καθώς στα 1848⁸³ αλυσιδωτά επαναστατικά κινήματα συγκλονίζουν την Ευρώπη που σηματοδοτούν συγκρούσεις μεταξύ των λαών και των μοναρχών. Οι φιλελεύθερες ιδέες και τα ιδανικά που πρόσβευε η Γαλλική Επανάσταση επανέρχονται στο προσκήνιο και καθοδηγούν τους ευρωπαϊκούς λαούς που διεκδικούσαν την ανατροπή της παλιάς τάξης πραγμάτων και την αποκατάσταση των εθνικών και πολιτικών τους δικαιωμάτων. Ο επαναστατικός άνεμος φύσηξε σύντομα και στα Ιόνια Νησιά. Με απόφαση της Ιόνιας Βουλής καταργείται κάθε συνταγματικός περιορισμός του Τύπου ενώ οι ριζοσπάστες⁸⁴ ζητούν την άμεση ένωση με την Ελλάδα. Οι μεταρρυθμιστές⁸⁵ ωστόσο θεωρούσαν ότι η προσάρτηση της αναπτυσσόμενης Επτανήσου, ως επαρχίας του αναπτυσσόμενου ελληνικού κράτους, θα ήταν

⁸⁰ Το 1408 ο ColellaTipaldo μετέβη στην Κεφαλονιά ως στρατιωτικός απεσταλμένος του βασιλιά του και ερωτευμένος από την ομορφιά του νησιού εγκαταστάθηκε. Κατά τους ερευνητές ο Colella θεωρείται ο γενάρχης των εξελληνισμένων Τυπάλδων της Κεφαλονιάς. Βλ. Ιούλιος Τυπάλδος, *Άπαντα*, Επιμέλεια- Εισαγωγή Ντίνος Κονόμος, εκδ. Πηγής, 1953, σελ.9

⁸¹ Φαίδωνας Μπουμπουλίδης, *Ιούλιος Τυπάλδος 1814-1883*, Αθήνα, 1953

⁸² Ιούλιος Τυπάλδος, *Άπαντα*, Επιμέλεια- Εισαγωγή Ντίνος Κονόμος, εκδ. Πηγής, 1953, σελ.13

⁸³ Βλ. Δημ. Μάργαρης, « Η Ένωση της Επτανήσου (21 Μαΐου 1864)», *Νέα Εστία*, τ.4, σελ.200-

⁸⁴ Υποστήριζαν τον άνευ όρων τερματισμό της παράνομης Αγγλικής προστασίας, την Ένωση με την Ελλάδα και τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης ελληνικής δημοκρατίας, βασισμένης στις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης (ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα). Βλ. Δημ. Μάργαρης, « Η Ένωση της Επτανήσου (21 Μαΐου 1864)», *Νέα Εστία*, ό.π., σελ.200-201

⁸⁵ Υποστήριζαν την παραχώρηση περισσότερων πνευματικών ελευθεριών και μετέθεταν την Ένωση στο μέλλον. Βλ. Δημ. Μάργαρης, « Η Ένωση της Επτανήσου (21 Μαΐου 1864)», *Νέα Εστία*, τ.4, σελ.200-201

επιζήμια. Ο Τυπάλδος όπως ο Σολωμός, ο Λασκαράτος και άλλοι πνευματικοί άνθρωποι της εποχής δεν συμπορεύονταν με τις απόψεις των ριζοσπαστών. Έτσι ένα υπόμνημα του Τυπάλδου στον Άγγλο αρμοστή Γιουνγκ έδωσε αφορμή στους ριζοσπάστες να τον κατηγορήσουν ότι συνηγορούσε με τον αποικισμό των νησιών και την οριστική παραμονή στο αγγλικό στέμμα. Όμως αυτό ήταν αναληθές⁸⁶. Πράγματι ο Τυπάλδος⁸⁷ είχε δεχτεί τη διατήρηση της αγγλικής κυριαρχίας τουλάχιστον στην Κέρκυρα και στους Παξούς αλλά ποτέ τον αποικισμό. Ο ποιητής μάλιστα πληγώνεται σφοδρά, όταν η συκοφαντία αυτή δεν αφήνει ανεπηρέαστους ακόμα και τους καλύτερους του φίλους.

Το 1862 ο Τυπάλδος διορίζεται μέλος του Ανώτατου Συμβουλίου Δικαιοσύνης στην Κέρκυρα. Η Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα που ακολουθεί (1864) τον βρίσκει άρρωστο και απογοητευμένο. Ο Τυπάλδος, που είχε εργαστεί ως νομικός στη σύνταξη της νομοθεσίας του Ιόνιου Κράτους, βλέπει το έργο του να γκρεμίζεται: καταργείται το ανώτατο δικαστικό συμβούλιο της Κέρκυρας που συμμετείχε και παύει η λειτουργία της περίφημης Ιόνιου Ακαδημίας που ήταν το καύχημα και η δόξα της πνευματικής Επτανήσου. Τα προαναφερθέντα γεγονότα πληγώνουν τον Τυπάλδο και τον κάνουν να αρνηθεί την έδρα του Αεροπαγίτη που του προσφέρθηκε στην Αθήνα.

Το 1866 ο Γεώργιος ο Α΄ του απονέμει το Σταυρό του Τάγματος του Σωτήρα, ενώ στη συνέχεια η ελληνική κυβέρνηση του ζητά να αναλάβει την πρεσβεία στη Ρώμη. Ο Τυπάλδος αρνείται και αποφασίζει να φύγει από τη χώρα και ταξιδεύει στη Νεάπολη και αργότερα στη Φλωρεντία. Εκεί συνεχίζει να μελετά και να γράφει ποίηση ενώ ξεκινά να μεταφράζει την *Gerusalemme Liberata* του Tasso.

Στην Ιταλία ο Τυπάλδος εξακολουθεί να ενδιαφέρεται για την ελληνική πραγματικότητα. Αφιερώνει εκτενή άρθρα στον ιταλικό τύπο για την Κρητική επανάσταση του 1866 -69, το ζήτημα των μεταλλείων του Λαυρίου και προπαγανδίζει παντού για την υποστήριξη των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων. Επίσης πιστεύει ακράδαντα στον ηγετικό ρόλο της Ελλάδας στα Βαλκάνια και στην Ανατολή.

Η υγεία του Τυπάλδου όμως παρουσιάζει σημεία κατάπτωσης. Ο ποιητής αδυνατεί να γράφει ο ίδιος και έτσι αναγκάζεται να υπαγορεύει. Αισθάνεται πως το τέλος του πλησιάζει και πραγματοποιεί το τελευταίο του ταξίδι στην Κέρκυρα. Θα αφήσει το 1883 την τελευταία του πνοή στο νησί των Φαιάκων.

Το έργο του Τυπάλδου δεν είναι μεγάλο σε έκταση. Στα πεζά του ανήκουν ο *Λόγος* στο μνημόσυνο του Σολωμού, ένα δοκίμιο για την γλώσσα και διάφορες επιστολές σημαντικές για πρόσωπα και πράγματα της νεότερης λογοτεχνίας μας, από τις οποίες ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η *Φιλολογική Επιστολή στον Σπυρίδωνα δε Βιάζην*.

Το ποιητικό έργο του Τυπάλδου κατηγοριοποιείται σε δυο κύριες περιόδους⁸⁸. Η πρώτη κλείνει με την έκδοση της συλλογής του το 1856 στην Ζάκυνθο και η δεύτερη συνεχίζεται μέχρι το θάνατό του. Και στις δυο περιόδους τα βασικά γνωρίσματα της έμπνευσής του διαγράφουν τον ίδιο κύκλο: πατρίδα, θρησκεία και αγάπη αποτελούν από την πρώτη στιγμή το περιεχόμενο, την ουσία και το σκοπό της ποιητικής του δημιουργίας. Η άρτια μορφή των

⁸⁶ Οι ριζοσπάστες υποστήριζαν ότι ο Τυπάλδος πρότεινε στο Γιούνγκ να ενωθούν τα Επτάνησα με την Ελλάδα, εκτός από την Κέρκυρα και τους Παξούς που θα έμεναν στην οριστική κατοχή των Άγγλων. Η ψεύτικη είδηση γίνεται γνωστή στο Παρίσι και δημοσιοποιείται από το Φρ. Λένορμαν στο βιβλίο του *Το Ιονικό ζήτημα πρό της Ευρώπης*. Το βιβλίο εκδόθηκε στο Παρίσι στα γαλλικά το 1859 και μεταφράστηκε αμέσως από τον Παν. Γαητά. Ο Γαητάς σχολιάζει την αστήριχτη πληροφορία του Λένορμαν και αποκαθιστά την αλήθεια με τη δημοσίευση ανέκδοτων επισήμων εγγράφων. Ο Τυπάλδος ζητά δημόσια εξηγήσεις από τον αρμοστή, αν πραγματικά του έδωσε ποτέ τέτοιο υπόμνημα. Η κατηγορηματική άρνηση του Γιούνγκ δημοσιοποιείται από τον Τυπάλδο σε όλες τις επτανησιακές εφημερίδες. Με αυτό τον τρόπο αποστομώνει και αφοπλίζει τους συκοφάντες του. Βλ. Φαίδων Μπουμπουλίδης, *Ιούλιος Τυπάλδος 1814-1883*, Αθήνα, 1953, σελ.15-17

⁸⁷ Μαρίνος Σίγουρος, « Η Ένωση των Επτά Νησιών, 21 Μαΐου 1864 », *Νέα Εστία*, ό.π., σελ.438

⁸⁸ Ιούλιος Τυπάλδος, *Άπαντα*, ό.π. σελ. 21

στίχων του θα φανεί στα τελευταία χρόνια της ζωής του με τη μετάφραση της *Gesuraleme Liberata* του Tasso.

Οι επιδράσεις⁸⁹ που δέχτηκε ο Τυπάλδος στην πρώτη ποιητική δημιουργία του καθορίζονται από τη μαθητεία του στο Σολωμό και από τη μελέτη του στο δημοτικό τραγούδι και στη δυτική λογοτεχνία. Στην πραγματικότητα η επίδραση που άσκησε ο Σολωμός σε πολλά ποιήματα του Τυπάλδου αγγίζει τη μίμηση.

Η δεύτερη ποιητική περίοδος του Τυπάλδου (1856- 1883) σηματοδοτείται από τα γνωστά και τα ανέκδοτα ποιήματά του, όπως *Ποιητικά Διάφορα*, *Το Πλάσμα της Φαντασίας*, *Η Φυγή* και ολοκληρώνεται με την μετάφραση των 11 πρώτων ασμάτων *Gesuraleme Liberata* του Tasso, η οποία θεωρείται ανώτερη από την πρώτη μεταφραστική του προσπάθεια. Η έμπνευσή του και σε αυτήν την περίοδο παραμένει βασικά πατριωτική, όπως και στην πρώτη περίοδο. Οι ξένες επιρροές εξαφανίζονται από τις ποιητικές δημιουργίες του. Ο Τυπάλδος έχει πλέον ωριμάσει και παραπέμπει στα τελευταία ποιήματα του Σολωμού. Τα στοιχεία του ρομαντισμού δεν κοσμούν πλέον τα ποιήματά του καθώς εξυμνούν πια μόνο το πατριωτικό συναίσθημα.⁹⁰

⁸⁹Ο θαυμασμός του Τυπάλδου για το δημοτικό τραγούδι οφείλεται στην επίδραση που του άσκησε ο Ιταλός γλωσσολόγος και συγγραφέας Ν. Tommaseo (1802-1874). Βλ. Φαίδων Μπουμπουλίδης, *Νεολληνικά Μελετήματα, Επτανήσιοι Σολωμικοί Λογοτέχναι και Δημοτικό Τραγούδι*, Αθήνα, 1978, Τόμ.Α' , σελ.28

⁹⁰Ιούλιος Τυπάλδος, *Άπαντα*, ό.π. σελ.25

Il Desiderio

Η μοναδική ποιητική συλλογή⁹¹ του Ιούλιου Τυπάλδου δημοσιεύτηκε το 1856 στη Ζάκυνθο και ήταν αφιερωμένη με λόγια αγάπης και θαυμασμού στον αγαπημένο του δάσκαλο Διονύσιο Σολωμό. Ο Τυπάλδος, ο πιο τυπικός συνεχιστής του σολωμικού πνεύματος, ακολουθεί το πρότυπό του, υιοθετώντας, κατά τον Δημαρά⁹², από τη σολωμική ποίηση τον ιδανισμό της και την ηδύτητά της.

Το *Il Desiderio*⁹³ (Π2) του Ιούλιου Τυπάλδου αντικατοπτρίζει με έκδηλο τρόπο, τις επιρροές που άσκησε η σολωμική ποίηση στον ποιητή. Η θεματική του Τυπάλδου στο συγκεκριμένο ποίημα εμφανίζει το ρομαντικό στοιχείο, τη φιλοσοφική διάθεση και τον ιδανισμό των ώριμων σολωμικών συνθέσεων⁹⁴ της ζακυνθινής και της πρώτης κερκυραϊκής περιόδου.

Το ποίημα φανερώνει τις ρομαντικές επιρροές με τις προσηνείς και εδώ αναφορές στην εξιδανικευμένη, αέρινη και ιδεατή, σχεδόν συμβολική γυναικεία μορφή, αλλά και με τη διαχέουσα μελαγχολική διάθεση που κορυφώνεται στις τελευταίες στροφές με τα ταφικά τοπία, εκεί όπου βασιλεύει ο θάνατος, ένα άλλο προσφιές ρομαντικό μοτίβο.

Το *Il Desiderio* του Τυπάλδου είναι μια σύνθεση 27 στροφών και στιχουργικά βασίζεται στον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο του δημοτικού τραγουδιού. Σε κάθε στροφή ο πρώτος στίχος ομοιοκαταληκτεί με τον τρίτο και ο δεύτερος στίχος με τον τέταρτο. Ο Τυπάλδος⁹⁵ ως πιστός οπαδός και αυτός της δημοτικής γλώσσας, την οποία θεωρεί ως την καταλληλότερη για την ανάπτυξη της λογοτεχνίας, γράφει σε αυτήν, σε μια γλώσσα άμεση, εδραιωμένη στη συνείδηση των Επτανήσιων, ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου ή κοινωνικής προελεύσεως.

Στο ποίημα του Τυπάλδου κυρίαρχο μοτίβο είναι η εξιδανικευμένη γυναικεία φιγούρα. Η γυναίκα που μας περιγράφει ο Τυπάλδος είναι σαν μια οντότητα που έχει αποβάλει την υλική της υπόσταση. Είναι μια θεϊκή παρουσία με ξανθή, ροδοστεφανωμένη κόμη και μάτια στο χρώμα του ουρανού, η οποία κάθεται στο ακρογιάλι.

*Presso il tramonto una fanciulla bionda,
Col crin di fiori inghirlandato, appare.
E sola e malinconica alla sponda
Siede del mare* 4

*L'occhio color del cieli ha in ciel converso.
Le sta innanzi lo specchio ampio dell'onde,
E intorno a lei sorride il suol, cosperso
Di fiori e fronde.* 8

⁹¹Φαίδωνα Μπουμπουλίδης, *Ιούλιος Τυπάλδος 1814-1883*, Αθήνα, 1953, σελ.15

⁹²Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκ. Ίκαρος, Αθήνα, 1975, σελ.291

⁹³Ευρυπίδης Γαραντούδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός, Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σελ.498

⁹⁴Γύρω στα 1818, ο Σολωμός στη Ζάκυνθο γράφει στίχους στα ιταλικά και τους πρώτους του στα ελληνικά. Υιοθετεί είτε την μετρική παράδοση της Κρήτης, είτε τη ζακυνθινή μετρική παράδοση, είτε τις ιταλικές μετρικές του γνώσεις. Όταν γράφει ελληνικά επιδιώκει την ελληνικότητα των θεμάτων, ενώ εμπνέεται από το ρεύμα του Ρομαντισμού, όπως το θάνατο και τον τάφο. Βλ. Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκ.Ίκαρος, Αθήνα, 1975, σελ.233

⁹⁵Κ.Θ. Δημαράς, *ό.π.*, σελ.291

Η συγκεκριμένη γυναικεία μορφή του ποιήματος, η οποία έχει χάσει τη γήινη ομορφιά της και έχει περιβληθεί από ένα θεϊκό ευγενικό κάλλος μας φέρνει στο νου τη Βεατρίκη του Dante⁹⁶. Η θεϊκή αυτή φιγούρα σημειώνεται ήδη στον «Πειρασμό» των «Ελεύθερων Πολιορκημένων» και στον «Κρητικό», ενώ η αυτοτελής εμφάνισή του στο «Λάμπρο» του Σολωμού.

Έπειτα εμφανίζεται στη ακρογιαλιά το βασιλόπουλο, κατεβαίνει από το κάστρο του στην ακρογιαλία την ώρα που ο ήλιος δύει και έτσι ο νεαρός άνδρας περιτυλίγεται από τις ακτίνες του ήλιου. Ο ποιητής καταφέρει στους στίχους (9-11) με την λεπτομερή περιγραφή του εξωτερικού περιβάλλοντος να δημιουργήσει μια ειδυλλιακή εικόνα. Το βασιλόπουλο είναι ερωτευμένο με την ξανθή κόρη, έτσι παίρνει την πρωτοβουλία να της απευθύνει το λόγο. Ο έρωτας του βασιλόπουλου για την κοπέλα είναι απροκάλυπτος, προβάλλεται ξεκάθαρος μέσα από την αγωνιώδη αναζήτηση υποσχέσεων για να την κάνει ευτυχισμένη. Η ξανθή κόρη επανειλημμένως αντιστέκεται στα κολακευτικά λόγια και τις υποσχέσεις που της τάζει το ερωτευμένο βασιλόπουλο. Της τάζει πως θα της χαρίζει όλες τις ομορφιές και τα βασίλεια του κόσμου, να εγκαταλείψει τα εγκόσμια, όμως δεν έχει τη δυνατότητα να της χαρίσει αυτό που πραγματικά επιθυμεί και ελπίζει η όμορφη κοπέλα, δηλαδή την ευδαιμονία του παραδείσου. Η κοπέλα είναι πνευματική, ενώ το βασιλόπουλο είναι γήινο. Πρόδηλη είναι και η επίδραση του χριστιανικού στοιχείου⁹⁷ στο ποίημα του Ιούλιου Τυπάλδου. Ο διακαής πόθος της κοπέλας είναι η εύρεση του Παραδείσου. Μόνο εκεί θα βρει τη λύτρωση και την ολοκλήρωση του ιδανικού έρωτα προς το πρόσωπο του βασιλόπουλου.

Ο Τυπάλδος με τη λέξη *fanciulla* εξαίρει την αγνότητα της νεαρής κοπέλας. Η αγνότητα της κοπέλας μας φέρνει στο νου το ποιητικό έργο του Foscolo *Le Ultime Lettere di Jacopo Ortis*⁹⁸, όπου και αυτός τονίζει τον αγνό χαρακτήρα και τη θεϊκή ομορφιά της αγαπημένης του Teresa στο φίλο του Lorenzo.

*Passa il figlio del Re- siccome suole,
Dal castello discente alla marina,
E sotto il bacio del morente sole
Le s' avvicina.* 12

*Te sola il mio pensier cerca e desia,
Senza te il viver mio non ha dolcezza..
Vien meco! e ti dara la patria mia.
Gioie e ricchezze* 20

*Se a queela m' addurrai spiaggia felice,
Cola ti sequiro – cola l' affetto
Noi sentirem, piu che quaggiu non lice,
Crescerci in petto.* 40

*Quanti son ti daro gaudi terreni,
Ma dar non so quel che il tuo cor desia..
Deh! Abbandona i tuoi sogni e meco vieni,
Fanciulla mia!!* 76

Teresa

26 ottobre (1797)

⁹⁶Γεώργιος Ζώρας, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν*, Οι Εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, *Επτανησίων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, ό.π.σελ66

⁹⁷ Κωστής Παλαμάς, « Ιούλιος Τυπάλδος», *Ελληνική Δημιουργία*, τεύχος49, σελ. 296

⁹⁸ Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, ό.π., σελ. 27

*L' ho veduta, Lorenzo, la divina fanciulla; e te ne ringrazio.*⁹⁹

*Se guidarmi non sai, giovin cortese,
In quella terra ove il desio mo chiama,
Scorda l'affetto che per me t' accesse
Ed un' altra ama!* **80**

Το βασιλόπουλο θα επιστρέψει μετά από καιρό στην ακρογιαλιά για να θαυρήσει την όμορφη νεαρή κοπέλα. Όμως η κοπέλα δεν ζει πλέον, πέθανε εκείνο το πρωινό. Για ακόμη μια φορά ο Τυπάλδος εξαίρει την αγνότητα της νεαρής κοπέλας, αφού πάνω στον τάφο της φύτεψε ένας κρίνος. Ο κρίνος για την χριστιανική θρησκεία είναι ιερός. Το λευκό του χρώμα συμβολίζει την αγνότητα και την καθαρότητα.

*Ell' era morta la fanciulla cara,
E in quel di, quando in ciel l' alba apparia.
Chiusa l'avean nella funerea bara
Mentrei redia!* **88**

*Ancor fioriva su quel volto bello
Di giovinezza la virginea rosa,
E un giglio gia crescea sovra l' avello
Dove riposa* **92**

Ο θάνατος της όμορφης κόρης προκαλεί πόνο και θλίψη στο βασιλόπουλο. Ο συντετριμμένος νέος αναζητά το μέρος που τη θάψανε. Μέσα στον τάφο της αντικρίζει ένα μέρος της ξανθής της πλεξίδας και αναδύεται ένα ευωδιαστό άρωμα. Η αγγελική μορφή της κόρης απουσιάζει:

*Scorpel' avel... madentroallaprofonda
Oscura fossa, della cara morta
Altro non trova che una treccia bionda,
Che al labbro ei porta.* **100**

*L' a ngelica belta la piu non era
Pur dalla vuota sepolcral sua stanza
Diffondeasi per l' aere una leggera
Vital fraganza.* **104**

Στο ποίημα το φυσικό περιβάλλον αποτελεί πρωτίστως το σκηνικό δράσης. Στην ακρογιαλιά το βασιλόπουλο αντικρίζει και ερωτεύεται την όμορφη κοπέλα, ενώ έπειτα από την αρνητική απάντηση που θα λάβει από την κοπέλα, θα διασχίσει δάση, όρη, ερημιές, βουνά και στο τέλος θα επιστρέψει στο σημείο εκκίνησης του ταξιδιού του, την ακρογιαλιά. Ο Τυπάλδος ωστόσο δεν είναι περιγραφικός ως προς την απόδοση του ποιητικού του τοπίου, μας δίνει ελάχιστες λεπτομέρειες. Όμως η φύση αποκτά ενεργό ρόλο όταν συμμετέχει στην ψυχική κατάσταση

⁹⁹ Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, ό.π., σελ. 27

του βασιλόπουλου, όταν εκείνο ενημερώνεται τον άδικο χαμό της κοπέλας. Τόσο η συμμετοχή της φύσης όσο και το μοτίβο του θανάτου της αγαπημένης στην ακρογιαλιά θυμίζουν έντονα τον « Κρητικό » του Διονυσίου Σολωμού (στίχοι 57-60). Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά παραπέμπουν στο κίνημα του Ρομαντισμού, του οποίου τα θέματα είναι εμπνευσμένα από τη φύση, τον έρωτα, τον ηρωισμό και το θάνατο, ενώ ως προς τη μορφή χαρακτηριστικά του είναι ο πλούτος των εκφραστικών μέσων και ο χειμαρρώδης λόγος, με την απελευθέρωση της φαντασίας και του συναισθήματος.

*Sente nel core il giovinetto un forte
Desio di rivedere anco una volta
Quella gentil che gli rapia la morte,
Ch' ivi e sepolta.* **95**

*Έπαψε τέλος, κι' άδειασεν ή φύσις κ' ή ψυχή μου,
πού έστέναζε, κ' έγιόμισεν εύθύς όχ την καλή μου
καί τέλος φθάνω στο γιαλό την αρραβωνιασμένη,
τήν άπιθώνω με χαρά, κ' ήτανε πεθαμένη.¹⁰⁰* **60**

Αλλά πέρα από αυτή τη συμμετοχή η ίδια η φύση αντιδρά για το θάνατο της κόρης. Η φύση τέλος αποτελεί και την απεικόνιση του ιδανικού τόπου τόσο για το βασιλόπουλο όσο και για την κόρη για την εκπλήρωση του ιδανικού τους έρωτα. Η κόρη επιλέγει ως τόπο για την ολοκλήρωση του έρωτά τους τον Παράδεισο , ενώ το βασιλόπουλο τη γη:

*Tutto io faro ch' é ad un mortal concesso
Per crearti qui in terra un paradiso,
Perché d'eterno aprile a me d appresso
T'allegri il riso.* **60**

Στο ποιητικό τοπίο του *Desiderio* το φως παίζει καθοριστικό ρόλο, το φυσικό τοπίο αποκτά την ιδιαίτερη αξία του χάρη στο φωτισμό του, χάρη στο φως της αυγής · και αυτό δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, γιατί ο ποιητής το επαναλαμβάνει τέσσερις φορές:

*Presso il tramonto una fanciulla bionda,
Col ci di fiori inghirlandato, appare* **2**

*Passa il figlio del Re siccome suole,
Dal castello discende alla marina,
E sotto il bacio del morente sole* **11**

L' aurora ognor sorride al cielo e all' onde, **30**

Το φως της αυγής μεταμορφώνει το τοπίο, τα φυσικά του στοιχεία και ξυπνά τις λειτουργίες του:

*L' aurora ognor sorride al cielo e all' onde,
Ed all' erba le sue perle e alla rosa
Lieta profonde?* ¹⁰¹ **32**

¹⁰⁰ Διονύσιος Σολωμός, *Ποιήματα*, εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα, 2014, σελ.226

¹⁰¹ Giulio Tipaldo, « IL desiderio », *La Rivista Europea*, Volume II, Marzo 1872, σελ. 30-33

Για τον Τυπάλδο όπως και για το Σολωμό, ακολουθώντας τα χνάρια του μεγάλου Petrarca, το όνειρο του έρωτα φέρνει μαζί του την απάρνηση της βίωσης του έρωτα. Έτσι το συναίσθημα αυτό είναι πάντα ματαίωση, ανεκπλήρωτη επιθυμία και αναπόφευκτη απώλεια.

I Due Fiori

Στο ποίημα του Τυπάλδου *I Due Fiori* (Π3) κυρίαρχο μοτίβο είναι ο έρωτας συνοδευόμενος όμως σε μια γλυκιά μελαγχολία. Το ποίημα περιλαμβάνεται στο μοναδικό ποιητικό βιβλίο που εξέδωσε ο ίδιος ο ποιητής στη Ζάκυνθο, υπό τον τίτλο *Ποιήματα Διάφορα Ιούλιου Τυπάλδου* και ήταν αφιερωμένα στον αγαπημένο του δάσκαλο, Διονύσιο Σολωμό.

Το *I Due Fiori* είναι μια ποιητική σύνθεση 12 στροφών σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο. Το ρομαντικό πάθος και η λυρική όψη είναι έκδηλα σε όλη την έκταση του ποιήματος. Ο Παλαμάς¹⁰² αναφέρει στην κριτική που άσκησε στο συνολικό ποιητικό έργο του Τυπάλδου πως το *I Due Fiori* μελοποιήθηκε, τραγουδήθηκε και έγινε δημοτικότερο στο στόμα του λαού.

Το ποίημα ξεκινά με την περιγραφή της αυγής, του κάλλους της φύσης και την υπόσχεση ευδαιμονίας που μεταδίδει κάθε στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος. Ο Μάης και ο Έρωτας παρουσιάζονται προσωποποιημένοι θυμίζοντας εικόνες της Αναγέννησης.

*La stella del mattin col primo raggio
Preludeva all' albor;
E l' aura pareva dir « ben venga Maggio! »
Con l' olezzo dei fior. 4*

Η υπέροχη αυτή εικόνα συνδυάζει τον ερχομό της άνοιξης, με τη ζωοποιό δύναμη του έρωτα. Ο έρωτας ως ανθρώπινο συναίσθημα βρίσκει πρόσφορο έδαφος με τον ερχομό της ωραιότερης εποχής του χρόνου και με το ξύπνημα των αισθήσεων που συνοδεύει τη συνολική ευφορία της φύσης. Οι ευωδιές των λουλουδιών δημιουργούν μια ατμόσφαιρα βαθύτατης χαράς και απόλαυσης, με αποτέλεσμα να ξυπνούν οι αισθήσεις. Μέσα από αυτό το ονειρικό σκηνικό ξεπροβάλλει η όμορφη κόρη.

*Fra inlatti fior tu m' apparivi innanti
Come un angioletto appar.*

Ο Τυπάλδος συναντά την αγαπημένη του Μαρία στην εκκλησία που πήγαιναν συχνά και όπου την είχε πρωτοδεί. Εκείνη του χαρίζει το τριαντάφυλλο που στόλιζε το στήθος της. Στο σημείο αυτό σίγουρα ο Τυπάλδος¹⁰³ θα πρέπει να εμπνεύστηκε από το *Canzoniere*¹⁰⁴ του Petrarca. Ο Petrarca συνάντησε τη Λάουρα στην εκκλησία του Αβινιόν στις 6 Απριλίου του 1327.

*Prima apparivi a me,
Cola dove, o Maria, poscia si spesso 11
Teco rivolsi il pie. 12*

¹⁰² Κωστής Παλαμάς, « Ιούλιος Τυπάλδος », *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, σελ.305

¹⁰³ Άννα Θέμου, « Ο Ιούλιος Τυπάλδος και η ιταλική λογοτεχνία, στάσεις και επιδράσεις, » Πρακτικά του Η' Διεθνούς Πανιόνιου Συνεδρίου, (Ζάκυνθος, Κέρκυρα, Κεφαλονιά, Κύθηρα, Λευκάδα, Παξοί, Μάιος 2006), εκδ. Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, Κύθηρα, 2009, Τομ. ΙVΑ', σελ.279

¹⁰⁴ Francesco Petrarca, *Canzoniere*, a cura di Sabrina Stroppa, edizioni Einaudi, Torino, 2015

*Ed una rosa virginale ornavava
Il virginal tuo sen.* **16**

Η αγαπημένη Μαρία του ποιητή έχει μια εξαύλωμένη μορφή «Ωραίο πλάσμα αγγελικό», και θυμίζει την προσωποποιημένη Άνοιξη. Το όνομα της νεαρής κοπέλας είναι Μαρία που θα μπορούσε να είναι η Παρθένος Μαρία, καθώς όπως υποστήριξε ο Παλαμάς¹⁰⁵ η μορφή της κοπέλας δανείζεται στοιχεία της Θεομήτορος. Ο ίδιος ο Τυπάλδος κοσμεί την κοπέλα με επίθετα όπως «παρθενικό» και «αγγελικόν». Μνεία αξίζει να γίνει στο γεγονός πως ο Παλαμάς¹⁰⁶ είχε τονίσει στην κριτική του για τον Τυπάλδο, ότι η Μούσα του έχει τα χαρακτηριστικά των γυναικών που εξύμνησε ο Dante, ο Petrarca και ο Manzoni. Η πρωτοτυπία των τριών Ιταλών δημιουργών ήταν πως ανύψωσαν την ιδέα της γυναίκας, αντίθετα προς την ειδωλολατρική ή κλασσική ποιητική ιδέα, σε μια ιερή μορφή, άγνωστη ως τότε.

Ο Τυπάλδος προβάλλει την ιδανική γυναικεία μορφή, πηγή αγνού κα άδολου πάθους, πρότυπο καταλυτικής ομορφιάς με το ουράνιο βλέμμα, με τα πλούσια ξανθιά μαλλιά, το λευκό λαιμό και τα λευκά χέρια που τα παρομοιάζει με κρίνους. Ο πάλευκος λαιμός και το παρθενικό ρόδο συμβολίζουν την αγνή φύση της κοπέλας. Η εικόνα θυμίζει έντονα την εικόνα της Λάουρα του Petrarca.

*La chioma il niveo collo accarezzava
Liberà d'ogni fren,
Ed una rosa virginale ornavava
Il virginal tuo sen* **16**

*Con man tremante e in dolce atto d'affetto
Porgendomi quell fior:* **18**

Όταν η κοπέλα προσφέρει στον ποιητή το ρόδο που στόλιζε τα στήθη της, το δώρο της προκαλεί αναστάτωση στην καρδιά του.

*Progendomi quel fior:
«Serbalo!» mi dicesti, e forte in petto
Sentii balzarmi il cor.* **20**

Μετά από καιρό ο ποιητής θα μεταβεί ξανά στην έρημη εκκλησία για να ανταμώσει την αγαπημένη του Μαρία, όμως έρχεται αντιμέτωπος με ένα τραγικό γεγονός. Η κοπέλα είναι νεκρή.

*Col nuovo maggio alla chiesetta appresso
Volli, o Maria, redir,
Nella stess' ora ed in quel giorno istesso
Che ti vidi apparir.* **26**

*Ahi! Non l'area forma e i divini occhi
Dato mi fu incontrar;*

¹⁰⁵Κωστής Παλαμάς, «Ιούλιος Τυπάλδος», *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, σελ.298

¹⁰⁶Κωστής Παλαμάς, ό.π.σελ. 297

*Solo una pietra in mezzo ai fior non tocchi
Io vidi biancheggiar* **28**

Presso una bruna croce, e tutto solo **29**

Στο σημείο αυτό σίγουρα ο Τυπάλδος¹⁰⁷ θα πρέπει να εμπνεύστηκε από το *Canzoniere* του Πετράρχη. Η Λάουρα του Petrarca άφησε την τελευταία της πνοή 21 χρόνια μετά τη συνάντησή του. Ο ποιητής έχει κρατήσει το τριαντάφυλλο από την πρώτη συνάντησή του με τη Μαρία, το οποίο θα το ενώσει με τον κρίνο που στολίζει το μνήμα της.

*E dei fiori ivi sparsi uno soltanto,
Candido al par di te,
Colsi in quell' ora e a quello il posi accanto
Che la tua man mi die.* **36**

*Così accoppiata la virginea rosa
Al giglio virginal* **39**

Αντιστοίχως ο Petrarca και η Λάουρα, όπως μας εξιστορούν οι στίχοι του *Canzoniere*, μοιράστηκαν τα ρόδα της Πρωτομαγιάς: «*Due rose fresche, et colte in paradiso, l' altier, nascendo il di primo di Maggio, beldono.*».¹⁰⁸

Στους επόμενους στίχους ο ρομαντισμός είναι έκδηλος. Ο ποιητής θυμάται με πίκρα την αγαπημένη του αντικρίζοντας τα δυο λουλούδια που έχει φυλαγμένα ως ανάμνηση της αγαπημένης του.

Το ρόδο που περιβάλλεται με αγκάθια στον *Canzoniere* του Πετράρχη «*Candida rosa nata in due spine*» συμβολίζει τον πόνο που προκαλεί ο έρωτας. Εδώ όπως Τυπάλδος το χρησιμοποιεί ως σύμβολο της νιότης, της ομορφιάς και της χαράς. Αντίθετα ο λευκός κρίνος παρ' όλη την αγνότητα και την ομορφιά του, συμβολίζει τον πόνο, την απώλεια τη συμφορά και το θάνατο.¹⁰⁹

*Così accoppiata la virginea rosa
Al giglio virginal* **39**

*L' uno funesto simbolo di morte,
L' altro di gioventu...* ¹¹⁰ **43**

Παρατηρούμε επομένως ότι ο Τυπάλδος, όπως διατυπώνει στην τελευταία στροφή του παραπάνω ποιήματός του, θεωρεί τη χαρά σύμφυτη της συμφοράς εκφράζοντας έτσι το ρομαντισμό του και την προσήλωσή του στις ιδέες και το έργο της Επτανησιακής Σχολής, της οποίας απέβη ένας άξιος συνεχιστής και αντιπροσωπευτικός απολογητής.

¹⁰⁷ Άννα Θέμου, « Ο Ιούλιος Τυπάλδος και η ιταλική λογοτεχνία, στάσεις και επιδράσεις,» Πρακτικά του Η' Διεθνούς Πανιόνιου Συνεδρίου, (Ζάκυνθος, Κέρκυρα, Κεφαλονιά, Κύθηρα, Λευκάδα, Παξοί, Μάιος 2006), εκδ. Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, Κύθηρα, 2009, Τομ. ΙVΑ', σελ.279

¹⁰⁸ Άννα Θέμου, ό.π., σελ.279

¹⁰⁹ Άννα Θέμου, ό.π.σελ. 280

¹¹⁰ Erminia Fua - Fusinato, *Versi di Erminia Fua – Fusinato*, Editori Successori Le Monier, Firenze, 1874, σελ. 277- 278

Βιογραφία του Γεωργίου Μαρτινέλη

Ο Γεώργιος Μαρτινέλης γεννήθηκε το 1836 στην Κέρκυρα. Ήταν γιος του Ιωάννου Μαρτινέλη και της Μαρίας Πολυλά, ανιψιάς του Ιάκωβου Πολυλά¹¹¹. Ο Μαρτινέλης είχε θείο και τον Νικόλαο Μάντζαρο¹¹². Ο Μαρτινέλης ήταν γόνος εύπορης οικογένειας. Σπούδασε στο Ιόνιο Γυμνάσιο της Κέρκυρας με καθηγητές τον Θεαγένη Λιβαδά και τον Ιωάννη Οικονομίδα, άνδρες που ασχολήθηκαν επισταμένως με το γλωσσικό ζήτημα και σίγουρα άσκησαν επίδραση στον Μαρτινέλη. Ο Μαρτινέλης μετά τον κύκλο σπουδών του στην Ιόνια Ακαδημία μετέβη στην Ιταλία για να σπουδάσει νομικά. Εκεί ήρθε σε επαφή με πλήθος καλλιτεχνών, ενώ παντρεύτηκε και την Ροζίνα Τσιάρλεου με την οποία απέκτησαν την κόρη τους Ελένη.

Ο Γεώργιος Μαρτινέλης¹¹³ ήταν γνωστός στους πνευματικούς κύκλους της Κέρκυρας ως ένα έντονα πολιτικοποιημένο άτομο. Τόσο προ της Ενώσεως, όσο και μετά, δεν σταμάτησε να συμμετέχει ενεργά στην πολιτική και την κοινωνική ζωή. Ο Πυλαρινός¹¹⁴ αναφέρει πως ο Μαρτινέλης, απόφοιτος του Γυμνασίου στα 1853, συμμετέχει για πρώτη φορά στα πολιτικά θέματα του νησιού του. Ο πατέρας του αποφασίζει και τον στέλνει να μείνει στην Κεφαλλονιά, δίπλα στον φίλο του Σπυρ. Μομφεράτο, για να αποφύγει την οργή των Άγγλων. Το γεγονός αντί να λειτουργήσει κατευναστικά, συντέλεσε στη διαμόρφωση των πολιτικών πεποιθήσεών του και στη συστράτευσή του με τους Ριζοσπάστες¹¹⁵.

Ο Μαρτινέλης δημοσίευσε (1870-1886) στις κερκυραϊκές εφημερίδες μεμονωμένα ποιήματα ή πεζά κείμενα και εξέδωσε στην Κέρκυρα ποιητικά του έργα σε αυτοτελή τομίδα ή σε μονόφυλλα. Αργότερα θα δημοσιεύσει ποιήματά του ή ποιητικές συλλογές του σε περιοδικά ή σε βιβλία αντίστοιχα στην Αθήνα.

Ο Γεώργιος Μαρτινέλης, γαλουχημένος με τις αρχές της σολωμικής παράδοσης, αποδέχεται ποιητικά τον Σολωμό της πρώτης περιόδου και απορρίπτει το ώριμο έργο του. Αποδέχεται την συνεισφορά του στη γλώσσα αλλά τη θεωρεί απλοϊκή και ακατέργαστη. Υποτάσσει την επτανησιακή παράδοση στις πανελλήνιες ανάγκες που διαμορφώνονταν πλέον στην Αθήνα, δηλώνοντας με άμεσο τρόπο κάτι πρωτόγνωρο για κερκυραίο λογοτέχνη, την παραδοχή των Αθηνών ως αδιαμφισβήτητου εθνικού κέντρου, στην υπηρεσία του οποίου τάσσει την ποίησή

¹¹¹ Ο Ιάκωβος Πολυλάς (13 Οκτωβρίου 1825- 5 Αυγούστου 1896) ήταν Επτανήσιος συγγραφέας και κριτικός, διάσημος μαθητής και εκδότης του έργου του Σολωμού. Το λογοτεχνικό του έργο (ποιητικό και πεζογραφικό) είναι μικρής έκτασης. Έκανε μεταφράσεις αλλά είναι πιο γνωστός για τα κριτικά του έργα. Τα πιο σημαντικά του έργα είναι 3 σονέτα και η *Ωδή εις τον θάνατον του Διονύσιου Σολωμού*. Βλ. σχετικά Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2003

¹¹² Ο Νικόλαος Χαλκιάπουλος Μάντζαρος (26 Οκτωβρίου 1795- 12 Απριλίου 1872) ήταν σπουδαίος Έλληνας συνθέτης, ιδρυτής της μουσικής Επτανησιακής Σχολής και θεωρείται από τους ανθρώπους που έβαλαν τις βάσεις για την ελληνική μουσική. Σπουδαιότερο έργο του θεωρείται η μελοποίηση του *Ύμνου εις την Ελευθερίαν* του Διονύσιου Σολωμού, της οποίας το 1865 η πρώτη στροφή καθιερώθηκε (1829) ως ο Εθνικός ύμνος της Ελλάδας. Βλ. σχετικά Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2003

¹¹³ Θεοδόσης Πυλαρινός, « Το ανέκδοτο ποιητικό έργο του Κερκυραίου λογοτέχνη Γεωργίου Μαρτινέλη και οι αιρετικές για την Κερκυραϊκή Σχολή θέσεις του», σε *Η Ελλάδα των Νησιών από τη Φραγκοκρατία ως Σήμερα, Οι Μαρτυρίες των Λογοτεχνικών Κειμένων: Β' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, Ρέθυμνο, 10-12 Μαΐου 2002*, επιμ. Αστέριος Αργυρίου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004, Τόμ. Α', σελ.244

¹¹⁴ Θεοδόσης Πυλαρινός, *ό.π.*, σελ.244

¹¹⁵ Το κόμμα των Ριζοσπαστών ήταν ελληνικό πολιτικό κόμμα στα Επτάνησα και στις Ηνωμένες Πολιτείες των Ιονίων Νήσων και θεωρείται το πρώτο πολιτικό κόμμα που ιδρύθηκε στην Ελλάδα με κομματική δομή. Ιδρύθηκε αμέσως μετά την ένωση των Ιονίων νήσων με την Ελλάδα το 1864. Ήταν ενάντια στην Αγγλική κατοχή των Ιόνιων νήσων και υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα. Βλ. σχετικά Οδυσσέας- Κάρολος Κλήμης, *Ιστορία της Νήσου Κέρκυρας*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, 2002

του. Ο Μαρτινέλης καταδικάστηκε ως μη σολωμικός. Οι εκπρόσωποι¹¹⁶ της κερκυραϊκής σχολής, επικεφαλής της οποίας ήταν ο θείος του Μαρτινέλη, ο Ιάκωβος Πολυλάς, καταδικάζουν το ποιητικό έργο του Μαρτινέλη στην αφάνεια.

Ο Μαρτινέλης έβλεπε με θαυμασμό την Αθήνα και κυνήγησε το όνειρό του να ζήσει εκεί, συγχρόνως παραπονιέται για την πατρίδα του, Κέρκυρα, που δεν τον αναγνώρισε ποιητικά. Οφείλουμε να δούμε αναλυτικά για ποιο λόγο ο Μαρτινέλης αποσχίστηκε από την κερκυραϊκή σχολή. Ο Μαρτινέλης¹¹⁷ παρουσιάζει τάσεις βαλαωριτισμού και συμπαρατάσσεται με λόγιους και λογοτέχνες, οι οποίοι στην Αθήνα επιθυμούσαν στην εγκαθίδρυση των λογοτεχνών της γενιάς του '80. Η απομάκρυνσή του από την κερκυραϊκή σχολή μπορεί να οφείλεται στις ριζοσπαστικές ιδέες που υιοθετεί σε αντίθεση με τους μετριοπαθείς θέσεις των άλλων κερκυραίων λογοτεχνών. Για αυτό το λόγο οι πολιτικές του ιδέες τον φέρνουν κοντά στον παρορμητικό Αρ. Βαλαωρίτη και όχι στον μετριοπαθή και συντηρητικό Πολυλά.

Την περίοδο που ο Μαρτινέλης¹¹⁸ απομακρύνεται από τους κόλπους της Επτανησιακής Σχολής, αποτινάσσει το επτανησιακό ποιητικό του παρελθόν και το ποιητικό του έργο αντικατοπτρίζει τα ιδεώδη της Μεγάλης Ιδέας και της Ορθοδοξίας, όπως ευδοκίμησαν στο κέντρο του ελληνισμού, το οποίο απέβλεπε με πάθος στην εθνική ενότητα σε όλους τους τομείς του πολιτικού, κοινωνικού και του πνευματικού βίου. Μορφικά τα ποιήματα του Μαρτινέλη υιοθέτησαν ποικίλες ειδολογικές, μορφολογικές, στιχουργικές και μετρικές. Οι γλωσσικές του απόψεις είναι όντως ανατρεπτικές, αφού θεωρεί ατελή τη σολωμική γλωσσική πρόταση, απορρίπτει κατηγορηματικά τη γλώσσα του Ανδρέα Λασκαράτου και το Γιάννη Ψυχάρη και προτείνει μια δημοτική που έλκει την καταγωγή από τα Επτάνησα, απαλλαγμένη από ιδιοματισμούς, προσαρμοσμένη σε μέγιστο βαθμό, στις γλωσσικές θέσεις της Γενιάς του '80 και επηρεασμένη από το δημώδες ιδίωμα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.

Όνειρο του Μαρτινέλη ήτανε να μεταβεί και να εγκατασταθεί στην Αθήνα και το κατόρθωσε το 1886. Κατά την πενταετή του παραμονή στην πρωτεύουσα ο Μαρτινέλης θα διδάξει την ιταλική γλώσσα στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων. Θα αρθρογραφήσει στην *Εστία* του Δροσίνη, στην *Εβδομάδα* του Καμπούρογλου, στη *Διάπλαση των Παιδών* και αργότερα στη *Νέα Εστία* του Γρηγόριου Ξενόπουλου. Γίνεται μέλος του συλλόγου « Παρνασσού » και « Βύρων ». Έχουμε μαρτυρίες¹¹⁹ για τη γνωριμία του και με τον Κωστή Παλαμά, γεγονός που συμφωνεί με τις λογοτεχνικές και γλωσσικές επιλογές του. Διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τις οικογένειες Φιλαδέλφεια και Καμπούρογλου, τον καθηγητή της φαρμακευτικής Αναστάσιο Δαμβέργη και άλλους άνδρες από τον κύκλο των επιστημόνων, της διανοήσεως και της θρησκείας που είχαν υιοθετήσει συντηρητικότερες τάσεις και προσέβλεπαν στη Μεγάλη Ιδέα, την ταυτιζόμενη με Κωνσταντινούπολη – Ορθοδοξία αλλά και στην καθαρεύουσα ένα δοκιμασμένο γλωσσικό όργανο, κατάλληλο να εκφράσει το πνεύμα αυτό.

Το 1891 ωστόσο επιστρέφει απελπισμένος στην Κέρκυρα, χωρίς να βρει στην πρωτεύουσα που λάτρευε την ανταπόκριση που προσδοκούσε. Το 1896 χτυπημένος από τον καρκίνο θα αφήσει την τελευταία του πνοή. Το 1921 η πολυαγαπημένη του κόρη Ελένη Β. Σπυράκη

¹¹⁶ Θεοδόσης Πυλαρινός, « Γλωσσικές διαφορές και διαμόρφωση νέων τάσεων στα Επτάνησα στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα », *Τεκμήριον*, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Αρχαιονομίας-Βιβλιοθηκονομίας του Ιόνιου Πανεπιστημίου, Κέρκυρα, 2001 τ. 3^ο, σελ. 220

¹¹⁷ Θεοδόσης Πυλαρινός, ό.π., σελ. 221

¹¹⁸ Θεοδόσης Πυλαρινός, « Λογοτεχνία και Πολιτική, οι Κερκυραίοι λογοτέχνες και διανοούμενοι και η συμμετοχή τους στα πολιτικά πράγματα πριν και μετά την ένωση της Επτανήσου », στο *Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα 1864-2004, Πρακτικά Επιστημονικό Συνέδριο Αθήνα, 24 – 27 Φεβρουαρίου 2004* από Βουλή των Ελλήνων και Ακαδημία Αθηνών, εκδ. Βουλή των Ελλήνων και Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2006, Τόμ. Β' σελ. 148

¹¹⁹ Θεοδόσης Πυλαρινός, « Το ανέκδοτο ποιητικό έργο του Κερκυραίου λογοτέχνη Γεωργίου Μαρτινέλη και οι αιρετικές για την Κερκυραϊκή Σχολή θέσεις του », σε *Η Ελλάδα των Νησιών από τη Φραγκοκρατία ως Σήμερα, Οι Μαρτυρίες των Λογοτεχνικών Κειμένων: Β' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, Ρέθυμνο, 10-12 Μαΐου 2002*, ό.π., σελ. 246

μπόρεσε να εκδώσει στην Αθήνα έναν τόμο με τον τίτλο *Τραγούδια* που περιέχει ένα αρκετά μεγάλο αριθμό μη εκδοθέντων ποιημάτων του Κερκυραίου ποιητή.

Στο ανέκδοτο έργο του Μαρτινέλη συγκαταλέγονται κείμενα ποιητικά, πεζά και λίγα μεταφρασμένα. Πρόκειται είτε για εκτενείς συνθέσεις είτε για ολιγόστιχα ποιήματα και δίστιχα, τα οποία διαπνέονται από πατριωτικό, θρησκευτικό, εθνοκεντρικό και ιστορικό στοιχείο.

Il Raja

Η επτανησιακή λογοτεχνία, επαναστατική και φιλελεύθερη, σε πολλές περιπτώσεις ταυτίστηκε με το πατριωτικό στοιχείο. Από τους προσολωμικούς στον Ανδρέα Κάλβο και τον Διονύσιο Σολωμό, από τον Γεράσιμο Μαρκορά και κυρίως στον Ιάκωβο Πολυλά ή μέσω άλλων διαδρομών στον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη και τον Γεώργιο Μαρτινέλη, ο πατριωτισμός αποτέλεσε σημαντικό γνώρισμα της Επτανησιακής Σχολής.

Ο Γεώργιος Μαρτινέλης¹²⁰ θα συναντηθεί ιδεολογικά άλλοτε με τον πατριωτισμό της Μεγάλης Ιδέας των καθαρευουσιάνων της Αθήνας και άλλοτε με το συνθετικό πατριωτισμό του Παλαμά, μολονότι δημοτικιστής. Έγραψε πολλά πατριωτικά ποιήματα. Ένα από αυτά είναι και το *Il Raja*.

Το ποίημα *Il Raja*¹²¹ (Π4), αποτελούμενο από τριάντα εξάστιχα, παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο κοινό στις 25 Μαρτίου 1878 στη Φιλαρμονική Εταιρεία της Κέρκυρας και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο ένθετο της *Gazzetta d' Italia* τον Ιούνιο του 1878. Ξανατυπώθηκε στην Κέρκυρα στο τυπογραφείο Corcyra. Από την έκδοση που έχουμε στα χέρια μας πληροφορούμαστε ότι ο Μαρτινέλης το ποίημά του το αφιέρωσε στο Σέργιο Χ. Ραφτάνη.

Ο Μαρτινέλης¹²² στο εισαγωγικό σημείωμά του επεξηγεί στον αναγνώστη για ποιο λόγο αποφάσισε να γράψει το ποίημά του στα ιταλικά. Αιτιολογεί, λοιπόν, την επιλογή του λέγοντας πως μέσω της ιταλικής γλώσσας, η οποία, σε αντίθεση με την ελληνική είναι ευρύτερα γνωστή στη Γηραιά Ήπειρο, αποδίδει καλύτερα τη συναισθηματική φόρτισή του. Οι Ευρωπαίοι θα μπορούσαν να αντιληφθούν καλύτερα τη ζοφερή κατάσταση που βιώνουν οι ομοεθνείς του αλλά και το μαρτυρικό πόνο του καταπιεσμένου Ραγιά. Επίσης ο Μαρτινέλης σημειώνει πως η επιλογή της ιταλικής γλώσσας δεν είναι τυχαία, γιατί είναι μια γλώσσα που αγαπά, ανεξάρτητα από το ότι δεν είναι η μητρική του, και την καλλιεργεί ποιητικά. Παρακαλεί τους Ιταλούς αναγνώστες να δείξουν επιείκεια και γενναιοδωρία στην ιταλική ποιητική του απόπειρα.

Επίσης ο Μαρτινέλης ζητά από τον αναγνώστη του να επεξεργαστεί το ποίημά του σε συνάρτηση με τις πολιτικές καταστάσεις που βιώνει η Ευρώπη και η Ελλάδα του 1878. Το 1877-78 ξεσπά ο τελευταίος Ρωσοτουρκικός Πόλεμος που ήταν ο σημαντικότερος από όλους όσους είχαν διεξαχθεί. Ο συγκεκριμένος πόλεμος είχε τις ρίζες του στο συνεχιζόμενο ενδιαφέρον της Ρωσίας για τις τύχες των Ορθοδόξων χριστιανών και ιδίως των Σλάβων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στις 4 Ιουνίου 1878 υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, υπέρ των Ρώσων¹²³. Αρχικά η Ελλάδα δεν αναμείχτηκε στον πόλεμο, η κυβέρνηση όμως του Α. Κουμουνδούρου που κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία και ο ελληνικός στρατός εισέβαλε στις παραμεθόριες τουρκικές επαρχίες. Αναγκάστηκε όμως να επιστρέψει, όταν η Ρωσία και η Τουρκία έκαναν ανακωχή. Τα επαναστατικά κινήματα που είχαν οργανωθεί στη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και την Κρήτη καταπνίγηκαν στο αίμα από τον τουρκικό στρατό.¹²⁴

¹²⁰ Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2003, σελ. 119

¹²¹ Giorgio Martinelis, *Il Raja, Poesia di Giorgio Martinelis*, Corcyra, Corfu, 1878, σελ. 6

¹²² Giorgio Martinelis, ό.π., σελ. 6

¹²³ Η γνωστοποίηση της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στην Ελλάδα, αφού έλυνε το Ανατολικό Ζήτημα ερήμην της χώρας. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και το Ανατολικό Ζήτημα δες: Ευάγγελος Κωφός, «Από το τέλος της Κρητικής Επανάστασης ως την προσάρτηση της Θεσσαλίας», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, 1947, Τομ. 13^{ος}, σελ. 317-353

¹²⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον τελευταίο Ρωσοτουρκικό Πόλεμο και το Ανατολικό Ζήτημα αναφέρουμε ενδεικτικά: Ευάγγελος Κωφός, «Από το τέλος της Κρητικής Επανάστασης ως την προσάρτηση της

Στις 13 Ιουνίου 1878 συγκλήθηκε το Συνέδριο του Βερολίνου υπό την προεδρία του Βίσμαρκ, που κύριος στόχος ήταν η ανατροπή της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Οι Έλληνες πληρεξούσιοι, Θεόδωρος Δελιγιάννης, υπουργός εξωτερικών και Αλέξανδρος Ραγκαβής, πρέσβης τότε στο Βερολίνο, κλήθηκαν να εμφανιστούν στο Συνέδριο για να εκφράσουν τους πόθους της ελληνικής κυβέρνησης. Στο υπόμνημα, ο Δηλιγιάννης ζήτησε την προσάρτηση της Κρήτης, της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας. Μόλις όμως το 1881 θα επιτευχθεί η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας με την Ελλάδα.¹²⁵

Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο ο Μαρτινέλης συνθέτει το *Ραγιά* του. Η δομή του *Il Raja* είναι ακόλουθη: Στο πρώτο μέρος δίνεται η εικόνα του σκλάβου που αποτίναξε τα δεσμά της δουλείας. Η επαναστατική εικόνα έρχεται σε αντιδιαστολή με τη στάση που έχει υιοθετήσει ο υποταγμένος, προδομένος και ταπεινωμένος Ραγιάς. Ο Ραγιάς δεν αποζητά μια άλλη μοίρα για να ελπίζει. Ο ποιητής τον κρίνει με αυστηρότητα, αναρωτιέται πώς, ενώ οι πρόγονοί του διέπρεψαν στις τέχνες και στα γράμματα, ο ίδιος ζει υπόδουλος και χλευασμένος από τον κόσμο.

*Tu, che il barbaro mondo al sapere
E all' umane virtudi educasti; 20
Tu, che all' Arte umiliasi le fiere,
E sull' orbe tre volte imperasti;
Schiavo ancora tu sei, abborito,
Vilipeso dal mondo e schernito!*

*D' ignominia coperto e d' orrore, 25
Chino il capo sul languido petto,
Involato ti vedi l' onore,
Che al tuo nome imponeva rispetto;
E nel misero cuore sepolta
La virtu, che brillava una volta! 30*

Ο Μαρτινέλης στη συνέχεια απευθύνει το λόγο στον ταλαίπωρο Ραγιά λέγοντάς του πως το κλάμα του τρέφει τη γη του αλλά δεν μπορεί να απολαύσει τους καρπούς της γιατί τους εκμεταλλεύεται ο τύρραννος.

*E la terra, che infante ti vide,
Cui di pianto gia nutri ogni zolla,
Ahi pur essa piu a te non arride,
Ma i feroci tuoi sgherri satolla!
E tu, misero, ignindo, affamato, 35
Del tiranno arricchisci il mercato.*

Αμέσως μετά ο Μαρτινέλης αναφερόμενος στον Ραγιά διαπιστώνει πως εδώ και καιρό ο Τύραννος έχει βεβηλώσει τη συζυγική του κλίνη. Υπομονετικά ο Ραγιάς αποδέχεται το βιασμό της γυναίκας του από το σκληρό τύρρανο. Η σύζυγος, μην μπορώντας να αντιδράσει για τη συμφορά που την έχει βρει, πεθαίνει σιγά σιγά από ντροπή.

Θεσσαλίας», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π.,σελ.317-353, και Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν Ζήτημα 1800-1923*, ό.π., σελ.291-295

¹²⁵Ευάγγελος Κωφός, « Από το τέλος της Κρητικής Επανάστασης ως την προσάρτηση της Θεσσαλίας», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π.,σελ.317-353, και Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν Ζήτημα 1800-1923*, ό.π., σελ.291-295

*Ne una gioia, un sospiro, un affetto
All'abbietto Raja fia concesso;
Ne inviolate il pacifico tetto,
Ne il geloso de' conjugj amplesso, 40
Ne la polve degli avi, ne i tempi!..
Tutto, ah! tutto profanano gli empi!*

*Sventurato! Dal letto nuziale
T'e strappata la donna del cuore,
Che, costretta a nequizia brutale, 45
Di vergogna e di duolo sen muore:
E tu ai ceppi, al flagelo, al martirio,
Se, sommessο, non freni il delirio.*

Είναι ενδιαφέρον που στις επόμενες τρεις στροφές ο Μαρτινέλης περιγράφει σκηνές παρμένες από τραγικά γεγονότα που σημάδεψαν την Ελληνική Επανάσταση, όπως ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε', η σφαγή της Χίου, η καταστροφή των Ψαρών και η Έξοδος του Μεσολογγίου και τις παραλληλίζει με τις βίαιες καταστάσεις που βιώνει ο Ραγιάς· για παράδειγμα η μακάβρια εικόνα του κατασπαραγμένου μωρού, ένας άνδρας που καίγεται στην πυρά ως τιμωρία για το ηρωικό του έργο ενάντια στον Τύραννο. Κοντά σε αυτόν διαδραματίζονται άλλες δυο μακάβριες τιμωρίες, ο απαγχονισμός ενός κληρικού και ο φρικτός θάνατος ανδρών που τους παλουκώνουν ζωντανούς και τους καίνε¹²⁶. Ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' και το πέταγμά του στη θάλασσα του Βοσπόρου ήταν ένα γεγονός που σημάδεψε και το Σολωμό, όπως καταφαίνεται μέσα στον « Ύμνο εις την Έλευθερίαν », ο οποίος κατάφερε να το αποδώσει ποιητικά με ένα τραγικό και φιλεκδικητικό τρόπο. Ο Σολωμός επίσης διαπραγματεύεται την Έξοδο του Μεσολογγίου, τόσο στον ύμνο¹²⁷ όσο και στα σχεδιαγράμματά του για τους Ελεύθερους Πολιορκημένους¹²⁸. Παράλληλα, η καταστροφή των Ψαρών αποδίδεται μοναδικά και ρωμαλέα στο αντίστοιχο επίγραμμα¹²⁹ του.

Στις συγκεκριμένες στροφές εντοπίζουμε τρία κύρια χαρακτηριστικά του ρομαντισμού, τα οποία τα έχει υιοθετήσει ο Μαρτινέλης. Οι ρομαντικοί¹³⁰ τρέφουν αγάπη και εκτίμηση για την ιστορία. Την αντιλαμβάνονται ως πηγή έμπνευσής τους, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της γραφής τους. Στους ρομαντικούς επανεμφανίζεται η έννοια του λαού, του έθνους. Η έννοια του κοσμοπολιτισμού δεν υφίσταται πλέον, όλοι είναι διαφορετικοί ακόμη και οι λαοί.

*Ma il tuo squadra da lungi rintoppa
Altra donna di sangue grodante, 50
Cui troncarono i bruti la poppa,*

*116. Ένα λείψανο άναιβαίνει
τεντωτό, πιστομητό,
κι' άλλο ξάφνου καταβαίνει,*

¹²⁶ Η τιμωρία παραπέμπει στο μαρτυρικό θάνατο του Αθανάσιου Διάκου

¹²⁷ Βλ. χαρακτηριστικά τις στροφές 94-95 από τον Ύμνο: 'Α! τό φῶς ποῦ σε στολίζει / σάν ήλίου φεγγοβόλη, / καί μακρόθεν σπινθηρίζει, / δέν εἶναι, ὄχι, ἀπό την γῆ. Λάμψιν ἔχει ὅλη φλογώδη / χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός / φῶς τό χέρι, φῶς τό πόδι, κι' ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς. Κώστας Καιροφύλας, *Η Ζωή και το Έργο του Σολωμού*, εκδ. Ιωάννη Σιδέρη, Αθήνα, 1946, σελ. 81

¹²⁸ Βλ. σχετικά Σχεδιάσματα Α', Β', Γ', ό.π. σελ. 229-267

¹²⁹ Βλ. χαρακτηριστικά το επίγραμμα « Η καταστροφή τῶν Ψαρῶν » : Στῶν Ψαρῶν τήν ὀλόμαυρη ράχη / περπατῶντας ἡ Δόξα μονάχη / μελετά τά λαμπρά παλληκάρια, / καί στήν κόμη στεφάνι φορεῖ / γεναμένο ἀπό λίγα χορτάρτια, / ποῦ εἶχαν μείνει στην ἔρημη γῆ., ό.π. σελ. 379

¹³⁰ Ιωάννης Δ. Τσόλκας, *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας, Φιλολογική, Ιστορική και Κοινωνικοπολιτική Προσέγγιση*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2015, σελ. 293

*Mentre stavane appeso il lattante;
Ne li frenan le lebili strida,
Pria che il parvolo pur le si uccida.*

*E dovunque ti giri lo squadro, 55
Qui sbranato tu vedi un bambino,
La sul rogo un eroe, qui un vegliardo,
La strozzato un ministro divino;
E le force, e le scuri, e gli spiedi
Pronti sempre a sterminio tu vedi. 60*

*Mille volte l' orribile scempio
Vide il mondo, e spietato si tacque!
Ne mano chi, piu crudo dell' empio,
Della starge crudel si compiacque!
Ma te alfine non punge il rossore? 65
Te non scuote un istinto d'onore?*

και δεν φαίνεται καί πλειό

*117. καί χειρότερα άγριεύει
καί φουσκώνει ό ποταμός
πάντα πάντα περισσεύει
πολυφλοίσβισμα καί άφρός*

Ο ποιητής αναρωτιέται πώς ο Ραγιάς μετά από τόσες θηρωδίες που αντικρίζει γιατί δεν επαναστατεί, ώστε να διεκδικήσει το δίκιο του και να αποκαταστήσει τη χαμένη του τιμή. Ο Μαρτινέλης προσπαθεί να δικαιολογήσει την συμπεριφορά του Ραγιά. Θεωρεί πως οι ρίζες της εντοπίζονται στο γεγονός πως παρόλο που οι ένδοξοι πρόγονοι προσπαθούσαν πάντοτε να συμπορεύονται για το κοινό καλό. Η Ιστορία δείχνει το αντίθετο: ότι στις κρίσιμες για το έθνος στιγμές δεν υπήρχε συμπόρευση αλλά διχόνοια. Πάντα κάποιος από τους δυνατότερους συμμάχους¹³¹, κυριευμένος από ζήλεια τους πρόδιδε. Ο Σολωμός στη στροφή 10 από τον « Ύμνος εις την Έλευθερίαν » δίνει κι εκείνος παραστατικά την στάση των Ευρωπαίων προς την Ελλάδα στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης. Ολοκληρωτικά καθεστώτα καθώς ήταν τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, είχαν κάθε λόγο να αποθαρρύνουν τους Έλληνες που αγωνίζονταν για την εθνική ανεξαρτησία τους, γιατί η επιτυχία του αγώνα τους απειλούσε την τάξη των πραγμάτων στην Ευρώπη, αφού θα ενθάρρυνε και άλλους υπόδουλους λαούς να πράξουν το ίδιο.

*Ahi, non vile tu sei; che a vendetta
Mille volte l' acciario impugnasti;
E, gia figlio di stipites eletta,
Il valore degli avi emulasti: 70
Ma d' ignobile invidia frementi
Ti tradirono sempre I potenti!*

*10. Μοναχή το δρόμο έπηρες ,
έξανάλθες μοναχή
δέν είν' εύκολες οί θύρες,
έάν ή χρεία τές κουρταλει¹³²*

¹³¹Η αναφορά στη στάση των συμμάχων εδώ αφορά τις 3 μεγάλες Δυνάμεις που άλλαζαν διαρκώς στάση απέναντι στα δίκαια της Ελλάδας, ανάλογα με τα δικά τους συμφέροντα. Βλ . σχετικά : Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν Ζήτημα 1800-1923*, ό.π., σελ. 280-291

¹³² Διονύσιος Σολωμός, *Ύμνος εις την Ελευθερίαν, Εις τον Θάνατον του Λόρδ Μπαϊρον, Εις Μάρκον Μπότσαρη*, σελ. 33 - 59

Ο ποιητής στους επόμενους στίχους περιγράφει την οραματική εμφάνιση της Δόξας, η οποία ανυψώνεται μέσα από τους αιματηρούς πολέμους, με γελαστό ύφος και δαφνοστεφανώνει τον κακόμοιρο Ραγιά. Όμως αυτή η ευχάριστη εικόνα δεν θα διαρκέσει πολύ, γιατί ο φθόνος και η διχόνοια θα κυριεύσουν τα αδέρφια και θα επέλθει εμφύλια διαμάχη. Η διχόνοια αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία της κατάστασης στην Ελλάδα και κατά το Διονύσιο Σολωμό στον ύμνο του οποίου είναι καταλυτική η προσωποποίησή¹³³ της. Είναι άξιο αναφοράς πως τον φθόνο ο Μαρτινέλης τον αποκαλεί φίδι και όργανο της Κόλασης. Στις δυο επόμενες στροφές είναι έκδηλη η δαντική επιρροή. Είναι γνωστό πως οι ρομαντικοί¹³⁴ εμπνέονται από το Μεσαίωνα, επειδή λατρεύουν τη φαντασία. Η φαντασία είναι ένα είδος αρωγής, γιατί τους επιτρέπει να βρουν διέξοδο στον πεσιμισμό τους.

Έτσι ο Μαρτινέλης εμπνέεται από το I και το III Άσμα της Κόλασης της *Divina Comedia*¹³⁵ του Dante. Στο I Άσμα της Κόλασης ο Dante το ξεκινά το ονειρικό του ταξίδι. Βρίσκεται σ' ένα δάσος και θα πρέπει να περάσει από τρία θηρία (λεοπάρδαλη, λιοντάρι και τη λύκαινα) για να φτάσει στην είσοδο της Κόλασης. Η επιλογή των ζώων δεν είναι τυχαία καθώς τονίζεται η πολιτική αλληγορία που προσπαθεί να περάσει ο Dante. Έτσι τα ζώα κατά σειρά παρουσίασης αντιπροσωπεύουν τη φιληδονία, αλαζονεία και φιλαργυρία. Δεν πρέπει να αποσιωπηθεί στο σημείο αυτό και η καταλυτική επίδραση που άσκησε ο Dante στον εθνικό μας ποιητή Διονύσιο Σολωμό, ο οποίος λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος, μεταξύ του Dante και του Μαρτινέλη.

Στο III Άσμα ο Dante με συνοδοιπόρο το Βεργίλιο κατεβαίνει στην Κόλαση, μιαν άβυσσο που φτάνει ως το κέντρο της Γης, όπου βρίσκεται ο Εωσφόρος. Οι εννιά πρώτοι στίχοι του άσματος είναι η επιγραφή που είναι χαραγμένη στην Πύλη της Κολάσεως. Ο Εωσφόρος προειδοποιεί όσους εισέρχονται πως μεταβαίνουν σε μια χώρα γεμάτη πόνο και αιώνια θλίψη. Έτσι όσοι καταδικάζονται για να βρεθούν στην Κόλαση δεν μπορούν να περιμένουν τίποτα άλλο απο θλίψη και μαρτύρια, και όλα αυτά επαναλαμβανόμενα. Η εικόνα παραπέμπει σ' ένα κόσμο που αντικατοπτρίζει μια αιώνια καταδίκη στην ανυπαρξία. Ο κόσμος αυτός, ο κόσμος της Κόλασης, δημιουργήθηκε από τον Θεό, τον Άφθαρτο με κίνητρο τη Δικαιοσύνη και οδηγό την απέραντη αγάπη και σοφία, με την έννοια της γνώσης που ο ίδιος παρέχει στους ανθρώπους: η επίγνωση των δεινών της κόλασης θα στρέψει τους ανθρώπους στην επιλογή της αρετής και της δικαιοσύνης.

*Quando sorgere ti vide la terra
Dal cruento selporco e gigante
Innalzarti fra l' orrida guerra. 75
« Salve o Greco » ti diss' esultante ;
E la Gloria, tra l' aure divine,
Colse un lauro e tel pose sul crine.*

*Ma l' Invidia crudel dai fratelli
Ti divide; e, ministra d' Inferno, 80
Un ovil lascio misero a quelli
E reame il chiamo per ischernò :
E a te carco di nuove catene,
Scaglio il serpe a succhiarti le vene!*

*Una lonza leggera e presta molto,
che di pel macolato era coverta; 33
anzi 'mpediva tanto il mio cammino
e non mi si patria dinanzi al volto, 36*

¹³³ Βλέπε ενδεικτικά τις στροφές 144-150. Στο Κώστας Καιροφύλας, *Η Ζωή και το Έργο του Σολωμού*, ό.π. σελ.88-89

¹³⁴ Ιωάννης Δ. Τσόλκας, *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας, Φιλολογική, Ιστορική και Κοινωνικοπολιτική Προσέγγιση*, ό.π.σελ. 292

¹³⁵ Dante Alighieri, *Η Θεία Κωμωδία, Κόλαση*, μτφ. Ριζιώτης Ανδρέας, εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2006

*Con la test ' alta e con rabbiosa fame,
Sì che pareva che l' aere ne tremesse. 48
Ed una lupa, che di tutte brame
sembiava carca ne la sua magrezza*

*Tal mi fece la bestia senza pace,
che, venendomi ' ncontro, a poco a poco
mi ripingeva là dove 'l sol tace. 60*

Inferno, Canto I

*Per me si va ne la città dolente,
per me si va ne l' eterno dolore,
per me si va tra la perduta gente.
Giustizia mosse il mio alto fattore;
facemi la divina podestate,
la somma Sapienza e l' primo amore.
Dinanzi a me non fuor cose create
se non eterne, e io eterno duro.
Lasciate ogne speranza, voi ch' intrate¹³⁶.*

Inferno, Canto III

Αμέσως μετά ο ποιητής περιγράφει πως κάποια άγνωστη Δύναμη υποκινεί τον Ραγιά και τα αδέρφια του να ψάλλουν το Ωσαννά. Όμως ενδόμυχα υποβόσκει ο φόβος της σκλαβιάς, καθώς πάλι ο Ραγιάς απειλείται με χειρότερη μοίρα από αυτήν τη Δύναμη¹³⁷.

*Oggi stesso quell Forte, che armato 85
Fe' cantare ai fratelli l' Osanna,
Le promesse violando, spietato
Al servaggio te solo condanna:
Gia da nidi paterni ti scaccia,
E di sorte peggior ti minaccia! 90*

Μέσα από τους επόμενους στίχους ο Μαρτινέλης δεν κρύβει πως πέρα από ένας φλογερός πατριώτης και υπέρμαχος της πάλης του ελληνικού έθνους για λευτεριά είναι και ένας βαθύτατα θρησκευόμενος άνθρωπος. Έτσι στους ακόλουθους στίχους αισθανόμαστε την πεποίθηση του ποιητή ότι το έθνος και ο αγώνας του βρίσκεται υπό τη σκέπη του Κυρίου, γεγονός που τον γεμίζει ελπίδα. Η θρησκεία¹³⁸, η αγνή καθαρή πίστη τίθεται οδηγός για το

¹³⁶ Dante Alighieri, *Η Θεία Κωμωδία, Κόλαση*, ό.π. σελ. 64

¹³⁷ Πιθανόν αναφέρεται στην ανακόλουθη συμπεριφορά μιας από τις μεγάλες Δυνάμεις, που άφησαν έκθετη σε κίνδυνο την Ελλάδα.

¹³⁸ Ο Μαρτινέλης είχε στρατευτεί με τις ποιητικές θεματικές που πρέσβευαν οι εκπρόσωποι της Γενιάς του 1880. Συμφωνεί με τις μεγαλοϊδεατικές θέσεις τους και προβάλλει την Ορθοδοξία και την Εκκλησία της Ελλάδος. Βλ. σχετικά: Θεοδόσης Πυλαρινός, « Το ανέκδοτο ποιητικό έργο του Κερκυραίου λογοτέχνη Γεωργίου Μαρτινέλη και οι αιρετικές για την Κερκυραϊκή Σχολή θέσεις του», σε *Η Ελλάδα των Νησιών από τη Φραγκοκρατία ως*

ελπιδοφόρο αποτέλεσμα του Έλληνα αγωνιστή έναντι στον δυνάστη. Ο Ραγιάς θεωρεί πως και να πεθάνει στη μάχη, θα ξαναγεννηθεί πιο άξιος. Πάλι ο Μαρτινέλης εξαιρεί την χριστιανική του πίστη, η οποία αποπνέει και μια αναγεννητική δύναμη. Εξάλλου η χριστολατρία είναι ένα από τα τρία κύρια χαρακτηριστικά που συνθέτουν την Επτανησιακή Σχολή.

Επίσης ο Μαρτινέλης στην επόμενη στροφή για ακόμη μια φορά δέχεται δαντική επιρροή. Η λέξη *Fede* παραπέμπει από το XXX Canto του Καθατηρίου της *Divina Commedia*. Στους συγκεκριμένους στίχους (31-33) η Βεατρίκη συμβολίζει τη θεολογική γνώση. Η χρωματική επιλογή των ενδυμάτων της Βεατρίκης δεν είναι τυχαία, καθώς συμβολίζουν τις θεολογικές αρετές. Το λευκό συμβολίζει την πίστη, το πράσινο την ελπίδα, το κόκκινο τη χριστιανική αγάπη. Επίσης στο XXXI Canto του Καθατηρίου στους στίχους 121-139 ερχόμαστε αντιμέτωποι με ένα εντυπωσιακό συμβολισμό¹³⁹. Ο άνθρωπος δεν έχει τη δυνατότητα μονάχα με τις δικές του πνευματικές δυνάμεις να καταλάβει την έννοια του θείου. Μόνο εξ' αντανάκλασεως μπορεί να σχηματίσει μια ιδέα. Αυτό γίνεται με τη μεσολάβηση της Βεατρίκης (συμβολίζει τη Θεολογία) που κοιτά το Θεό (γυπαετό). Ο Dante αντικρίζοντας μέσα στα μάτια της Βεατρίκης βλέπει το είδωλο του θείου, της θείας ουσίας.

*Sventurato! Il tuo cor non conosce
Chi ti sprezza e codardo ti crede: 110
Ei non sa che nell' intime angosce
T'è sostegno invincibili la Fede;
Quella Fede, che vergine e pura,
Nel tuo cor sublimo la sventura!*

*Sovra candido vel cinta d'uliva
donna m' apparve, sotto verde manto
vestita di color di fiamma viva. 33*

Purgatorio, Canto XXX

che, saziando di sé, di sé asseta, 129

*sé dimostrando di più alto tribo
ne li atti, l'altre tre si fero avanti,
danzando al loro angelico caribo. 132*

*"Volgi, Beatrice, volgi li occhi santi",
era la sua canzone, "al tuo fedele
che, per vederti, ha mossi passi tanti! 135*

*Per grazia fa noi grazia che disvele
a lui la bocca tua, sì che discerna
la seconda bellezza che tu cele". 138*

O isplendor di viva luce eterna, ¹⁴⁰

Purgatorio, CantoXXXI

*Con la calma in cui cova il mistero,
Tu l' attendi quel di sospirato,*

Σήμερα, Οι Μαρτυρίες των Λογοτεχνικών Κειμένων: Β' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, Ρέθυμνο, 10-12 Μαΐου 2002, σελ.249-251

¹³⁹ Dante Alighieri, *Η Θεία Κωμωδία, Καθατήριο*, μτφ. Ριζιώτης Ανδρέας, εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2005, σελ. 324

¹⁴⁰ Dante Alighieri, *Tutte le Opere*, σελ.33-34, 44, 411, 420

*Su cui lieto riposa il pensiero
Dalla Fede immortal consolato:
E se ancora soccomber dovrai, 125
Per risorger piu degmo morrai.*

Οι επόμενοι στίχοι διακρίνονται από μια ιδιαίτερη εικονοπλαστική δύναμη. Ο Μαρτινέλης επιτυγχάνει να αποδώσει με παραστατικό τρόπο την ψυχική κατάσταση του υπόδουλου Ραγιά, ο οποίος κάνει τα πρώτα του βήματα για την επανάστασή του. Ο ψυχικός κόσμος παρομοιάζεται με τις φουσαλίδες ενός ηφαιστείου που είναι έτοιμο να εκραγεί και η λάβα να σκορπιστεί παντού.

*Come bolle sottera il vulcano, 115
Fin che un di con orrendo ruggito
S'apre un varco e prorompe lontano;
Tal nel cor dello schiavo schernito
Una fiamma e repressa, che un giorno
Spargera la catastrofe intorno. 120*

Μέσα στο σκοτάδι που έχει περιβάλει τον Ραγιά, ξαφνικά διακρίνεται μια αχτίδα φωτός, καθώς εν μέσω του πολέμου χίλιες φωνές φωνάζουν στον Ραγιά να αναστηθεί. Το βλέμμα του Ραγιά συναντά το βλέμμα του Βρετανού Leopardο¹⁴¹. Είναι εμφανής ο ειρωνικός τόνος που διαπνέει την επόμενη στροφή και σε αυτή ο Μαρτινέλης με δηκτικό τρόπο προσπαθεί να κατανοήσει πώς η Αγγλία, η οποία ήθελε υποταγμένη την Ελλάδα, ξαφνικά με θέρμη την αποκαλεί φίλη-σύμμαχο και υποστηρικτή.

*Gia fra l bujo, qual astro lucent,
Ecco un raggio di speme tu scorgi:
Gia fra l' eco di guerra repente
Mille voci ti gridan: Risorgi! 130
E il tuo sguardo gia incontra lo squadro,
Che ti drizza il britanno Leopard.*

Ένα δείγμα από το έντονο πατριωτικό στοιχείο στην ποίηση του Μαρτινέλη φανερώνεται στους στίχους «Quante volte al tremendo conflitto/ Ti condusse de Grandi un inganno,/ Per ridarti piu ignudo ed afflito» Η λέξη Grandi προφανώς όχι τυχαία οδηγεί συνειρμικά στις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες στον παρελθόν παραπλάνησαν με δόλο τους Έλληνες κατά τη διάρκεια της Εθνεγερσίας. Όμως τώρα ο Μαρτινέλης προσπαθεί να πείσει τον ταλαίπωρο Ραγιά να λησμονήσει τον τρόπο με τον οποίο του συμπεριφέρθηκαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και να αναζητήσει την επιτυχία.

Ο Μαρτινέλης στην επόμενη στροφή δανείζεται από το ποίημα *Sepolcri* του Foscolo μια λέξη, τη λέξη Vate. Στους στίχους 288-295 ο Foscolo επιλέγει, όχι τυχαία, να διηγηθεί το μύθο

¹⁴¹Η ονομασία για τη Μεγάλη Βρετανία. Φράση που τη χρησιμοποίησε ο Ναπολέοντας για να δείξει την υποταγή της στη Γαλλική Αυτοκρατορία. Γιαπερισσότερεςπληροφορίες : Giacomo Lombroso, *Vita , Guerriera, Politica e Privata di Napoleone*, Milano,1852, σελ. 403

της Τροίας. Κατά το Foscolo η ποίηση του Ομήρου διαιώνισε την ιστορία της Τροίας, έγινε το ποιητικό σύμβολο το οποίο έκανε αθάνατη τη δόξα, τη θυσία, τον ηρωισμό και την κακουχία των ανθρώπων. Ο Έκτορας αποτελεί το σύμβολο της αγάπης για την πατρίδα, του ηρωισμού, της διάδοσης των αξιών αυτών μέσα στο πολιτιστικό σύστημα των αιώνων. Ο Foscolo επηρεάστηκε από τον ρομαντισμό του άτυχου ηρωισμού του Έκτορα: ας σημειωθεί ότι ο Όμηρος επαινεί τους μεν Έλληνες για την ανδρεία τους, τους δε Τρώες για την αφοσίωση στην πατρίδα σε ένα ενιαίο ποιητικό σύνολο που εξυψώνει και τις δυο πλευρές στους αιώνες. Ο ηρωισμός¹⁴² ορίζεται ως η υπέρβαση του αναπόφευκτου του θανάτου και η πορεία του ανθρώπου ως η ισορροπία πάνω στη διπολική σχέση του φωτός και του σκότους και της ελπίδας και της απογοήτευσης. Η ανθρώπινη ιστορία είναι μια ιστορία θλίψης και συμφορών αλλά αυτός που έχει επίγνωση και θυσιάζεται διασφαλίζει ότι οι απόγονοι του θα διαφυλάξουν το δώρο της θυσίας του : το αίμα του Έκτορα θεωρείται ιερό, η φιγούρα του αντισταθμίζει τον μύθο του ηττημένου ήρωα, του άνδρα που μάχεται ενάντια στην ατυχία και μέσα από αυτόν ξαναζωντανεύουν φοσκολικοί ήρωες (Jacopo d' Ortis, Aiace και ο ίδιος ο Foscolo) αυτοεξόριστοι για την ανωτερότητα και την αξία των ιδανικών τους.¹⁴³

Μόνο η ποίηση έχει τη δυνατότητα να κάνει αιώνιο καθετί ανθρώπινο. Ο Foscolo θεωρεί πως η θρησκεία της ποίησης που διαιωνίζει κάθε ανθρώπινο ιδεώδες, επικρατεί έναντι της θρησκείας των ψευδαισθήσεων. Σύμφωνα με τον Ιταλό ποιητή ¹⁴⁴καθήκον των ανθρώπων των γραμμάτων, όπως και το τονίζει ο ίδιος στο *Saggio sullo stato della letteratura italiana nel primo ventennio del secolo XIX*, είναι « να προκαλούν γενναιόψυχα πάθη, να εκθέτουν χρήσιμες αλήθειες, να προσθέτουν γοητεία στην αρετή και να οδηγούν την κοινή γνώμη στην εθνική πρόοδο και προκοπή». Πάνω στην φαινομενική ήττα της ζωής υψώνεται η φωνή της ποίησης, εμψυχωτής της ανθρώπινης σκέψης που ευχαριστεί, διαιωνίζει και θεμελιώνει τον πολιτισμό. Η ίδια η ποίηση σύμφωνα με τον Foscolo μπορεί να γεννηθεί μόνο από ποιητές όπως ο Parini, Alfieri και ο Όμηρος, οι οποίοι γνωρίζουν τον πόνο της ύπαρξης, λατρεύουν την Μούσα με αφοσίωση και τρέφουν ευγενή συναισθήματα, όπως συμπόνια και οίκτο απέναντι στα ανθρώπινα δεινά, αγάπη για την ελευθερία.¹⁴⁵ Τέλος ο Foscolo επιτυγχάνει να συνδέσει την ιστορία με την ποίηση και το λογοτεχνικό έργο.

Scorda, o prode, per sempre il passato,

145

Ed accogli con gioia l' amore

D' un gran popolo forse mutato;

E soltanto ti parli nel core

Del suo Vate la santa memoria

Che la vita ti offerse e la gloria **150**

Ai fatati Pelidi. Il sacro vate,

Placando quelle afflitte alme col canto,

i prenci argivi eternerà per quante **290**

abbraccia terre il gran padre Oceàno.

E tu onore di pianti, Ettore, avrai,

ove fia santo e lagrimato il sangue

per la patria versato, e finché il Sole

*risplenderà su le sciagure umane.*¹⁴⁶ **295**

¹⁴² Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, Editore Zanichelli, Bologna, 2013, Vol. 3, σελ. 78

¹⁴³

¹⁴⁴ Ιωάννης Δ. Τσόλκας, *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας, Φιλολογική, Ιστορική και Κοινωνικοπολιτική Προσέγγιση*, ό.π.σελ. 291

¹⁴⁵

¹⁴⁶ Mario Pazzaglia, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, σελ. 78

Οι Μεγάλες Δυνάμεις μπορεί στο παρελθόν να πρόδωσαν τον ταλαίπωρο Ραγιά και να τον άφησαν αβοήγητο, όμως τώρα θα είναι προστατευμένος από ουράνιες δυνάμεις, όταν θα βρεθεί αντιμέτωπος με το μένος του τυράννου. Ο Μαρτινέλης θεωρεί πως δυο ευρωπαϊκές δυνάμεις θα παίξουν καταλυτικό ρόλο για το νικηφόρο αποτέλεσμα του Ραγιά εναντίον του τρομερού δυνάστη: η Γαλλία και η Αυστριακή Αυτοκρατορία.

*Dalla libera Francia, primiera
D' ogni umana franchigia mortice,
Gia una voce t' arriva sincera,
Che redento ti vuole e felice;
E fin d' Austria l' impero t' esprime 155
Tal favor, ch' ogni torto sopprime.*

Κατά τον Μαρτινέλη ο Αγώνας του Ραγιά θα στεφθεί με νίκη, έχοντας στο πλευρό του και την Ιταλία. Δεν είναι τυχαίο που ο Κερκυραίος ποιητής μακαρίζει την αδερφή Ιταλία, ενώ έμμεσα συνδέει, εύστοχα, τον αγώνα της Ανεξαρτησίας των Ιταλών με τον προγενέστερο των Ελλήνων.¹⁴⁷ Αναρωτιέται ο Μαρτινέλης αν θα καταφέρει ο βασανισμένος, υπαινισσόμενος τον Ραγιά, να μεταβεί στη Ρώμη όπου βρίσκεται ο Vittorio. Δεν είναι άστοχη η αναφορά στη Ρώμη και στο βασιλιά Vittorio Emanuele II. Ο Vittorio Emanuele II¹⁴⁸ είχε γίνει καθολικό σύμβολο της κίνησης για την ιταλική ενοποίηση. Ο τελικός στόχος του Vittorio Emanuele II¹⁴⁹ ήταν να μεταφέρει τη πρωτεύουσα του βασιλείου στη Ρώμη. Όνειρο που θα επιτευχθεί το 1871.

*E per prima tu, Italia novella,
Che di Duolo e di gloria e di spene
A quest' egro gia fosti sorella,
Non verrai a sottrar dalle pene
Quest' eroe, che fra ceppi sorrise 160
Quando in Roma Vittorio s' assise?*

Ο Μαρτινέλης εκτοξεύει για ακόμη μια φορά τα βέλη του ενάντια στην ηττοπάθεια που έχει κυριεύσει τον Ραγιά. Ο ποιητής απευθύνει το λόγο στον Ραγιά παρακινώντας να ξεσηκωθεί και να ζητήσει βοήθεια από το θεό.

*Ma tu misero indugi; ne sai
Piu gli strali affronter della sorte;
E non vedi che scampo non hai 165
Se oggi stesso non pugn da forte!
Deh! non porre il tuo dritto in obbio;
Corri all' armi, e rivolgiti a Dio.*

¹⁴⁷Πρότυπο και πρωτεργάτης για την Ιταλική Επανάσταση θεωρείται η Ελληνική. Ενδεικτικά βλ. Andrea Giovanni Noto, *La Riconversione del Risorgimento Greco in Italia, (1770- 1844), Tra Idealita Filelleniche, Stereotipi e Realpolitik*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2015, και Γεράσιμος Ζώρας «Η ιταλική παλιγγενεσία και η ελληνική μούσα», *Ιταλία τον Τραγουδιστή Γεννάς, Μελετήματα, Ελληνο-ιταλικού Θεματολογίου*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2015

¹⁴⁸ Pierre Milza, *Storia d' Italia, Dalla Preistoria ai Giorni Nostri*, Casa Editrice Corbaccio, Milano, 2005, σελ. 748

¹⁴⁹ Γεράσιμος Ζώρας «Η ιταλική παλιγγενεσία και η ελληνική μούσα», *Ιταλία τον Τραγουδιστή Γεννάς, Μελετήματα, Ελληνο-ιταλικού Θεματολογίου*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2015, σελ. 132

Οι δυο τελευταίες στροφές διαπνέονται από έντονο θρησκευτικό και πατριωτικό συναίσθημα. Η θρησκευτικότητα και ο πατριωτισμός είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της Μεγάλης Ιδέας, της πανελλήνιας αυτής ιδεολογίας με κέντρο την Αθήνα, που αποτέλεσε σημείο σύγκλισης για όλους τους Έλληνες.¹⁵⁰ Ο Μαρτινέλης τονώνει το ηθικό του Ραγιά, διατυπώνοντας την άποψη πως με τη βούληση του θεού θα έρθει η ώρα της εκδίκησης. Η τελευταία στροφή δίνει έμφαση στον παράγοντα Ορθοδοξία. Όλη η Ευρώπη είναι συγκλονισμένη. Το γεγονός εκείνο που κυρίως συγκλόνησε την Ευρώπη ήταν το δράμα των Μεσολογγιτών. Ο Μαρτινέλης προτρέπει τον Ραγιά να εμπιστευτεί τη βούληση του θεού και να αγωνιστεί για την πατρίδα του, αλλιώς το τραγικό τίμημα θα είναι ο θάνατος.

*Sorgi, o Greco! e se ancor di tradirti
Rio taluno ascondesse un disegno, 170
Possa vindice Iddio sovvenirti,
D' un sol tratto annientando l' indegno:
Ne il timor d' una trama t' arresti
Se già tutto, ielice, perdesti.*

*Or che un nuovo inimico ti sfida, 175
Or che tutta l' Europa e sconvolta,
Nell' aita del cielo confida;
Tenta ancora la sorte una volta!..
O rispetto imporra la tua voce,
O sepolto sarai con la Croce! ¹⁵¹ 180*

Ο Μαρτινέλης, παρά τις επιδράσεις που δέχτηκε από την Αθηναϊκή Σχολή, είναι κατάδηλο ότι τέμνεται με την ιδεολογία του Σολωμού και παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες στο έργο του με εκείνον, κυρίως στο τομέα της θρησκείας, της φιλοπατρίας και του πόθου της ελευθερίας. Οι μεγάλοι Ιταλοί ποιητές είναι παρόντες στο έργο του καθώς και οι πεποιθήσεις του για την αρωγή των Μεγάλων Δυνάμεων και κυρίως της Ιταλίας στον αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας.

¹⁵⁰ Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, ό.π., σελ.118

¹⁵¹ Giorgio Martinelis, *Il Raja, Poesia di Giorgio Martinelis*, σελ. 7-14

Επίλογος

Η ηγετική μορφή του Διονύσιου Σολωμού στα Επτάνησα κατά το δέκατο αιώνα συνέβαλε στη δημιουργία της λογοτεχνικής κίνησης, η οποία χαρακτηρίζεται από κοινές αρχές και κοινούς τρόπους γραφής. Ο σπουδαίος ποιητής Κωστής Παλαμάς διέκρινε τρεις άξονες στη θεματολογία των Επτανήσιων ποιητών: τη γυναικολατρία, την αγάπη στην πατρίδα και την χριστολατρία.

Οι επτανήσιοι ποιητές επηρεάστηκαν σε μέγιστο βαθμό από τον ιταλικό νεοκλασικισμό των τελευταίων δεκαετιών του 18^{ου} αιώνα, ο οποίος απέκλινε από το αμιγές κλασικιστικό ιδεώδες του 17^{ου} αιώνα και διαπλάσθηκε από τον προρομαντισμό. Γι' αυτό το λόγο οι επτανήσιοι υιοθετούν σταθερούς κλασσικούς κανόνες, όπως η ισορροπία και η αρμονία, όμως αποδέχονται και στοιχεία του ρομαντικού πνεύματος, όπως το έντονο συναίσθημα και η απελευθερωμένη φαντασία. Τα ιδεολογικά ρεύματα που επηρέασαν κυρίως την επτανήσιακή ποίηση ήταν το κίνημα του Διαφωτισμού, ο φιλελευθερισμός καθώς και ο Ρομαντισμός.

Οι επτανήσιοι ποιητές κατάφεραν να ενσωματώσουν στην ελληνική ποίηση ιταλικά μετρικά σχήματα και συνδύασαν ιταλικά μέτρα με τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο. Ο Σολωμός συνδύασε επιτυχημένα τα ιταλικά μετρικά σχήματα με τον δεκαπεντασύλλαβο. Επίσης ήταν αρκετοί οι επτανήσιοι ποιητές που έγραψαν ποιήματα και στα ιταλικά επειδή ζούσαν σ' ένα δίγλωσσο πνευματικό περιβάλλον λόγω της μακράς ενετικής κατοχής των Ιονίων νήσων. Μην λησμονούμε άλλωστε πως η ιταλική γλώσσα ήταν η επίσημη των Επτανήσων και χρησιμοποιήθηκε και στην καθημερινή ζωή, ενώ οι περισσότεροι επτανήσιοι ευγενείς είχαν λάβει ιταλική παιδεία.

Η ποιητική τέχνη του Ανδρέα Μουστοξύδη, όπως φανερώνεται στον *Ύμνο* του, είναι σμιλεμένη στο εργαστήριο του ιταλικού νεοκλασικισμού και επηρεασμένη από τις φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης που συγκλόνιζαν τότε τον ευρωπαϊκό κόσμο. Ο *Ύμνος*, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στον ελληνικό αγώνα, επικαλείται το ένδοξο αρχαίο ελληνικό παρελθόν για έναν υψηλότερο στόχο. Σκοπός του ήταν να εκφράσει την αγάπη του για την πατρίδα και τη στήριξη του αγώνα για την ανεξαρτησία. Ο κερκυραίος ποιητής αντλεί την πρώτη ύλη για τη σύνθεση του έργου του από το ποίημα *Sepolcri* του συγκαιρινού ποιητή Ugo Foscolo. Είναι διακριτά τα χαρακτηριστικά που υιοθετεί ο Μουστοξύδης από το προαναφερθέν ποίημα, όπως η ανάδειξη του λαμπρού αρχαιοελληνικού παρελθόντος, την ανάγκη της εθνικής αποκατάστασης και ταυτόχρονα την εθνική αναγέννηση των Ελλήνων. Είναι αξιοπρόσεκτο, ότι ο Ugo Foscolo στην ωδή του *A Bonaparte Liberatore* προσπαθεί να εξάρει τα ίδια στοιχεία. Μια άλλη σπουδαία ιταλική πνευματική μορφή που άσκησε επιρροή στο έργο του Μουστοξύδη είναι ο Dante. Ο κερκυραίος ποιητής για να συνθέσει τους στίχους που αποτυπώνουν την τυρρανία ανατρέχει στο πρώτο Canto της *Divina Commedia*.

Ο Ιούλιος Τυπάλδος θεωρείται από τους ιστορικούς της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ο κατεξοχήν σολωμικός ποιητής της επτανήσιακής σχολής. Και τα δύο του ποιήματα *Il desiderio* και *I Due Fiori* εντάσσονται στο θεματικό κύκλο του έρωτα και της φύσης, ενώ επίσης εξιδανικεύουν τη γυναικεία μορφή. Στη θεματική του ποιήματος βρίσκεται και η θρησκεία, στοιχείο δηλαδή του ρομαντισμού. Ο Τυπάλδος υιοθέτησε αισθητικούς κανόνες όπως η ισορροπία, η αρμονία και η υψηλή καλλιτεχνική στάθμη που μαρτυρούν τις ιταλικές νεοκλασικές επιδράσεις που δέχτηκε. Το *Il Desiderio* και το *I Due Fiori* εμφανίζουν έντονες επιδράσεις σολωμισμού, όμως στα συγκεκριμένα ποιήματα του Έλληνα δημιουργού εμφανίζονται ενδιαφέροντα στοιχεία ιταλικού ρομαντισμού. Οι γυναίκες του Τυπάλδου έχουν την αίθερια αγγελική μορφή των γυναικών του Dante, Foscolo αλλά κυρίως του Petrarca.

Ο ανατρεπτικός επτανήσιος ποιητής Γεώργιος Μαρτινέλης, διαποτισμένος και αυτός με τις φιλελεύθερες ιδέες ήταν μια από τις εξέχουσες ποιητικές προσωπικότητες σε πολλά έργα του

οποίου αντανακλάται το ιδανικό του πατριωτισμού. Ο ιδεαλιστής Μαρτινέλης πασχίζει μέσω του ποιήματός του *Il Raja* να ξεσηκώσει τους υπόδουλους Έλληνες για την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Το ποίημα πάλλεται από ένα φλογερό πανελεύθερο πνεύμα και από έντονο πατριωτισμό, ο ποιητής προσπαθεί να δημιουργήσει ένα έργο με παλμό και πατριωτική υπερηφάνεια για να γιγαντώσει το ηθικό και το θρησκευτικό συναίσθημα των καταπιεσμένων Ελλήνων, ώστε να επαναστατήσουν και να διεκδικήσουν την ελευθερία τους. Στο ποίημα του Μαρτινέλη αντικρίζουμε επιδράσεις της σολωμικής ποίησης. Μην λησμονούμε όμως, πως ο Dante άσκησε μεγάλη επίδραση στον Διονύσιο Σολωμό και λειτούργησε ως συνδετικός κρίκος μεταξύ του Dante και του Μαρτινέλη. Ο Μαρτινέλης ως εκπρόσωπος του ρομαντισμού δανείζεται απόσματα από την *Divina Commedia* για να αποτυπώσει στο ποιητικό του έργο το θρησκευτικό στοιχείο. Να επισημάνουμε πως στο ποίημα του Μαρτινέλη εντοπίζουμε επιδράσεις από τους περίφημους *Sepolcri* του Foscolo. Τόσο ο Μαρτινέλης, όπως και ο Foscolo επιτυγχάνει να εξαίρει τον ηρωισμό, την αγάπη και τη θυσία για την πατρίδα με σκοπό την έναρξη για Αγώνα και την ανατολή της εθνικής αποκατάστασης.

Στην παρούσα εργασία προσπαθήσαμε να καταπιαστούμε με συγκεκριμένα έργα ποιητών της Επτανησιακής Σχολής που έχουν άμεση σχέση με την ιταλική γλώσσα και έχουν επηρεαστεί από τους μεγάλους ποιητές της ιταλικής παράδοσης και κατ' επέκταση από τον αρχηγό της Επτανησιακής Σχολής, Διονύσιο Σολωμό. Αναμφισβήτητα ο Σολωμός είναι η κορυφή της Επτανησιακής Σχολής και ο γενάρχης της νεοελληνικής ποίησης. Διακρίναμε έκδηλα τις σολωμικές απηχήσεις στα εξεταζόμενα ποίηματα, παράλληλα διαπιστώσαμε πως οι δημιουργοί τους επηρεάστηκαν από τον ιταλικό νεοκλασικισμό και κατόπιν από τον σύγχρονο ιταλικό ρομαντισμό.

Ο Μουστοξύδης τέμνεται με το Σολωμό σε θέματα φιλοπατρίας, εθνικής αφύπνισης και αρχαιολατρίας, υιοθετώντας την ίδια ποιητική γραμμή του κλασικισμού και νεορομαντισμού. Ο Τυπάλδος είναι άμεσα συνδεδεμένος με το Σολωμό στα θέματα του έρωτα, της απόκοσμης και υπερβατικής γυναικείας φιγούρας και του ρομαντισμού. Ο Μαρτινέλης, πιο αποστασιοποιημένος από το Σολωμό σε σχέση με τους δυο προηγούμενους, έχει να επιδείξει και εκείνος πολλές ομοιότητες στο έργο του με το Σολωμό στα θέματα της θρησκείας και της πατρίδας.

Η σχέση της ανάλυσης των έργων των τριών αντιπροσώπων της Επτανησιακής Σχολής με το ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο παρήχθησαν τονίστηκαν στα πλαίσια του δυνατού.

Προσπαθήσαμε κυρίως να εστιάσουμε σε έργα Ελλήνων ποιητών που παρήχθησαν στην ιταλική γλώσσα και διέσωσαν στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, παράλληλα προς τα σύγχρονα κινήματα του κλασικισμού και του ρομαντισμού, τα ελληνικά αιτήματα της εποχής συντελώντας στην αφύπνιση και τη μεταστροφή της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης υπέρ της ελληνικής ελευθερίας και ανεξαρτησίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

[Π1 – Π4]

O Ύμνος του Ανδρέα Μουστοζύδη

(II1)

Il leone acheosi scosse
E spezzete ha le ritorte
Fiero ei rugge, e a tutta morte
L' empio Trace disfido
Dell' Illiso, al suo ruggito 5
Fremon l' onde, o dell' Ismeno
E commosso al forte invito
Gia l' Europea il capo alzo
Greci, all' armi! E delle vostre
Spade il numer non chiedete . 10
Non domanda quanti siete.
Liberta, ma quanto e il cor
Contra un barbaro Tiranno.
Chi non diede il gran comando!
Della patria il santo amor. 15
Su fratelli: quelle nube,
(La vedete)? Che sublime
Tien dl Pelio l' ardue cime,
Edi lampi incesa apparì
Quella nube in grenbo serra 20
Le paterne ombre famose,
che il valor de figli in guerra
Son venute ad infiammar

Pugneran dal sacro nembo
Quelle eccelse ombre per noi, 25
Se l' ardir degli avi eroi
Mostremo e la virtù;
Se non petto andrem virile
Per la patria a por la vita;
Se terremo infant e vile 30
Chi la lascia in servitu
Maratona e Salamine
Saran forse uniche imprese? ...
Ruggin attar il taglio offese.
Di quei brandi e la belta : 35
Ma emendar del tempo I Danni
Li farem nel tracio sangue.
Bello e il sangue dei tiranni
Sull' acciar di Liberta.
Liberta, fecondo germe 40
Di virtudi! La tua stella
Ricomparre, e una novella
Luce i campi rifiori
Per offrirti al crin corona
Di te degno, allegri incina 45

I suoi lauri l' Elicona
Quel che Alceo ti offense un dì.

Sconosciuta a che t' aggiri
Tra discordi estranee genti
Dove han lode i tradimenti 50
Dov'è colpo il patrio amor?
Riedim an riedi! O Santa Diva,
A tuoi templi abbandonati,
Alla terra tua nativa,
Che ti forti e mandre ancor 55
De' Trecentp al duro stretto
Ergerem la tua grand' ara
E te Dea tremenda e cara
Tutto il mondo adorera
E all' Averno d' onde uscia 60
Arrabiata, diperata,
La feroce tirannia
Bestemmiando fuggira

O Pelopi, all' armi, all' armi
Del gran Tessalo nepoti 65
Locri, Etoli e Epiroti,
Tutti all' armi, e fermo il cor
Idra e Psarra, figlie algose
Dell Egeo, levate un grido,
Tal che in braccio alle sue spose 70
Tremi il barbaro signor.
Che si tarda? Alla battaglia
Gia nitriscono i destrieri,
Nudo il brando de' guerrieri
Brilla e chiede di ferir. 75
Gia squillo la tromba, ed alto
Diede il segno della pugno
Vola, o Greco e nell' assalto
Grida: o vincere o morir.

Andrea Mustoxidis

IL Desiderio
(Π2)

Press oil tramotno una fanciulla bionda,
Col trin di fiori inghirlando, appare,
E sola e malinconia alla sponda
Siede del mare.

L' occhio color del cielo hai in ciel converso. 5
Le sta inanzi lo specchio ampio dell' onde,
E intorno a lei sorride il suol, cosperso
Di fiori e fronde.

Passa il figlio del Re-siccome suole,
Dal castello discenede alla marina, 10
E sotto il bacio del morente sole
Le s'avvicina.

« - Sei bella, o giovinetta! ed il tuo volto
Un nuovo abbellira dolce splendore,
Quando d'amor l' arcano accento accolto 15
Abbia il tuo core.

Te sola il mio pensier cerca e desia,
Senza te il viver mio non ha dolcezze...
Vien meco! e ti dara la patria mia
Gioie e ricchezze. 20

Pria che del tempo inesorato l'onte
Offendano il tuo serto virginale,
D;un altro io t'ornero la bianca fronte
Serto reagall!-»

«- Dolce e il sorriso tuo, di tua favela 25
E ancor piu dolce l'incantevol suono,
Ma dimmi i fiori onde il tuo suol s'abbella
Eterni sono?

Conosci il luogo, ove qual giovin sposa
L' aurora ognor sorride al cielo e all'onde, 30
Ed all'erba le sue perle e alla rosa
Lieta profonde?

Ove odorosa e ognor la terra, come
Per segreta virtude entro il suo grembo

Di mille olezzi che non han qui nome 35
Chiudesse un nembo?

Se a quella m' addurrà spiaggia felice,
Cola ti seguìro- cola l' affetto
Noi sentirem, più che quaggiu non lice,
Crescerci in petto.-» 40

« - M'e not oil luogo che tub rami tanto;
Ogni suo colle ed ogni sua Riviera
So che riveste di perenne incanto
La primavera.-»

«- Sai tu il paese, dove l'aura pura
Mai non vela un sospiro di dolore?
Dove all'aniam ardente la Natura
Parla d'amore?

Dove l'arcana melodia serena
Che si diffonde per l'immenso empirò 50
Rompe i silenzi della notte e mena
Le stelle in giro?....

Se a quella m'addurai spiaggia felice,
Cola ti seguio- cola l' affetto
Noi sentirem, piu che quaggiu non lice, 55
Crescerci in petto.-»

«- Tutto io farò ch'è ad un mortal concesso
Per crearti qui in terra un paradiso,
Perche d'eterno aprile a me dappresso
T'allegri il riso.-» 60

« Sai guidarmi ove occaso ed oriente
 Ignoti sono , e d'angeli uno stuolo
 Tra fiori aerei infaticabilmente
 Dispiega il volo?

Ove il fresco e sottile etere e pieno
D'un isolita luce, ed occhio umano
L'astro non vede che le piove in seno
Il raggio arcano?

Se aquella m'addurrai spiaggia felice,
Cola ti seguio- cola l'affetto
Noi sentirem, piu che quaggiu non lice,
Crescerci in petto.-»

«- Quanti son ti daro gaudi terreni,
Ma dar non so quel che il tuo cor desia...
Deh! Abbandona i tuoi sogni e meco vieni,
Fanciulla mia!-» 75

« -Se guidarmi non sai, giovin cortese,
In quella terra ove il desio mi chiama,
Scorda l'affetto che per me t'accese
Ed un'altra ama!-» 80

Parte il figlio del Re-mari infiniti
E boschi ei varca, eva lontan lonatno-
Ritorna alfin.ma sui deserti liti
Lei cerca invano.

Ell;era morta la fanciulla cara,
E in quel di, quando in ciel l'alba apparia
Chiusa l;avean nella funerea bara
Mentr'ei redia! 85

Ancor fioriva su quell volto bello
Di giovinezza la virginea rosa,
E un giglio gia crescea sovra l'avello
Dove riposa. 90

Sente nel core il giovinetto un forte
Desio di rivedere anco una volta
Quella gentil che gli rapia la morte,
Ch'ivi sepolta. 95

Scorpe l'avel ...ma dentro alla profonda
Oscura fossa, della cara morta
Altro non trova che una treccia bionda,
Che al labbro ei porta. 100

L'angelica belta ;a piu non era;
Pur dalla vuota sepolcral sua stanza
Diffondeasi per l'aere una leggera
Vital fraganza.

Giulio Tipaldo

I Due Fiori
(II3)

La stella del mattin col primo raggio
Preludeva all' albor;
E l'ayra pareva dir « ben venga Maggio!»
Con l'olezzo dei fior.

Pria che intreciasser le carole, e i canti 5
S' udissero echeggiar,
Fra inlatti fior tu m'apparivi innanti
Come un angiolo appar.

Alle chiesetta solitaria appresso
Prima apparivi a me, 10
Cola dove, o Maria, poscia si spesso
Teco rivolsi il pie.

La chioma il nievo collo accarezzava
Libera d' ogni fren,
Ed una rosa virginale ornava 15
Il virginal tuo sen.

Con man tremante e in dolce atto d' affetto
Porgendomi quel fior:
« Serbalo!» mi dicesti, e forte in petto
Sentii balzarmi il cor. 20

Col nuovo maggio alla chiesetta appresso
Volli, o Maria, redir,
Nella stess' ora ed in quel giorno istesso
Che ti vidi apparir.

Ahi! Non l'area forma e i divini occhi 25
Dato mi fu incontrar;
Solo una pietra in mezzo ai fior non tocchi
Io vivdi biancheggiar

Presso una bruna croce, e tutto solo
Al cospetto del Ciel 30
M' inginocchiavi, baciando nel mio duolo
Il tuo recente avel.

E dei fiori ivi sparsi uno soltanto,
Canido ap par di te,

Colsi in quell'ora a quello il posi accanto 35
Che la tua man mi die.

Cosi accoppiata la virginea rosa
Al giglio virginal,
Mi fieno insiem memoria dolorosa,
Unica ed immortal. 40

L' uno funesto simbolo di morte,
L' altro di gioventu...
Sempre al dolor sorella (umana sorte!)
E la gioia quaggiu!

Giulio Tipaldo

Il Raja
(II4)

Gia superbo gioisce lo Slavo,
Che, da un braccio possnete sorretto,
La catena spezzo dello schiavo;
E da schiere infinite protetto,
Piu il servaggio crudel non paventa, 5
Ma una patria si gode redenta.

E tu, povero Greco, avvilito,
Sotto il giogo inumano languisci;
Tu, da tutti ingannato,tradito,
Atlra sorte sperar non ardisci; 10
Ma prostrate sull' eremo suolo,
Desolato ti struggi nel duolo!

Nell' eta, che ogn' umana famiglia
I suoi dritti rivendica pront,
E dei popoli il voto consiglia 15
L aposanza dei re; per qual;onta,
Tolto il manto e recise le chiome,
Senza patria se'tu, senza nome?

Tu, che il barbaro mondo al sapere
E all' umane virtudi educasti; 20
Tu, che all'Arte umiliasti le fiere,
E sull' orbe tre volte ipmerasti;
Schiavo ancora tu sei, abborrito,
Vilipeso dal mondo e schernito!

D' ignominia coperto e d'orrore, 25
Chino il capo sul languido petto,
Involato ti vedi l' onore,
Che al tuo nome imponeva rispetto;
E nel misero cuore sepolta
La virtu, che brillava una volta! 30

E la terra, che infante ti vide,
Cui di pianto gia nutri ogni zolla,
Ahi, pur essa piu a te non arride,
M ai feroci tuoi sgherri satolla!
E tu, misero, ignndo,affamato, 35
Del tiranno arricchisi il mercato.

Ne una gioia, un sospiro, un affetto
All' abbiotto Raja fia concesso;
Ne inviolate il pacifico tetto,
Ne il geloso de' conjugj amplesso, 40
Ne la polve degli avi, ne i tempi
Tutto, ahi tutto profanano gli empj!

Sventurato! Dal letto nuziale
T'è strappata la donna del cuore,
Che, costretta a nequizia brutale, 45
Di vergogna e di duolo sen muore:
E tu ai ceppi, al flagello, al martirio,
Se somnesso, non freni il delirio.

M'ail tuo sguardo da lungi rintoppa
Altra donna di sangue grodante, 50
Cui troncarono i bruti la poppa,
Mentre stavane appeso il lattante;
Ne li frenan le flebili strida,
Pria che il parvolo pur le si uccida.

E dovunque tu giri lo sguardo, 55
Qui sbranato tu vedi un bambino,
La sul rogo un eroe, qui un vegliardo,
La strozzato un ministro divino;
E le forche, e le scuri, egli spiedi
Pronti sempre a sterminio tu vedi. 60

Mille volte l'orribile scempio
Vide il mondo, e spietato si tacque!
Ne manco chi, piu crudo dell' empio,
Della strage crudel si compiancque!..
Ma te alfine non punge il rossore? 65
T'enon scuote un istinto d'onore?

Ahi, non vile tu sei; che a vendetta
Mille volte l' acciaro impugnasti;
E gia figlio di stipites eletta,
Il vaore degli avi emulasti: 70
Ma d'ignobile invidia frementi
Ti tradirono sempre i potenti!

Quando sorger ti vide la terra
Dal cruento sepolcro e gigante
Innalzarti fra l'orida guerra, 75
« Salve o Greco », ti diss' esultante;
E la Gloria, tra l' aure divine,
Colse un lauro e tel pose sul crine.

Ma l' Invidia crudel dai fratelli Ti divise; E , ministra d' Inferno, Un ovil lascio misero a quelli E reame il chaimo per ischernò: E a te, carico di nuove catene, Scaglio il serpre a succhiarti le vene!	80
 Oggi stessò quel Forte, che armato Fe' cantare ai fratelli l'Osanna, L epromesse violando, prietato Al servaggio te solo condanna: Gia da nidi paterni ti scaccia, E di sorte peggior ti minaccia!	85 90
 Ma al di sopra d'ogni altro possente Havvi un Dio, che in un solo peniserò Tutto un regno sa rendere al niente, E dal niente crear un impero: E se innalza talvolta il superbo, Un destin gli prepara piu acerbo.	 95
 Ma tu in mezzo al periglio t'arresti: Gia il dolore t'assale piu fiero; Gia il futuro, n esogni funesti, Ti s'affaccia coperto di nero!.. E tu cerchi fuggirlo;ma infranto Cadi al suolo , e t' immergi nel pianto.	 100
 Perche vivi tu dunque, infelice? Un pugnàl non hai tu per finire Questa vita, che ad uomo disdice? Se non sai piu da pronde morire, Qual indegno letargo t'ha vinto ? O tu vivi quaggiu per istinto?	 105
 Sventurato!il tuo cor non conosce Chi ti sprezza e codardo ti crede: Ei non sa che nell' intime angosce T'e sostegno invincibili la Fede; Quella Fede, che vergine e pura, Nel tuo cor sublimo la sventura!	 110
 Come bolle sottera il vulcano, Fin che un dì con orrendo ruggito S'apre un varco e prorompe lontano; Tal nel cor dello schiavo schernito Una fiamma e repressa, che un giorno	 115

Spargera la catastrofe intorno. 120

Con la calma in cui cova il mistero,
Tu l' attendi quel di sospirato,
Su cui lieto riposa il pensiero
Dalla Fede immortal consolato:
E se ancora soccomber dovrai, 125
Per risorger più degno morrai.

Già fra l bujo, qual astro lucente,
Ecco un raggio di speme tu scorgi :
Già fra l' eco di Guerra repente
Mille voci ti gridan : Risorgi! 130
E il tuo sguadro già incontra lo sguadro,
Che ti drizza il britanno Leopardo.

Qual ventura! Nell' arduo cimento,
Che minaccia d' Europa la pace,
Chi pur jeri volevati spento 135
Oggi amico ti appella e seguace!
E tu, colto da subito ardore,
Fra la speme vacilli e 'l timore.

Quante volte al tremendo conflitto
Ti condusse de' Grandi un inganno, 140
Per ridarti piu ignudo ed afflitto
Al crescente furor del tiranno!
Egli e ver!..ma sai tus ea clemenza
Or li muova del ciel che la potenza?

Scorda, o prode per sempre il passato, 145
Ed accogli con gioia l'amore
D'un gran popolo forse mutato;
E soltanto ti parli nel core
Del suo Vate la santa memoria,
Che la vita ti offerse e la gloria. 150

Dalla libera Francia, primiera
D' ogni unmana franchigia motrice,
Gia una voce t; arriva sincera,
Che redento ti vuole a felice;
E fin d'Austria l ' impero t; esprime 155
Tal favor, ch;ogni torto sopprime.

E per prima tu, Italia novella,
Che di duolo e di gloria e di spene
A quest' egro gia fosti sorella,
Non verrai a sottrar dalle pene
Quest' eroe, che fra ceppi sorrise
Quando in Roma Vittorio s'assise?

160

M atù, misero,indugi;ne sai
Piu gli strali affrontar della sorte;
E non vedi che scampo non hai
Se oggi stesso non pugnida forte!
Deh!non porre il tuo dritto in obbligo;
Corri all'armi, rivolgiti a Dio.

165

Sorgi, o Greco!e se ancor di tradirti
Rio taluno ascondesse un disegno,
Possa vindice Iddio sovvenirti,
D;un sol tratto annientando l 'indegno:
Ne il timor d'una trama t'arresti
Se gia tutto, infelice, perdesti.

170

Or che un nuovo inimco ti sfida,
Or che tutta l' Europa e sconvolta,
Nell;aita del cielo confida;
Tenta ancora la sorte una volta!...
O rispetto imporra la tua voce,
O spolto sarai con la Croce!

175

180

Giorgio Martinelis

Βιβλιογραφία

Ελληνικές Πηγές

1. Alighieri Dante, *Η Θεία Κωμωδία, Καθαρτήριο*, μτφ. Ριζιώτης Ανδρέας, εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2005
2. Alighieri Dante, *Η Θεία Κωμωδία, Κόλαση*, μτφ. Ριζιώτης Ανδρέας, εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2006
3. Αθανασόπουλος Βαγγέλης, *Το Ποιητικό Τοπίο του Ελληνικού 19^{ου} και 20^{ου} Αιώνα, Κάλβος, Σολωμός, Παλαμάς*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2005
4. Γαραντούδης Ευριπίδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001
5. Γαραντούδης Ευριπίδης, «Ο σολωμισμός των Επτανησίων «σολωμικών ποιητών»», στο *Η' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Επτανησιακός Πολιτισμός, Πρακτικά, Κύθηρα, 2006*, εκδ. Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, Κύθηρα, 2009
6. Δάντη, *Η Θεία Κωμωδία*, μτφ. Καζαντζάκης Νίκος, εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα, 1998
7. Δεσποτόπουλος Αλέξανδρος, «Οι μεγάλοι εθνικοί πόλεμοι. Από τον Μαραθώνα στις Θερμοπύλες στην Σαλαμίνα και στις Πλαταιές», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος
8. Δημαράς Κωνσταντίνος Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Από τις Πρώτες Ρίζες ως την Εποχή μας*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 2000
9. *Η Ελλάδα των Νησιών από τη Φραγκοκρατία ως Σήμερα, Οι Μαρτυρίες των Λογοτεχνικών Κειμένων*, επιμ. Αστέριος Αρυρίου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004
10. Ζανού Κωνσταντίνα, «Σταχυολογήματα από την ανέκδοτη αλληλογραφία Καποδίστρια- Μουστοξύδη, Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας, Κριτικές Προσεγγίσεις και Επιβεβαιώσεις», επιμ. Γεωργής Γιώργος, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2015
11. Ζώρας Γεράσιμος, *Αυσονία, Μελετήματα Ελληνο – Ιταλικού Θεματολογίου*, εκδ. Δομός, Αθήνα, 2000
12. Ζώρας Γεράσιμος, «Η ιταλική παλιγγενεσία και η ελληνική μούσα », *Ιταλία τον Τραγουδιστή Γεννάς, Μελετήματα Ελληνο – Ιταλικού Θεματολογίου*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2015
13. Ζώρας Γεώργιος, *Επτανησιακά Μελετήματα, Εισαγωγή εις την Επτανησιακή Σχολήν, Οι εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής, Επτανήσιων Δοκίμια Περί Γλώσσης*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1960. Τόμ. 1^{ος} , 3^{ος}
14. Θέμου Άννα, «Ο Ιούλιος Τυπάλδος και η ιταλική λογοτεχνία- Στάσεις και επιδράσεις », *Η' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Επτανησιακός Πολιτισμός, Πρακτικά, Κύθηρα, 2006*, εκδ. Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, Κύθηρα, 2009
15. Θεοχάρης Δημήτρης, «Το κλίμα και η Ελληνική Ιστορία», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.1^{ος}
16. Καιροφύλας Κώστας, *Η Ζωή και το Έργο του Σολωμού*, εκδ. Ιωάννη Σιδέρη, Αθήνα, 1946
17. Καραντώνης Ανδρέας, *Φαναριώτικη και Επτανησιακή Ποίηση, Φαναριώτικη Ποίηση- Προσωπομικοί Στιχουργοί Σολωμός, Κάλβος, Βαλαωρίτης, Σολωμικοί και Μετασολωμικοί Ποιητές*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1987
18. Κλήμης Οδυσσέας- Κάρολος, *Ιστορία Νήσου Κέρκυρας*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, 2002
19. Κονόμος Ντίνος, *Τυπάλδος Άπαντα, Ποιήματα, Πεζά, Γράμματα, Μεταφράσματα, Ιταλικά*, εκδ. Πηγή, Αθήνα, 1953

20. Κωστελένος Δημήτρης Π., *Σύγχρονη Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Από την Άλωση ως τις Μέρες μας*, εκδ. Αφοί Παγουλάτου, Αθήνα, 1977
21. Κωφός Ευάγγελος, « Από το τέλος της κρητικής επανάστασεως ως την προσάρτηση της Θεσσαλίας », *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.13^{ος}
22. Λάσκαρις Μιχαήλ Θ., *Το Ανατολικόν Ζήτημα, 1800-1923*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006
23. Μακρής Θεόδωρος, « Ο Ελληνικός Ύμνος του Ανδρέα Μουστοξύδη », *Νέα Εστία*, τεύχος 965, σελ.1212-1214, 1967
24. Μάνης Ευάγγελος Ιακ., *Ανδρέας Μουστοξύδης 1785-1860, Ο Επιστήμων, ο Πολιτικός, Ο Αγωνιστής, Μελέτη Ιστορική και Φιλολογική*, Δ.Δ. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Τμήμα, Φιλοσοφίας, Αθήνα, 1960
25. Μαρτινέλης Γεώργιος, *Κέρκυρα 1836-96, Τραγούδια*, έκδοση της κόρης του ποιητή, Σπυράκη Ελένη Β., Αθήνα, 1921
26. Μαστροδημήτρης Παναγιώτης Δ., *Επτανησιακά, Μελετήματα για την Επτανησιακή Λογοτεχνία και Κριτική (1960-2005)*, εκδ. Πορεία, Αθήνα, 2006
27. Μπουμπουλίδης Φαίδωνας, *Αί Επιδράσεις επί του Έργου του Ιούλιου Τυπάλδου*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 1947
28. Μπουμπουλίδης Φαίδωνας, *Ιούλιος Τυπάλδος, 1814-1883*, Αθήνα, 1953
29. Μπουμπουλίδης Φαίδωνας, *Νεοελληνικά Μελετήματα, Επτανήσιοι Σολωμικοί Λογοτέχναι και Δημοτικό Τραγούδι*, Αθήνα, 1978, Τόμ.Α΄
30. Μπουμπουλίδης Φαίδωνας και Γλυκερίας, *Η Νεωτέρα Ελληνική Λογοτεχνία, Γραμματολογικό Διάγραμμα*, Αθήνα, 1984, Τόμ.1^{ος}
31. Μπουγάς Νίκος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας 1000-1977*, εκδ. Σταφυλίδη, Αθήνα, 1977
32. Νικοκάβουρα Αγάθη, « Το αρχείο του Ανδρέα Μουστοξύδη », στο *Πρακτικά Τρίτου Πανιόνιου Συνεδρίου, 23-29 Σεπτεμβρίου 1965*, σελ. 246-252, Αθήνα 1967, Τόμ.1^{ος}
33. Παπαχατζής, Νικόλαος « Ελληνική Μυθολογία », *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος,
34. Πετρόπουλος Δημήτρης, « Ο Ιδιωτικός βίος των Ελλήνων » , *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, Τόμ.2ος
35. Πολίτης Αλέξης, «Μια κρίση του Α. Μουστοξύδη (1825) για τον "Ύμνο" του Σολωμού», *Αφιέρωμα στον Καθηγητή Λίνο Πολίτη*, Θεσσαλονίκη, 1979
36. Πυλαρινός Θεοδόσης, *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2003
37. Πυλαρινός Θεοδόσης, « Από την απόκλιση στον αποκλεισμό. Οι ποικίλες ενδοεπτανησιακές προσλήψεις της σολωμικής ιδέας και η αρνητική αντιμετώπιση τους από τους Κερκυραίους θεματοφύλακες της », στο *Μνήμη Άλκη Αγγέλου, Τα Αφθονα Σχήματα του Παρελθόντος, Ζητήσεις της Πολιτισμικής Ιστορίας και της Θεωρίας της Λογοτεχνίας: Πρακτικά I Επιστημονικής Συνάντησης, Θεσσαλονίκη, 3-6 Οκτωβρίου 2002*, σελ.113-126, 3-6 Οκτωβρίου 2002, από Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης , εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2004
38. Πυλαρινός Θεοδόσης, « Το ανέκδοτο ποιητικό έργο του Κερκυραίου λογοτέχνη Γεωργίου Μαρτινέλη και οι αιρετικές για την Κερκυραϊκή Σχολή θέσεις του », στο *Η Ελλάδα των Νησιών από τη Φραγκοκρατία ως Σήμερα, Οι Μαρτυρίες των Λογοτεχνικών Κειμένων*, Πρακτικά του Β΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, *Ρέθυμνο, 10-12 Μαΐου 2002*, σελ.244-254, επιμ. Αργυρίου Αστέριος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004
39. Πυλαρινός Θεοδόσης, « Λογοτεχνία και πολιτική, οι Κερκυραίοι λογοτέχνες και διανοούμενοι και η συμμετοχή τους στα πολιτικά πράγματα, πριν και μετά την ένωση της Επτανήσου », στο *Επιστημονικό Συνέδριο : Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα*

1864-2004, σελ. 143-153, εκδ. Βουλή των Ελλήνων- Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2006, Τομ.2^{ος}

40. Σολωμός Διονύσιος, *Υμνος εις την Ελευθερίαν, Εις τον Θάνατον του Λόρδ Μπαϊρον, Εις Μάρκον Μπότσαρη*, επιμέλεια-εισαγωγή Αλέξιος Στυλιανός, εκδ. Στιγμή, Αθήνα, 2002
41. Σολωμός Διονύσιος, *Ποίηματα*, εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα, 2014
42. Σφυροέρας Βασίλειος, « Σταθεροποίηση της Επανάστασεως 1821- 1823», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, 1947, Τόμ. 12^{ος}
43. Τσόλκας Ιωάννης Δ., *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας, Φιλολογική, Ιστορική και Κοινωνικοπολιτική Προσέγγιση*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2015

Ξένες Πηγές

1. Alighieri Dante, *Inferno, La Divina Commedia*, Annotata e Commentata da Di Salvo Tommaso, Editore Zanichelli, Bologna, 2010
2. Alighieri Dante, *Tutte le Opere*, Introduzione di Borzi Italo, Commenti a cura di Fallani Giovaanni, Maggi Nicola, Zennaro Silvio, Editori Newton Compton, Roma, 2011
3. Bruni Giovanni, Giudice Ald , *Problemi e Scrittori della Lettera Italiana*, Torino, 1993, Vol. 3
4. Fuà Fusinato Erminia, *Versi di Erminia Fuà Fusinato*, Edizioni Successori Le Monnier, Firenze 1874
5. Colombo Angelo, *Dalle Vaghe Fantasie al Patrio Zelo , Letteratura e Politica Negli Ultimi Anni Di Vincenzo Monti*, Edizioni Universatarie di Lettere Economia Diritto, Milano, 2016
6. Foscolo Ugo, *Poesie*, Introduzione e Note Bezzola Guido, Editori Rizzoli, Milano, 2000
7. Fua - Fusinato Erminia, *Versi di Erminia Fua – Fusinato*, Editori Successori Le Monier, Firenze, 1874
8. Martinelis Giorgio, *Il Raja, Poesia di Giorgio Martinelis*, Corcyra, Corfu, 1878
9. Milza Pierre, *Storia d' Italia*, Corbaccio Editore, Milano, 2006
10. Mustoxidi Andrea, *Delle Cose Corciresi*, Tipografia del Governo, Corfu, 1848
11. Mustoxidi Andrea, *Postille, Alla Breve Lezione di Andrea Mustoxidi*, Venezia, 1846
12. Pazzaglia Mario, *Letteratura Italiana, L'Ottocento, Testi e Critica, Con Lineamenti di Storia Letteraria*, Editore Zanichelli, Bologna, 2013, Vol. 3
13. Petrarca Francesco, *Canzoniere*, a cura di Stroppa Sabrina, edizioni Einaudi, Torino, 2015
14. Lombroso Giacomo, *Vita Guerriera, Politica, e Privata di Napoleone*, Milano, 1852
15. Tipaldo Emilio, *Biografia del Cavaliere Andrea Mustoxidi* , Venezia, 1836
16. Zanou Konstantina, « Nostalgia, Self – Exile and the National Idea: The case of Andrea Mustoxidi and the Early Nineteenth – Century Heptanesians of Italy», *Nationalism in the Troubled Triangle, Cyprus, Greece and Turkey*, Edited by Ayhan Aktar, Niyazi Kizilyurek and Umut Ozkirimel, Editor Palgrave Macmillan, New York, 2010
17. Zoras Gerasimos, *Risonanze Italiane nel Mare Ionio, Testi in Italiano di Poeti delle Isole Ionie*, Vecchieralli editore, Roma, 2001

Άρθρα Ελληνικών Περιοδικών

1. Βραϊλάς – Αρμένης Πέτρος, « Ιουλίου Τυπάλδου ποιήματα διάφορα», *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, 1950,σελ. 289-293
2. Δε Βιάζης Σπύρος, « Ξεχασμένοι συγγραφείς και λησμονημένα γεγονότα», *Ελληνική Επιθεώρηση της Ευγενίας Ζωγράφου*, 1924, σελ.7-9
3. Ζαμπέλιος Σπυρίδων, « Ο κ. Ιούλιος Τυπάλδος», *Πανδώρα*, τόμος I, 15/01/1860, σελ.458-470
4. Ζανού Κωνσταντίνα, « Διανοούμενοι – « γέφυρες», στη μετάβαση από την προεθνική στην εθνική εποχή», *Τα Ιστορικά*, τόμ. 30^{ος}, τεύχος 58, 2013, σελ.3-24
5. Ζανού Κωνσταντίνα, « Ο Ανδρέας Μουστοξύδης, ο Βαρθολομαίος Κουτλουμουσιανός και το Υπόμνημα Ιστορικών περί της Νήσου Ίμβρου », *Μνήμων*, τεύχος 31, 2010,σελ. 283-298
6. Ζώρας Γεώργιος « Κάλβος και Φώσκολος, ο χωρισμός και τα αίτια», *Νέα Εστία* , τεύχος 318, 1940, σελ. 345-352
7. Ζώρας Γεώργιος, « Κριτικά εις τον Τυπάλδον », *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, 1950,σελ.251-258
8. Ζώρας Γεώργιος « Ανδρέας Κάλβος και Σύλβιο Πέλλικο, μια άγνωστη επιστολή διά τον ποιητή των ωδών», *Νέα Εστία*, τεύχος 788, 1960, σελ. 575-578
9. Καββαδίας Σ.Δ., « Μια παραγνοημένη ποιητική μορφή, Γεώργιος Μαρτινέλης », *Επτανησιακό Ημερολόγιο*, 1962, σελ. 185-191
10. Κονόμος Ντίνος, « Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Ιουλίου Τυπάλδου», *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, 1950,σελ 266- 272
11. Μακρής Θεόδωρος Σ., « Ο Ελληνικός Ύμνος του Ανδρέα Μουστοξύδη», *Νέα Εστία*, τ.965, σελ.1212-1214
12. Μάργαρης Δημήτρης, « Η Ένωσις της Επτανήσου (21 Μαΐου 1864) », *Νέα Εστία*, 1927, τεύχος 4, σελ.200-201
13. Μελάς Σπύρος, « Ιούλιος Τυπάλδος Πρετεντέρης. Ο ποιητής του φεγγαρόφεγγου» , *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, 1950,σελ.246-250
14. Minniti – Γκώνια Domenica, « Γλωσσικές παρατηρήσεις στα ιταλικά ποιήματα του Σολωμού », *Επιστημονικές Επετηρίδες Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τεύχος 32, 1998-2000, σελ.360-393
15. Μπουμπουλίδης Φαίδωνας, « Ιούλιος Τυπάλδος», », *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, 1950,σελ. 273-285
16. Παλαμάς Κωστής, « Ιούλιος Τυπάλδος», *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, 1950,σελ.295-300
17. Πυλαρινός Θεοδόσης, « Γλωσσικές διαφορές και διαμόρφωση νέων τάσεων στα Επάνησα στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα» , *Τεκμήριο*, 2001
18. Νίκας Κωνσταντίνος, « Απόψεις του Γ. Μαρτινέλη για την στιχουργία και τον δεκαπεντασύλλαβο», *Κερκυραϊκά Χρονικά*,
19. Σίγουρος Μαρίνος, « Ιούλιος Τυπάλδος », *Ελληνική Δημιουργία, Αφιέρωμα στον Ιούλιο Τυπάλδο*, τεύχος 49, 1950,σελ.259-264
20. Σίγουρος Μαρίνος, « Η Ένωση των Εφτανήσων» (21 Μαΐου 1864), *Νέα Εστία*, τεύχος 432, 1945, σελ.200-201
21. Στεργιόπουλος Κώστας, « Η Επτανησιακή Σχολή», *Νέα Εστία*, τεύχος 899, 1964,σελ. 67-82

Άρθρα Ξένων Περιοδικών

1. M. Lascaris, « Niccolo Tommaseo e Andrea Muxtoxi » , *Atti e Memorie Della Societa Dalmata di Storia Patria*, Volume III-IV, 1934,σελ. 6-39
2. Tipaldo Giulio, « IL desiderio », *La Rivista Europea*, Volume II, Marzo 1872, σελ. 30-33